

2024. OKTÓBER

ROMSOM

ROMANYA DEJAKA SHIBAKO, ZHANIMASKO THAJ KULTURALNO LIL • CIGÁNY ANYANYELVI, TUDOMÁNYOS ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Ebben a számunkban Balogh Tibor grafikái és képei szerepelnek.

Romanya dejaka shibako, zhanimasko thaj kulturalno lil
Cigány anyanyelvi, tudományos és kulturális folyóirat

Alapította

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF
KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN
PÉLI TAMÁS

Megjelent

1973-1978 és 1994-1996 között és 2006-ban.

Főszerkesztő

NAGY GUSZTÁV

Szerkesztők

SZOLNOKI CSANYA ZSOLT
BRÉM-NAGY FERENC

Weboldal: romsom.hu

A folyóirat a Magyar Kultúraért Alapítvány támogatásával jelenik meg.

Októberi számunk megjelenését támogatta a

ISSN 1216-0067 (nyomtatott)

ISBN 3057-8310 (online)

Kiadja a Magyarországi Roma Galéria Egyesület • Felelős kiadó: Vári Zsolt elnök • Szerkesztőség levélcíme: 1031 Budapest, Szentendrei út 200/b. • Email: ujromsom@protonmail.me • Lapterv: Brém-Nagy Ferenc • Nyomdai előkészítés: Euro Press Media Kft. • Nyomtatás: Lauer Nyomda

Tartalom

SZATHMÁRI PANNA A cigány név becsülete / 3
CHOLI DARÓCZI JÓZSEF Előszó a Cigány irodalom irányaihoz / 9

IRODALOM

RIGÓ JÓZSEF Mentett menetben / 35
Vers visszafogottan / 35
Mákos tészta / 36
Hatásfok (leüszések) / 36
HELL ISTVÁN A Pegazus Alfája / 38
HORVÁTH GYULA Földkereszt / 41
BOTOS TESTVÉREK Rideg falak / 42
RIGÓ TIBOR Kortársak / 47
Halottmosdatás / 47
KALLA ÉVA Tizenhat öregasszony vagyok / 49
NAGY GUSZTÁV Pompos próbája / 43

ANYANYELV

KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN Le bershesko 39. djes / 55
Le bershesko 23. djes / 55
MADÁCH IMRE Az ember tragédiája / 56
Le Manusheski Tragedija / 56
FEDERICO GARCIA LORCA La Moja Gitana / 65
E romanyi rikonyi / 65
A cugány apáca / 65
CARMEN STATE A song of sorts / 67
Ghilabimos varesavo / 67
Valami énekféle / 67

GALÉRIA

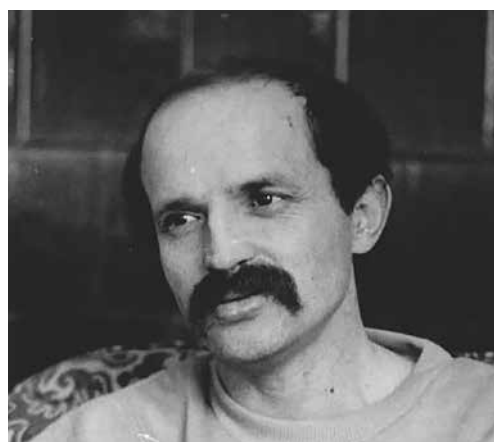
Vári Zsolt / 73

15 SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY
Muzsikusok

29 A mi legnagyobb „hagyományunk”
a büszkeségen keresztül megélt
cigányságunk

69 ROMA ATLANTISZ
Holdosi József

A cigány név becsülete

Száz év cigányképe – Jókai Mór A cigánybáró című kisregénye és annak adaptációja nyomán

Azzal a szándékkal látok dolgozatot megírásához, hogy Jókai Mór 1886-ban megjelent *A cigánybáró*¹ című kisregényét és adaptációját, a Dargay Attila rendezésében 1984-ben napvilágot látott *Szaffi*² című – a korban rajzmesefilmnek nevezett – animációs filmet átható cigányábrázolást vizsgálat tárgyává tegyem.

Céлом a cigányságot érintő irodalmi toposzok feltérképezését követően a mediális különbségek biztosította hangsúlyeltolódások, megjelenítési sajátosságok számbavétele, a kontinuum, továbbörökített sztereotípiák megragadása, korabeli kontextusba helyezése, hatásainak értelmezése és megindoklása, valamint a mindkét műben báróságra törekvő Botsinkay Jónás identitásának szövegalapú meghatározása.

Az idők során újratermelődő, cigányokra vonatkozó, az antropológiában azonban megkérdőjelezett legfőbb sztereotípiáknak a valóságban a következők tekinthetők: tisztátalan, szegény, elnyomott, nemzetidegen, lusta, bűnöző, vérfertőző, maradi, nevelhetetlen és hangoskodó cigány. Ezzel összevetve a szépirodalmi cigányábrázolásokat a 17. és a kora 18. század gyakran jószívű, ám ügyes tolvajokként írta le a népcsoport tagjait. Bűnöző hajlamuk például a pikareszk világában nem okozott meglepetést, ugyanis a műfajban a kriminalitás a legjellemzőbb motívum, a cigánytábor pedig az egyik a sok – állandóan úton lévő – kisebb-nagyobb bűncselekményből élő etnikum közül³.

A 18. század folyamán az érdeklődés az irodalomban jellemzően egy egyszerűbb, tisztább kultúra felé irányult, egy olyan világ kultúrája felé, mely a civilizációtól még meg nem rontott állapotában fellelhető, s nemzeti öntudatra ébredése még nem következett be. Mindennek megfelelően a többségi társadalom szemében idegennek tetsző cigányság egyszerre vált képviselőjévé és megjelenítőjévé a különleges másságnak és egzotikumnak, valamint a társadalmi létformára képtelen vadember mítoszának, megteremtve ezáltal az európai vadember toposzát is⁴. A cigányság ily fényben való feltüntetése tulajdonképpen a határokat reprezentálta, hiszen míg az európai kultúrában jelenlévő vágyott másikat testesítette meg, ezzel egyidőben környezete számára nem tette lehetővé a birtoklást, nem tudott mit kezdeni vele.

A cigányok szerepeltetése – természetükből adódóan – képes volt egyértelműen megvilágítani a polgárság valódi vágyait is, a szabadságot, a fesztelenséget, ugyanis „a cigányokat egy olyan szabad, társadalmon kívül létező természeti népként képelték el, akik függetlenek a társadalmi létezés kötelekeitől, s ezzel egy autentikusabb, harmonikusabb ősállapotot valósíthatnak meg. Viszont éppen e jellemvonásuknak köszönhetően rekesztődtek ki a formálódó polgári társadalomból is⁵”.

A kor romantikus képzetében tehát a civilizációs fejlődésből kimaradó, az európai kultúrába nem illeszkedő cigányok, mint örökös vándorok éltek, akiket a nyomorúság útjukon végigkísér, ámde szerencsétlenségükben is önérzetesek, megélik a kiteljesedést⁶. A romantikus irodalom tulajdonképpen az autonómia és az ellenállás szimbólumát ünnepelte a cigányságban.

¹ JÓKAI Mór munkái. Gyűjteményes díszkiadás, 33, szerk. LUKÁCSY Sándor, Budapest, Unikornis, 1993, 5–95.

² Szaffi, rend. DARGAY Attila, Pannónia Filmstúdió, 1984.

³ VERES András, *Cigányok az irodalomban = Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*, szerk. KOVALCSIK Katalin, Budapest, IFA – OM – ELTE, 2001, 277–291.

⁴ ORSÓS János Róbert, *Irodalmi roma reprezentáció és önreprezentáció a XIX. században = A tudományos hálózatoktól a hálózatok tudományáig*, szerk. FRIED István, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2019, 115.

⁵ *Uo.*, 115–116.

⁶ VERES, l. m.

A cigányság nemzeti öntudatra ébredése – melyben részt vettek cigány szerzők is – ugyan 1890 táján következett be, korábban Liszt Ferenc *A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon* című műve tett kísérletet nemzeti identitásuk mibenlétének feltárására. Liszt a cigány nép lelkéből fakadó szabadságból és természetközelségből kiindulva a cigánysághoz mindenképp az emóciionalitást rendelte, azaz az érzelmek dominanciáját és döntő szerepét, szemben a racionalitással. Az értést, mint a civilizált társadalmi léthez szükséges kompetenciát gondolta el, ellenben az érzés képességével, mely a természetközeli létformában, s művészetekben, de legfőképpen a zenében jut meghatározó szerephez. Liszt elgondolásait összegezve a cigány nemzeti identitást a hagyományt, történelmet és irodalmat mellőzve a zenéből eredeztette, ugyanis szerinte a cigányság nyelve a zene, mely segítségével kifejezhetik önmagukat, hangot adhatnak önmagukról⁷.

A cigány létforma és a zene szoros kapcsolatának az idézett módon történő fejtegetése egyúttal a muzsikusság cigány toposzának további létjogosultságát erősítette és népszerűsítette az irodalom területén is. Az írott forrásokkal párhuzamosan, mintegy azzal összefonódva a 19–20. századi képzőművészetben is a nemesek társaságának zenét szolgáltató muzsikusság cigány motívuma vált meghatározóvá, az igen gyakran előtűnő vándorló, tenyérjós, üstfoltozó cigányábrázolások mellett⁸.

A történelmi forrásokból kirajzolódó cigánykép, mely háromféle – egymást erősítő – megközelítési lehetőséget kínál fel a cigányok megítéléséről, az eddig tárgyalt legelterjedtebb ábrázolási módokban összpontosulni látszik. A közösség besorolási problémáját jelző hármasság, mely a cigányokat, mint fajt, önálló kultúrával rendelkező etnikumot vagy társadalmi csoportot gondolja el, a muzsikusság reprezentációját vizsgálva alapvetően az utóbbi elgondolást érvényesíti, azonban egyfajta romantikus, mulatózó cigány fajtájának a meglétét is feltételezi, ugyanakkor az önálló népcsoportként való elképzelésüket is támogatja.

Jókai Mór
a Bajza utcai
dolgozószobájában
Budapesten,
1892-ben
Forrás: Erdélyi Mór
felvétele

Jókai Mór életművében vissza-visszatérő a cigány alakja, mégpedig – a szakirodalmak felől érkezett vád alapján – a képzelt cigány alakjának szerepeltetése. *Az utolsó cigányszó* című elbeszélésében például –, melyért egyébként liberális felfogásúnak neveztetett⁹ – a közösség

⁷ ORSÓS, I. m., 116., 119., 122.

⁸ SZÖLLŐSY Ágnes, *Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX–XX. századi magyar képzőművészetben*, Beszélő, 2002/7–8., 72.

⁹ VERES, I. m.

irányába külső nézőpontból, a többségi társadalom részéről megfogalmazott sztereotípiákat összesíti, benne a szegények, muzsikások, vándorok, idegenek, kitaszítottak, a falu és a társadalom peremén élők képét vázolja fel, ugyanakkor a cigányság homályos eredetére vagy eredet nélkülségére egy mitizált ország, az Ázsia közepén elhelyezkedő Zingara egykori létezésével válaszol, s valósítja meg egyúttal a származás kérdésének rendeződését¹⁰.

A kilenc fejezetből álló kisregény, *A cigánybáró* egyes „cigányalakjai” éppen a származásuk, identitásuk megkérdőjelezhetőségével konstruálódnak meg. Botsinkay Jónás apja, Botsinkay Gáspár, aki – megteremtve a magyar Kánaánt – a temesi bántság egykori gazdag földesura volt, georgiai nőt vett feleségül, kivel a fiú – a birtokról való elmenekülésük és Gáspár úrtól való elválásuk okán – gyerekkorában több időt töltött, így távolodva el némileg az egyértelműen magyar identitás érzetétől. Jónás esetében tulajdonképpen a nemzeti identitást egyfajta mindenüvé tartozás koncepciója váltotta fel, melyet gyerekkorában bujdosásuk, a különböző etnikumokkal (köztük a cigányokkal) és mesterségekkel (például a tolmácsolással) való megismerkedésük nagy mértékben támogatott. Másként szólva a fiú identitásának lehetséges megszerződését a különböző vidékeken töltött idő, s az otthonosság érzetének megteremtéséért és a megélhetés biztosításáért tett kísérleteik befolyásolták leginkább.

A többetnikumú, multikulturális közeg lenyomata mindvégig érvényesül a regényben. Szöllősy Anna meglátása szerint *A cigánybáró* a korabeli valósággal ellentétben meglehetősen rokonszenves, idealizált képet fest az eltérő nemzetiségűek testvériségéről, konfliktusmentes együttéléséről¹¹.

A szülőföldtől való elszakadást és a magyarokétól eltérő szocializálódását Botsinkay Jónásnak egyes cselekedetei kellőképpen alátámasztják. A lepusztult Botsinkára visszatérve például, amikor betér a paphoz a templomba, a törökök viselkedésmintáit kölcsönözve csupán lábbelijétől szabadul meg, fejfödőjét magán hagyja, noha főként anyja révén keresztény nevelésben részesült. A pillanatnyi idegenség tapasztalata azonban –, melyre a pap korholása is némileg rájátszott – megszűnik a faluvégi cigányasszonnyal, Cafrinkával való találkozásakor, melyet korábban anyjának jóstehetsége és a család, valamint saját fizikai-antropológiai adottságai is előrevetítettek: „[születésekor] fekete kis cigány forma purdú volt; – hanem hiszen az apa is elég barna volt, az anya meg éppen igen sötét színű¹²”. Ezen a ponton tehát feltűnik a cigányokhoz kapcsolódó barna/sötét bőrszín toposza, mely mindenkor a többségi társadalomhoz képest, külső szemszögből megkonstruált, ugyanakkor azon elgondolást is népszerűsíti az etnikum meghatározásáról, miszerint nem feltétlenül a vérségi leszármazás az, ami meghatározó, hanem a külső ismertetőjegyek megléte.

Cafrinka alakja tulajdonképpen megnyitja a cigányokat övező toposzok és sztereotípiák sorát a műben, hiszen „tarkabarka lompos hacukában” jelenik meg, „kacsaringós cigányáldással” köszönti Jónást, a boszorkányok főkapitányának hírében áll, a falu végén, szimbolikusan is peremhelyzetben él, valamint a kártyavetés mestersége által sajátos időperspektíva, a jövő valamelyes birtoklása jellemzi.

A Botsinkay család ifjú örökösének megítélésében legfőképp a többségi társadalom, pontosabban a nemesek külső nézőpontjának érvényre jutása játszik döntő szerepet. Cigány származásának potenciálját legelőször a báró úri társasága fogalmazza meg félcigánynak gondolván, azonban Loncsár úr lánya, Arzéna Feuersteinnek szánt leveléből kiderül, hogy a hozzá való viszonyulásban korábbi élete, cigányok közti nevelkedése is fontos tényező, bár a fiú ezt nem hozza említésbe az urak előtt.

Feuerstein báró társaságában vetődik fel és válik nyilvánvalóvá Jónás számára a magyar nemzettel való azonosulás eshetősége, amikor is magyar nemes leszármazását igyekszik bizonyítani, a magyar nemzet képviselőjének pozíciójába próbál helyezkedni, ámde törekvését a feladat ironikussága, a medvebőrbe bújtatott szamár legyőzése eleve kudarcra íteltet és ellehetetlenít.

Az ifjú Botsinkaynak a magyar nemesektől és magyarságérzéstől való szimbolikus elfordulása tulajdonképpen a cigányokkal való együttérzésében és rokonszenvében oldódik fel, melyet

¹⁰ Ezen gesztus egyébként rokonságot mutat *A cigánybáró* egy mozzanataival, mely során Botsinkay Jónás a Temesvár közelében élő cigányhadat összegyűjtve megalapította a vasverők faluját, Cigándiát, tehát egy új kezdet biztosításával pótolta az eredetről való tudás hiányát.

¹¹ SZÖLLŐSY Anna, *Cigányok a XIX. századi magyar színpadon*, Beszélő, 2002/7–8., 87.

¹² JÓKAI, I. m., 10.

Jelenet
Dargay Attila
Szaffi című
animációs
filmjéből.
Botsinkay Jónás,
Szaffi
és Cafrinka

választott feleségének, Szaffinak a feltételezett cigány származása csak még inkább fokoz és motivál későbbi törekvéseit illetően is. Az urak társaságából mintegy kiábrándulva Jónás a cigányok világában lel menedéket, ugyanis tapasztalatai azt igazolják, hogy a „cigány nemzet” az ideális nemzet, ugyanis békeszerető, alkalmazkodó, különböző mesterségeket elsajátító, s kóborlása révén örökös szabadságra ítélt¹³. A műben azonban helyet kap a többségi társadalom képviselte nézőpont is: „»Cigány!« Senki sem szereti, ha úgy híják. Senkinek sem tetszik ehhez a nemzetiséghez tartozni.” Ez esetben – a korábban felvázolt képpel ellentétben – a cigányok, mint a parasztok által lenézett munkakerülők, a társadalomból kitaszítottak, csalók, tolvajok, boszorkányokkal cimborázók jelennek meg¹⁴.

Jónás azon cselekedete, mellyel a cigányok vasverő faluját, Cigándiát megalapította, az említettek fényében némi ellentmondást szül. Ugyan a falu létrehozásával a cigányok autonómiáját, mikrokozmoszát teremtette meg, s kísérletet tett az etnikum homályos eredetének rendezésére egy új kezdet mítoszának a megalkotásával, egyúttal megfosztotta a cigányságot – a korábban oly nagyra becsült – szabadság érzetétől, emellett intézkedése azt a képzetet sugallja, hogy közösségük cselekvésre képtelen, felső hatalom irányítása által szerveződhet meg csupán, és szükséges is megszerveződnie.

A származás bizonytalan volta, illetve bizonyításának ellehetetlenülése, ebből adódóan pedig a cigányokkal való rokonítása lehetőséget biztosít Jónás karakterének komikus kidomborítására is. Fleischmann Gyula tanulmányában a cigányábrázolásoknak a következő típusait különíti el: humoros, romantikus, szentimentális és demokratikus. Mindezek közül kiemeli a humoros cigány típusát, melynek sajátos jellegét az adja, hogy a magyar irodalomban fejlődött ki, s így vált általánossá és népszerűvé¹⁵.

Jókai esetlen, naiv, gyermekded alakot komponál, aki megfelelő tárgyául szolgál a különböző élcelődéseknek, például az urak társaságában, mely – azáltal, hogy Jónást a cigány nemzet képviselőjeként is elgondolhatóvá teszi – a cigányok kiszolgáltatottságát is sejteti titkon a felsőbb hatalommal szemben. A fiú gyámoltalanságát ugyanakkor ellensúlyozza furfangos észjárása, leleményessége. A pappal szemben elkövetett csínye például – bár látszólag a cigányokra jellemző

¹³ *Uo.*, 77–78.

¹⁴ *Uo.*, 87–88.

¹⁵ FLEISCHMANN Gyula, *A cigány a magyar irodalomban*, Budapest, Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1912, 10.

tolvajlás motívumát hívja elő – valójában az igazság kivívását és győzedelmeskedését szolgálja, ugyan az ártatlan tréfa Cafrinka, a szeretett cigányasszony életébe került. Bár a humoros aspektus a figura jellemének felépítése és működtetése szempontjából markáns, Fleischmann Jókai cigányalakjaira kitérve besorolhatatlannak, egyik típushoz sem tartozónak, a fantázia szüleményének, „megstilizált cigányoknak” tartja őket¹⁶.

Szaffi, a Cafrinka által nevelt leány, kinek származása szintén megkérdőjelezhető, s leginkább a cigány nemzethez tartozóként elgondolható, borzassága, a fekete macskával való megfeleltethetősége és természetszeretete, illetve -közelsége révén játszik rá a gyakori, cigányokhoz fűződő elképzelésekre. Jónás asszonyának a regény végén tisztázódó nemes török eredete (Szaffi Kuli kán lánya valójában) akaratlanul is a török-cigány nemzetkarakterológia hasonlóságaira hívja fel a figyelmet, egyszersmind erőteljes kontrasztba állítva az egykori disznókereskedő lányával, a törökös Arzénával.

Az említettekkel összehasonlítva a *Szaffi* című animáció, melyet Dargay Attila, Nepp József és Romhányi József írt filmre *A cigánybáró* alapján, az eredeti nagy mértékű képlekenységéről tanúskodik –, s a mese audiovizuális működését kihasználva –, némileg eltérő cigányképet vázol fel. Benne – ahogy azt a cím is jelzi – a báróságra törekvő Jónás helyett a leány alakja kerül középpontba, kinek származása az első perctől kezdve tisztázott, Mehemed pasa lánya.

Dargay a kép és hang egységét szem előtt tartva játszik a narrációval – szemben Jókai heterodiegetikus elbeszélőjével –, kezdetben Cafrinka vezeti be a mesét, majd szimbolikusan Jónás uralja a narratori hangot, amikor saját életét is irányítás alá vonja, a zárlatban pedig ismét Cafrinka lesz az, aki a mesélő pozíciójába helyezkedik. A megkomponált keretes szerkezet az intimitás és idill világával egyidejűleg a cigánymesélő alakját is segít életre hívni a gyerek célközönség számára, ám ezen a ponton fontosnak tartom megjegyezni, hogy míg a valódi cigánymesélők igyekeznek a többségi társadalom (negatív) elvárásainak megfelelő cigányképet alkotni, Cafrinka története idealizált, pozitív életformát tükröz¹⁷.

A regény világához hasonlóan Botsinkay Jónás identitása a mű során kérdésessé válik. A rajzfilm kezdetén az apja, Gáspár úr ugyan egyértelműen magyarnak vallja magát, s nem lát okot az ellenséges csapatok előli menekülésre, gazdagságuk, birtokuk révén mégis bujdosásra kényszerül a család két férfitagja (az anya itt nem kap helyet). Törökországba menekülésük, majd az apa halála teremti meg a fiú számára azt a léthelyzetet, melyből kiutat a cigánykaravánhoz csatlakozás, a medvetáncoltatás, zenélés, bűvészkedés jelent. Dargay valójában személyes, belső indíttatása miatt szentelt több képkockát a vándorcigányok szerepeltetésére. A második világháború idején ugyanis édesapját különböző lágerekbe vitték, ahonnan egy alkalommal sikerült megszöknie, azonban az út során (feltehetőleg az éhségtől) beleájult egy árokba, majd egy arrafelé járó magyar cigánykaraván megtalálta, és maga mellé fogadta. Ily módon az animáció egésze Jónás úrfi közvetítésével a hála jeleként értékelhető: „nektek köszönhetem az életemet, és mindazt, amit tudok”¹⁸.

Az említettek alapján nyilvánvaló, hogy a rajzfilm a lehető legpozitívabb képet igyekszik megalkotni és továbbörökíteni a cigányokról. Ezen igyekezet a képi megformáltság tekintetében a következőképpen jut érvényre: míg a regényben többek között a sötét bőrszín vált az etnikai hovatarozás jelölőjévé, a mesében a minél rokonszenvesebb alakok megteremtése érdekében a cigányok bőre fehér, s megkülönböztető jegyeik csupán az öltözködésben, az arany ékszerek viselésében és a fényes fekete hajban nyilvánul meg. Mindennek megfelelően Jónásnak, a cigányok képviselőjének is módosul a jelleme; derék, talpraesett, bátor.

Az etnikai sokféleség – a kisregénnyel ellentétben – kevéssé pozitív fényben tűnik fel. Az idegenséget szimbolizáló alakok karakterisztikus megalkotottsága és a cigányok irányába tanúsított ellenségeskedése igazolja mindezt. Noha Jónás a cigányokkal való azonosulására büszkén gondol, hajlandó a család kincseinek megszerzése után a cigányokat támogatni, az urak szemében cigányféle, nyomorult purdé, koszos cigány purdé és cigány suttyó.

¹⁶ Uo., 53.

¹⁷ BICZÓ Gábor, *A cigánymese cigányképe = „Azé küdött az Isten ide hozzátok, hogy segíjtek rajtatok”*. Példázatok és folklórszövegek hermeneutikája, szerk. BÁLINT Péter, BÁLINT Zsuzsa, Debrecen, Didakt Kft., 2018, 144.

¹⁸ Henrik Irén *Dargay Attiláról (2017)*, rend. KERÉKGYÁRTÓ Yvonne, Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, 2017.
Online forrás = <https://youtu.be/yCGtKt1PrWs> [utolsó megtekintés: 2021. 11. 30.].

A sztereotipikus toposzokat tekintve a következő megállapítások tehetők: kezdetben a lovakkal, szekerekkel vándorló cigányok képe tárul a néző elé, majd tőlük elválva (kissé szakadt öltözékében) Jónás Cafrinkához tér be, aki szemében boszorkányként tűnik fel, nevelt lányának származására vonatkozóan azonban nem hangzik el semmiféle utalás. Jónás a kormányzó cellájában régi barátjával, a cigány Menyussal találkozik össze, aki korábban medvetáncoltató volt, s leleménye révén szabadul ki a két fiatal. A zárójelenetben Jónás és Szaffi lakodalma révén a muzsikussá, mulatozó cigány toposza uralkodik.

Jókai Mór *A cigánybáró* és a *Szaffi* a befogadók számára egyaránt pozitív – a negatív elgondolásokat ily módon cáfoló –, idealizált képet vázolnak fel a cigányokról. A művek számos sztereotípiát működtetnek egyidejűleg, például a vándorló, muzsikussá, kártyájós, medvetáncoltató, lenézett, peremhelyzetben élő, tolvaj, ravasz, koszos, munkakerülő, mágiával foglalkozó cigányét. A cigányságról élő képzeteknek éppen ez a szimultán módon történő alkalmazása eredményez mindkét alkotás esetében képzelte cigány alakokat.

Orsós meglátása szerint az említett jellemek problematikus volta abban rejlik, hogy a valóságban az ábrázolt alakok nem lelhetők fel, s jellemzőik keveset árulnak el a cigányság kollektívájáról¹⁹. A sztereotípiákat övező ellentmondás valójában azok ismétlődésének és átörökítésének a potenciálját biztosítja, következésképpen ennek köszönhetően élnek napjainkban is a vizsgált művekben megjelenített képzetek a cigánysággal kapcsolatban²⁰.

Bibliográfia

BECK Zoltán, *A lehetséges cigány irodalom monográfiái* = B. Z., *A lehetséges cigány irodalom*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2003.

BICZÓ Gábor, *A cigánymese cigányképe* = „Azé küdött az Isten ide hozzátok, hogy segíjék rajtatok”. *Példázatok és folklórszövegek hermeneutikája*, szerk. BÁLINT Péter, BÁLINT Zsuzsa, Debrecen, Didakt Kft., 2018, 131–151.

Szaffi, rend. DARGAY Attila, Pannónia Filmstúdió, 1985.

FLEISCHMANN Gyula, *A cigány a magyar irodalomban*, Budapest, Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1912.

JÓKAI Mór munkái. *Gyűjteményes díszkiadás*, 33, szerk. LUKÁCSY Sándor, Budapest, Unikornis, 1993, 5–95.

Henrik Irén Dargay Attiláról (2017), rend. KERÉKGYÁRTÓ Yvonne, Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, 2017.

Online forrás = <https://youtu.be/yCGtKt1PrWs> [utolsó megtekintés: 2021. 11. 30.].

ORSÓS János Róbert, *Irodalmi roma reprezentáció és önreprezentáció a XIX. században* = *A tudományos hálózatoktól a hálózatok tudományáig*, szerk. FRIED István, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 2019, 106–137.

SZÖLLŐSY Anna, *Cigányok a XIX. századi magyar színpadon*, *Beszélő*, 2002/7–8., 82–88.

SZÖLLŐSY Ágnes, *Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX–XX. századi magyar képzőművészetben*, *Beszélő*, 2002/7–8., 72–81.

VERES András, *Cigányok az irodalomban* = *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*, szerk. KOVALCSIK Katalin, Budapest, IFA – OM – ELTE, 2001, 277–291.

¹⁹ ORSÓS, I. m., 124.

²⁰ Beck Zoltán kötetében így fogalmaz: „A sztereotip tudás biztonsága adja a koloniális szubjektum biztonságát.” (Lásd még: BECK Zoltán, *A lehetséges cigány irodalom monográfiái* = B. Z., *A lehetséges*

cigány irodalom, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2003, 25.)

Előszó a Cigány irodalom irányaihoz

Az ősök földjének elvesztése hontalanná tette a zsidóságot és hontalanná teszi a cigányságot. A világ zsidósága mindaddig nem találta helyét a világban, amíg meg nem vásárolta ősei földjét – amely ember és Isten által eredendően az övé volt Izraelt. Lehet, hogy ez a zsidó-Izrael, cigány-India hiányzik a cigányságnak is? Ennek hiánya miatt nem leli helyét a világban? Vagy csak azért nem, mert úgysem „fogadja be” senki emberfia Európában, a világon? Lehet, hogy ez a „hontalanság” érzete csak a ráerőltetett kivülállóságból, az idegenként való kezeléséből fakad?

Az elmúlt évszázadok során csak a Habsburg birodalom egy fél emberöltő-nyi ideje kedvezett a cigányság nemzeti, nyelvi igényének. József főherceg volt az első és az egyetlen Európában aki nem akarta „megerőszakolni” a cigányt. Ennek ellenére volt egy hibája, amely megakadályozta terve megvalósítását. Nevezetesen az, hogy nem számolt az „irigységgel”, a többi magyarországi kisebbség irigységével. Elsősorban a szomszéd svábok irigységével és féltékenységével. József főherceg nem kisebbségi kérdésként kezelte a cigányok letelepítésére irányuló tevékenységét. Nem érdekelték a vérrokon svábok (elsősorban), de nem érdekelték az egyéb kisebbségek sem a birodalom területén belül. A fejér megyei alcsúti birtokán való cigány letelepítési kísérletének, amely 9 évig tartott, kudarca is ennek a „meggondolatlanságnak” (vagy ennek az irigységnek) köszönhető. Ezért nem hozott, nem hozhatott látványosabb eredményt az alcsúti kísérlet, mert a környező települések más kisebbségei szószerint, nem viselték el a pártfogolt cigány „szomszéd-ságot”. Ez derül ki egy cigány nyelven írott főhercegi levélből, amelyet a Bécsben élő leányának írt. Ebben a levelében arról panaszkodik Máriaának a főherceg, hogy a felcsúti és az acsai svábok hogyan vették rá a zsidó intézőt a birtokon, hogy engedje szélnek a cigányokat, mert „azok lopnak, és megfertőznek minden vizeket a környéken.” S az intező megtette. (Vajon miért, milyen ellenszolgáltatás fejében?)

A nemzetállam fogalma először a francia forradalom és a napóleoni háborúk hatására indult el hódító útjára. Ezek a történelmi események engedték szabadjára a patriotizmust, majd nyomukban a romantika vezéralakjai hirdették meg, hogy csak a nyelv és a nemzeti hovatartozás szabhatja meg egy állam természetes határait. Ebben a „természetes határok közé szorított Európában”, hol és mi alapján találja, találhatja meg magát a cigányság? Mely nyelvhez, mely államhoz vagy nemzethez ragaszkodjék, ragaszkodhat? Ez a patriotizmus, vagy inkább nyelvhez, néphez való ragaszkodás az, ami a cigányságot hontalanná teszi. Különben mitől érezné magát minden cigány idegennek, vagy minimum sokadrendű embernek európai „hazájában”?

”

Ha az emberi kultúrát az általánostól tágabban értelmezzük, és ha beleértjük az embernek az anyagi világról alkotott véleményét: gondolatait, álmait, szokásait, viselkedését, kapcsolatrendszerét a makro- és mikrokönyezetével, a természeti környezetet is, sőt, a demokráciát is, akkor látnunk kell (kellene), hogy az európai cigányság esetében az irodalom, a kultúra általában a cigány ember anyagi, szellemi szükségleteinek kielégítését szolgálja. A cigány ember, mint minden ember, „saját” hagyományait ápolva, bemutatva, gazdagítja „saját” kultúráját, fejleszti „saját” művét, anyanyelvét. Azaz, anyagi és szellemi szükségleteinek kielégítésére törekszik.

A cigány irodalom irányai

A kultúra, az emberiség története folyamán mindig a régi és az új (a hagyományos, vagy a hagyomány és az új, vagy az újítás: a tradíció és az innováció permanens), folytonos kölcsönhatásában fejlődött arra a szintre, amelyet ma akár európai kultúrának nevezhetünk. Ez azt jelenti, hogy az emberi kultúra (mindegy, hogy mely rasszhoz tartozó ember kultúrájáról van szó) örökérvényű és visszavonhatatlan. Abban az értelemben, hogy kultúra nélkül nincs közösség, nincs nép, nincs nemzet. A nyelv és kultúra viszonyában lényeges elem, hogy amely népnek nincs nyelve, annak nincs kultúrája. Amely népnek nincs kultúrája, az menthetetlenül kihal, dicstelenül kipusztul, elfelejtődik.

Példának okáért, és csak ennek okán, feltétlenül meg kell említeni, hogy örök tanulságként éljen cigányok és magyarok előtt egyaránt, a jászok és kunok történelmi tragédiája (!) Ki, mit tud a jászokról vagy a kunokról(?)

A mai magyarországi cigányok kultúráját – ezen belül a cigány irodalmat – csak akkor lehet helyesen értékelni, értelmezni és elhelyezni az európai-, a világirodalom palettáján, ha fejlődését, fejlődésének belső törvényszerűségeit nyomon követve és történelmi kapcsolatait, kapcsolatainak, viszonyait is vizsgáljuk. Ha a cigány népvándorlás során más kultúráktól kölcsönvett kultúrelemek hatását is szem előtt tartjuk. Ha tudomásul vesszük, hogy egy-egy kölcsönvett kulturális és/vagy nyelvi elem nem „csak” beépül (beépült) a cigány nyelvbe – kultúrába – ebből adódóan a cigány irodalomba, de módosította is az eredeti, ősi nyelvet, kultúrát.

Az európai cigány kultúra és irodalom sajátos történelmi, gazdasági és politikai feltételek és körülmények között alakult ki, jött létre. Ezeknek megfelelően sajátos tudati és lelki karakter jellemzi.

Mint minden kisebbségi kultúra – nyelv-irodalom, a cigány is beletartozik az uralkodó kultúra, a gazdanemzet kultúrájába. Ezen keresztül, és csak ezen keresztül, válik az egyetemes kultúra és irodalom részévé. E rövid bevezető után is sejtetni lehet, hogy a cigány irodalom irányait meghatározni nehéz feladat. Nem tudjuk azt sem, hogy létezik-e cigány irodalom egyáltalán, s ha igen mit nevezünk annak.

Nem tudjuk hogy:

- *Cigány irodalom-e a magyar, a német, a román, a szerb, a horvát, az angol, vagy az orosz nyelven írott, nem a cigány etnikumhoz tartozó írók által cigányokról, cigányoknak szóló írásművek összessége?*
- *Cigány irodalom-e a cigány írók által, a cigányságról, cigányokról, a cigányok világáról cigány nyelven írott írásművek?*
- *Cigány irodalom-e a cigány írók által magyar, német, román, szerb, horvát, angol, vagy orosz nyelven írott írások?*

Mihez kössük, mihez köthetjük az etnikai irodalom fogalmát? Mitől etnikus, mitől nemzetiségi, mitől nemzeti egy-egy irodalom? Nyilvánvaló, hogy ezt a kérdést kellene előbb meghatároznunk, mert enélkül nem felelhetünk a kérdésre.

Ha a cigányokról szóló írásműveket tekintjük annak, akkor bármely nyelven írott cigány témájú alkotást annak kell tekintenünk. De akkor annyi iránya van a cigány irodalomnak, ahány nyelven megjelenik egy-egy mű. Felmerül a kérdés, lehet-e, kell-e cigány etnikumról beszélni. Létezik-e európai, világ cigányság? Létezik-e európai vagy világ cigány nyelv, cigány irodalom, vagy csak regionális, nemzeti cigányságról, cigány nyelvről kell és lehet beszélni?

Ha igaz; akkor teljesen felesleges cigány irodalomról és cigány etnikumról beszélni. Akkor ez (ezek) a nemzeti cigányság, ez (ezek) a nemzeti, cigány nyelv(ek) nem más, mint tolvajnyelv.

Arra való, hogy az adott nemzet cigánysága tudjon „egymás között” olyan nyelven beszélni, amit az adott nemzeti állam többségi polgára nem ért meg. A cigányoknak nem erre van szüksége, de olyan nyelvre amely segítségével Európa, a világ bármely államában, bármely nemzetéhez tartozó cigányával egyformán képesek kommunikálni.

A cigány írók, minden nemzet kebelén belül élő cigány író, nem csak, és elsősorban nem saját nemzeti cigányságnak ír, a világ teljes cigányságának, hiszen csak ekkor, csak ebben a relációban van értelme az anyanyelvi írásnak. Ugyanis, ha „saját nemzeti cigányságának” kell, kellene írnia, megteheti, megtehetné az adott nemzet nyelvén, mert valamennyi cigány beszél (úgy, ahogy) a nemzeti nyelvet is. Másként fogalmazva; a nemzeti nyelven írott cigány írásművek csak az adott nemzet cigányságának szólnak, míg a cigány nyelven, minden nemzet cigányságának. Idevonatkozó példa a jiddis nyelv (!)

Sok író, irodalomtörténész, egyes kultúrpolitikus Magyarországon (köztük sok cigány származású magyarnyelvű cigány művész is) hajlik arra, hogy elsősorban a magyar nyelvű cigány írásműveket tekintse a cigány irodalomnak. Valószínű, hogy ezek a cigányok maguk sem tudják: ők maguk az asszimiláció következetes és legfőbb képviselői.

Teljesen más típusú problémát jelent a nem cigány kutatók: ciganisták, romológusok; nyelvészek, pedagógusok, néprajzkutatók stb. ilyenén való megítélése. Ők tudatosan az asszimiláció hívei és támogatói. Elsősorban nagyfokú nacionalizmus jellemzi őket, még akkor is ha nacionalizmusuk patrióta nemzeti érzésekből táplálkozik. Azokkal a ciganológusokkal van a legtöbb gond, akik valamilyen szinten megtanulták a cigány nyelvet. Ezekről a „kutatókról” automatikusan a múlt század osztrák publicistái, nyelvészei, kutatói jutnak az eszembe, akik a magyar nyelv alkalmasságát vonták kétségbe, annak figyelmen kívül hagyásával, hogy ennek a kérdésnek eldöntését a magyarokra bízta volna. Hál’ Istennek a kérdést mégis csak a magyar írók döntötték el. Abban reménykedhetünk, hogy a magyarországi cigány nyelv esetében ugyanez fog történni. Ha a fenti okfejtések szem előtt tartása után újra feltesszük a kérdést, „melyek a cigány irodalom irányai”, akkor beszélünk kell:

I. Nem cigány nyelvű cigány irodalomról,

II. Cigány nyelvű cigány irodalomról

Fontos kérdésnek tartom azt, hogy az irodalomnak akár az egyik, akár a másik változatáról beszélünk, akkor csak a cigány írók által létrehozott írásműveket tekintjük cigány irodalomnak. Ugyanis, a művészetek általában is, de ezen belül az irodalom, nem egyszerű alkotási folyamat eredménye, hanem érzelmi viszony is.

”

Azok az írásművek, amelyek a nem cigány írók tollából kerülnek ki, lehet, hogy jó karképet adnak a cigányságról; a cigányság szociális, kulturális, néprajzi kultúranropológiai, történelmi, és a többi helyzetéről, de semmi esetre sem a cigányság ilyen vagy olyan érzelmi viszonyát, sajátos világszemléletét fejezik ki.

A cigány nyelvű cigány irodalom sokkal inkább az európai és a világ cigány irodalom vonulatához kapcsolódik, mint a nemzetihez. A cigány nyelvű írók Európában kölcsönösen ismerik egymást, egymás munkásságát, és nagy hatással vannak egymásra. Ezek a hatások elsősorban nyelvi, hatások. Ugyanakkor a nemzeti nyelveken író cigány származású írók nem ismerik egymást, nem olvassák egymás műveit, semmilyen hatással nincsenek egymásra: nincs tudomásuk egymás munkásságáról. Ennek a nem ismerésnek kimondottan a „másnyelvűség” az oka. A nem magyarországi cigány írók döntő többsége Bari Károly cigány származású költő írói munkás-

ságát, képi és formanyelvi szempontból inkább Nagy László és Juhász Ferenc egyenes vonalú folytatójának tekintik, mint cigánynak.

Az irodalomnak (mint minden nép, minden nemzet esetében) nélkülözhetetlen szerepe a nyelvművelés, és ezáltal a nemzeti-etnikai tudat erősítése, megerősítése, ébrentartása; életben tartása. Azaz a nép, a nemzet, az etnikum életben tartása. A nem cigány nyelvű irodalom óhatatlanul elvész, feloldódik a nemzeti irodalmakba, mert előbb-utóbb átveszi, át kell vennie a nemzeti irodalom nyelvi, formai-szerkezeti és szemléleti eszközeit. Ehhez a tragédiához nem kell más, csak hogy a magyar nyelven író cigány művész térben elszakadjon közösségétől. A mai magyarországi magyar nyelvű cigány irodalom képviselői a lehető legjobb úton vannak a tragédia elérésében. Közösségüktől elszakadtak, már csak az első generáció emlékezetében él eredeti cigány közössége. A diaszpórában élő magyar nyelvű cigány írók második generációja sem élményeiben, sem érzelmeiben nem emlékszik cigányságára. (Gondoljunk csak a határon túli – akár a diaszpóra – magyarság nyelvi, kulturális, oktatási problémáira és harcaira. Vajon csak nacionalizmusból harcolnak a magyar nyelv és kultúra fenntartásáért, fenntarthatóságáért, vagy sokkal inkább létkérdése a magyarságnak?) A valódi irodalom néphez és nyelvhez kötött, azaz nemzeti, és mint ilyen, elképzelhetetlen a nyelvművelés nélkül, a nyelv művelése nélkül, a nyelv állandó fejlesztése és ápolása nélkül. Ebből következik, hogy a népi-nemzeti irodalom egyszersmind nyelvművelés is. A nyelv, az irodalom, anyanyelvű irodalom azért népi és azért nemzeti (még akkor is ha, mint a cigányság esetében, a nemzet formailag és jelenleg szünetelteti magát), mert az anyához kapcsolódó fogalom.

A cigány nyelvű írók (Magyarországon és Európában) éppen olyan fontosnak tartják és tekintik a nyelvi sajátosságok irodalmi megjelenítését, mint magát az irodalmat. Nem akarják, nem tudják elválasztani a kettőt egymástól, mert nem elválaszthatók. Nem tudják és nem akarják a nyelvet elválasztani az irodalomtól, és viszont. Minden irodalom annyira nyelvi kérdés is, mint amennyire nemzeti-etnikai. A cigány nyelvű írók szerte a világon vallják, hogy nincs nemzet nemzeti-etnikai közös nyelv nélkül. Azt vallják, hogy minden nemzet-etnikum a maga nyelvén „lesz, lehet” (csak) tudós, azaz, nyelvében él a nemzet; az etnikum.

Magyarországon és szerte Európában, a cigány nyelvű írók az egységes nyelv kialakításán, egy közös dialektus megteremtésén munkálkodnak. Feladatként áll előttük annak az egységes cigány kultúrának megteremtése, alapjainak lerakása, amelyet a cigányság különböző nyelvi csoportjai elfogadnak és magukra nézve kötelezőnek tekintenek. (Kivételt képeznek az asszimilánsok, akikről jelen dolgozatban nem áll módunkban beszélni.)

A cigány nemzeti-etnikumi kultúra szempontjából fontos szerepe van és súlyos felelőssége a cigány értelmiségnek és az értelmiségi funkciót betöltő cigány vezetőknek. A mai Magyarországon a cigány nemzeti-etnikumi kultúra megteremtésének folyamata több síkon folyik: politikai-emberjogi, művészeti; irodalmi, képzőművészeti, zenei szinten. Ezeket a művészi és tudományterületeket a filozófia, közös erkölcsi-etikai szemlélet köti össze, amely a cigányság másságát akarja meghatározni. Nyugat-Európában a cigányság sokkal nagyobb hangsúlyt fektet az egységes cigány nyelv és irodalom létrehozására. Ennek megteremtését tekinti egyik legfontosabb feladatának. Ehhez az áramlathoz kapcsolódik a magyarországi cigány nyelvű írók csoportja is.

Ha ezek után újra felmerül a kérdés a cigány irodalom irányait illetően, azt mondom, két irány figyelhető meg: az egyik az asszimiláció zsákutcájába torkolló irány, amelyet a magyarországi magyar anyanyelvű írók képviselnek, a másik a nemzeti-etnikumi és önálló európai cigány irodalom iránya.

Ezt az előbbi utat járja a magyarországi magyar nyelvű cigány irodalom is. A nemzeti irodalom kereteit csak rétegspecifikus sajátosságai révén lépi át. Ezek a specifikumok elsősorban szociális jellegűek. Ez a szociális jelleg sajátos érzelmi viszonyt és állapotot eredményez, amelynek természetszerűen pszichikai, érzelmi aspektusai vannak. A cigány nyelvű kultúra és irodalom ezzel szemben, közvetlenül az egyetemes európai kultúrkörhöz kapcsolódik és csak másodlagosan tartozik a magyar nemzeti irodalomhoz, általában nemzeti kultúrákhoz. Ez a kapcsolódása az egységes európai cigány nyelv, a nemzetközi sorsközösség, a közös történelmi múlt okán természetszerű és indokolt.

Magyarországon általában és sokkal inkább a magyar nyelvű cigány irodalmat fogadja el a közvélemény, a magyar nyelvű cigány irodalmat támogatják, értékelik, minősítik. Európában

sokkal inkább az anyanyelvű cigány irodalmat ismerik és fogadják el. Ez a megkülönböztetés valószínűleg abból fakad, hogy Magyarországon csak a cigány nyelv ismeretlen idegen nyelv. Európában mindkettő az.

A kétnyelvű cigány irodalom fejlődési irányára kiváló megfigyelési lehetőséget kínál a magyar és cigány anyanyelvű népdalok születése, alakulása, fejlődése és terjedése. A cigány nyelvű népdalok az európai cigányság körében jönnek létre, alakulnak és terjednek, függetlenül az államhatároktól és attól is, hogy melyik európai ország cigánysága körében születtek meg. Tipikus példája az 1990-es évek elején romániai cigányok által életre keltett népdal élete és alakulása. Ma már európai cigány népdalnak tekinthető. Minden országban ismerik és éneklük az anyanyelvű cigányok. (Magyarországon a nem anyanyelvűek egy része is) Íme:

*„Na dikh man ke som kalji,
somas tuke piramnji.
Na dikh man ke som kalo,
somas tuke piramno.
Haj romale,
haj shavale.”*

Ezzel szemben a magyar nyelvű cigányok körében született és születő dalok, népdalok csak Magyarországon, illetve magyar nyelvterületen élő cigányok körében ismeretesek. Ezeknek a daloknak, népdaloknak a szerkezete (szöveg és zene) és tartalma a nemzeti dallam és szövegszerkezet karakteréhez igazodik, hozzá idomul abból építkezik, azaz: nemzeti marad.

Ez a tendencia figyelhető meg a magyarországi magyar nyelvű cigány műirodalom esetében is. Egyre inkább idomul a magyar irodalomhoz, hozzásimul szerkezeti-formai és tartalmi szempontból egyaránt. De mi sem természetesebb, hiszen a magyar irodalom, a magyar kultúra minden formájában folytonosan hat a magyar nyelvű cigány írókra, költőkre. Ez a cigány irodalom tendenciáját tekintve minthogy már elveszti cigány karakterét (ha létezik ilyen), előbb-utóbb feloldódik a magyar irodalomban.

”

*Amikor egy nép, egy kultúra elveszti nyelvét, közel van az idő,
hogy elfelejtse múltját is. Aki nem emlékszik a múltjára, annak kétes
a jövője. Éppen ennek okán a cigány nyelv, a cigány nyelvű irodalom
nem csak – és elsősorban nem – kultúrpolitikai, gazdasági, anyagi
tényező, lét vagy nem lét kérdése. Egy népcsoport, egy etnikum, egy nép
megmaradásának nélkülözhetetlen feltétele.*

A cigány irodalom ábrázolásmódja; a cigányokról, a cigányok által készült és készített alkotások mennyisége több tíz kötetre tehető. Ám beszélhetünk-e cigány irodalomtörténetről? Márpedig, ha az irodalom irányáról, az irodalom irányairól akarunk beszélni, óhatatlanul és kikerülhetetlenül kell vagy kellene az irodalom (és természetesen nem csak az irodalom) történetéről is beszélni. A cigány irodalom esetében a történetiséget sajátos módon kell értelmeznünk, hiszen az egyes országok cigány írói jobbra egymástól elszigetelten tevékenykedtek. Ily módon a cigány irodalom története valójában az egyes cigány alkotók munkásságának áttekintése.

A cigány írók csoportos jelentkezése, egymáshoz való kapcsolódása, a közös programok formálódása, az egyes vonulatok, irányzatok kibontakozása, a hagyományteremtő folytonosság új, csupán egy-két éves jelenség. Így például a nemzetközi „hivatásos” cigány irodalom elindítója, az 1995. szeptemberében Magyarországon megjelentetett „Rom Som” Cigány Költők Antológiája, a cigány és nem cigány nyelven író jelentősebb cigány költők az európai kultúrkörhöz tartozó,

az urbánustól a szürrealista irányzatig besorolható művészek „egymásra találása”. Ezen a széles skálán belül, és ehhez az irányzatoktól független cigány alkotóközösséghez viszonyulva megteremtette (megteremtheti) az akár mitikus-szimbolikusnak is nevezhető európai cigány irodalmat. Ezt a cigány tradicionális népköltészeti hagyományt megújítva jelentkezik immár együtt Oroszországból Petrovics (István) Demeter, Magyarországról Balogh Attila, Kovács József Hontalan, Stefanovich Dragana Szerbiából, Shtefan Rom Gurbat Horvátországból, Sandra Jayat Franciaországból, Emilie Machálková-Holomková Csehországból, Raffy Lajos Romániából, Lekhsa Manush Lettországból, Santino Spinelli Olaszországból, stb.

Tulajdonképpen ezzel a kötettel vált időszerűvé a cigány irodalom nemzetközi áttekintése, történelmi útjának megrajzolása, felvázolása. Hiszen a feltáratlanság, az információhiány miatt irodalmunk eddig csak egy rejtekező történet volt, ami miatt többnyire még az alkotók tudatában sem jelentkezik hagyományként.

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1996)

KALEIDOSZKÓP

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Muzsikusok

1920 körül
Forrás: Fortepan

„Ha az erdő tisztásán, bujdosó holdvilágban, lobogó tüzek körül festői csoportban guggol és hever a fekete csapat, és dűnnyögi azokat a tüzesen méla, fájdalmasan ujjongó, igazi cigány dalokat, amelyeknek dallamára itt-ott mintha emlékeznénk régibb népdalgyűjteményeinkből, úgy zsong fülünkben, míg előadásuk, színük, cifrájuk, a virágos sallang, a trillák, toldások, nyújtások, ismétlések mind igazi tiszta cigánytermék: ezeket az énekeket az, aki hallotta, nem fogja feledni soha.”

Hermann Antal, a kárpát-medencei cigányság dalainak és muzsikájának egyik első kutatója kicsit talán zavarosan ír, de szövegéből így is kiérzik a szeretet.

A régmúlt cigány muzsikusi

Nem tudom, hol találtam rá, nem tudom, igaz-e, de olyan szép, hogy idézem: „Cigány zenészek a történelem folyamán mindig Magyarországon éltek a legtöbben.”

Az okleveles anyagban 1489-ben bukkanunk az első cigány muzsikusra. A hatalmas királyi ménesek birodalmában, Csepel szigetén, egy mulatsággal egybekötött díszes lovastornán muzsikáltak a cigány zenészek Mátyás itáliai feleségének, Beatrix királynőnek és vendégeinek szórakoztatására. Hogy II. Lajos cigány muzsikusi 1525-ben egyéb hangszereik mellett citerán (cythara), lanton, kobozon vagy tamburán játszottak, arról sokáig vitakoztak a zenekutatók, ma a kifejezés mögött inkább a cimbalmot sejtik. Tudunk róla, hogy 1543-ban Izabella királyné cigány hegedűsökkel muzsikáltat, 1544 farsangján Lippa várában Szapolyai özvegyét még Fráter György is megforgatja. A lippai cigányok – állítólag – nem vonót használnak, nem is ujjakkal pengetik a húrokat, hanem faverőkkel verik azt, és muzsikálás közben „*torkuk szakadtából énekelnek*”. Kármán Demeter nevét, a sokak állítása szerint legősibb magyar muzsikus-cigány nevet Tinódi Lantos Sebestyén 1553-as Erdélyi históriája őrizte meg. (Mások szerint semmi sem bizonyítja, hogy a név viselője cigány lett volna.) 1596-ban Pécs környékén Zrínyi György fogságba ejti a pécsi török bég Pápáról hazafelé igyekvő két cigány zenészt. Egyikük hegedűs, másikuk cimbalmos volt, de állítólag az énekléshez is konyítottak egy kicsit. A Batthyány Boldizsárnak küldött levélből kiderül, hogy az egyiknek „*czimbálimja vagyon, olyan szabású, mint azkivel az deákok a misét éneklük, de nem fával veri, hanem mint az hárfát, csak az ujjáival kapdozza*”.

Hajdanán Erdély is sok zenésznek adott otthont. A gyulafehérvári fejedelmi palota boltozatai alatt Bakfark Bálint pengette a lantot, a kertben láncos majmok csivogtak, páva rikoltozott, a folyosókon apródok és törpék, talján zsonglőrök, asztrológusok, festők, zenészek, karmesterek nyüzsgtek, magyar és cigány maskarák járták a bolondos mór táncot. János Zsigmond fejedelem lanton, Báthory István virginálon és orgonán játszott. A homoszexuális és vérbajos – mondták impotensnek is – Báthory Zsigmond nemcsak ravasz, érzékeny és kifinomult ember volt, zseniális sakkjátékos, de alattomos is, mint egy jezsuita. Jellemtelen és hisztérikus. De szerette a zenét. Állítólag ingyenc műértő volt és talán nem is rossz muzsikus. Játszott tucatszámú hangszereken, zenedarabokat komponált, a velencei Girolamo Diruta neki ajánlotta – II. Transilvano (Az erdélyi) címmel – orgona- és virgináliskoláját. Magyarok, németek, taljánok mellett sűrűn megfordultak Gyulafehérvárott cigány muzsikusok is. A csak hónapokig uralkodó egyetlen román fejedelem – Mihály vajda – 1599. évi gyulafehérvári bevonulását a kürtösök, dobosok, síposok, furulyások és vagy tíz cigány muzsikus harsány zenebonája tette ünnepélyesebbé. II. Rákóczi György és Báthory Zsófia lakodalmán magyar, német és cigány muzsikusok kísérték a vendégek táncát a gyulafehérvári palota tánctermében.

A barokk korban – mondjuk az 1600-as évek derekától – már nemcsak a királyi és fejedelmi udvarban, hanem a főpapi és főúri rezidenciákon is ott muzsikált a cigány zenész. Az egyik legnevesebb köztük gróf Csáky Imre (nagyváradai püspök, kalocsai érsek, 1717-től bíboros) cigánya, Barna Mihály volt, aki egy zenei viadalon több mint tíz nagynevű primás elől happolta el a díjat. Tudjuk, hogy Thököly Imre udvarában is húzták a cigány zenészek. Nem kell száz év, tehát valamikor az 1700-as évek elején feltűnnek a kismemesi kúriákban is. (Daniel Speer, a magyar Simplicissimus muzsikusként vélt szerzője már 1660 körül is úgy tapasztalja, hogy minden magyar nemesnek van egy hegedűs cigánya.) A cigány zene kuriális muzsikává válik: magára valamit adó nemesnek saját bandája, de legalább néhány cigánya van, aki lakhat a kúrián, mozoghat szabadabban is, de mindenképp a birtokos tágabb háznépéhez tartozik. Intéző, vadőr, lakáj,

darabont, cseléd – és aki énekkel, zeneszóval szolgál: a cigány muzsikus. Vörös nadrág, sárga csizma, zöld, kék vagy fekete mente, ha adott rá a rátarti úr – s futotta a bugyellárisából – irigyelt, szép sújtásos huszáregyenruhát kapott a banda. A bécsi Magyar Kurír 1787 nyarán arról értesít, hogy a császárvárosban egy Galánta környékéről érkezett, öttagú magyar „muzsikabanda” hódít, a „fekete hajú, fehér fogú” zenészek „kóta nélkül való muzsikálását mindenek bámulva hallgatják”. Annyira nélkülözhetetlen tartozéka lett az életnek a muzsikus, hogy 1765-ben, amikor Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc meghalt, s eltöltötték a cigányzenét, a kolozsvári városi tanács kérvényezte a tilalom feloldását. Felice Caronni – aki 1808-ban kifejezetten megcsodálja az erdélyi cigány kovácsok ügyességét (azt állítja, hogy még a városi kovácsok sem vetekedhetnek velük) – megemlíti, hogy a cigányság a muzsikálásban igen tehetséges, 1790 telén, II. Lipót magyar királlyá koronázásakor elbűvölően játszották és váltogatták a különböző zeneszámokat.

1935

Forrás: Fortepan/ Fóris Gábor
Vastagh Miklós hagyatéka

Bandák fénykora

Az 1700-as évek végére már ott vannak mindenütt a falvakban is: a cigány muzsikusok lettek az igazinak, eredetinek vélt és mondott magyar zene képviselői. A 19. század pedig a magyar muzsikus cigányok tündöklésének legfényesebb időszaka. Kialakul a ma már hagyományosnak mondott zenekari felállás és kialakul a stílus.

1830-ig, talán a század derekáig tart a verbunkos nagy időszaka.

A *Werbung* a toborzás, a verbunkos pedig olyan férfitánc, melyet a Habsburg Birodalom országaiban együtt táncoltak a berukkoláshoz kedvet csinálók és a katonaelet szépségéről frissen meggyőződött „áldozatok”. A talpalávalót a toborzók mellé rendelt helyi cigányzenészek szolgáltatták. A korszak legnagyobb primásának, Bihari Jánosnak olyan a híre és a vonzereje, hogy midőn 1810 tavaszán Berzsenyi Dániel végre felutazik Pest-Budára, hogy verseinek kiadatását intézze, szinte magára haragítja Kölcseyt és Szemere Pált, mert nem velük kávézik és váltja meg a világot, hanem inkább Biharit hallgatja egy városszéli fogadóban, s átmulatja az éjszakát.

A cigányzenekarok a 19. század derekára országszerte összeforrnak a magyar nemzeti mozgalommal. A cigány muzsikus bandák ott vannak az 1848/49-es szabadságharcban is, lelkesítenek, később vigasztalnak. Pityó József, az apostoli küllemű, daliás termetű primás (ősz szakállal állítólag a térdéig ért) előbb osztrák katonazenekari vadászkürtös volt Itáliában, később mégis beállt bandástul Görgey seregébe, ott volt a véres és diadalmas branyiszkói nagy rohamnál is. Honvédzenekari karmester volt Sági Balogh Jancsi, Dombi Marci tizenhat tagú

zenekara pedig a gömöri nemzetörséghez szegődött el. A '48 előtt Bécset, utóbb Angliát és Kínát is megjáró Kálozdi Jancsi számos ütközetben vett részt, tábori muzsikusként ott volt Buda ostrománál és Komáromban is. A mindig elegáns Sárközi Ferencet, a „le Európába cigányt” Kossuth avatta hadnaggyá s nevezte ki a forradalom összes cigányzenésének főkarmesterévé. Többen is úgy emlékeztek vissza, hogy a Sárközi Ferkó bandájának előadásában hallották először a Kossuth-nótát.

Az 1848/49. évi szabadságharc bukását követő időkben a nemzet a cigányzenében a magyarság, a haza, a szabadság szimbólumát látta. Az irodalomtankönyvekben az áll, hogy Vörösmarty „vén cigánya” a nemzet szabadságvágyának és öntudatának megtestesülése. Biztosan igaz, de az is könnyen lehet, hogy amikor versét írta, talán éppen annak a Dudás Ferencnek az apjára gondolt a költő, aki Patikáros Ferencként az ötvenes években lett híres bandavezetővé. Az idősebb Dudás tanította ugyanis Vörösmartyt hegedülni. A „Patikáros” elnevezés azért ragadt a fián, mert játéka a kortársak szerint bűvös erejű és gyógyító hatású volt.

*„Véred forrjon mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen mint az üstökös láng,
Húrod zengjen vérszél szilajabban,
És keményen mint a jég verése,
Odalett az emberek vetése.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonóbul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá cigány, ne gondolj a gonddal.”*

A magyar nóta

A magyar nótát és a népdalt sokáig szinte egynek tekintették, mára a zenetudósok meglehetősen biztonnal választják el a kettőt.

A 19. század második fele a magyar nóta korszaka. Úgy is hívják: népies műdal. Az utóbbi évtizedekben sokan lenézik, vannak, akiket a világból ki lehet kergetni vele. Még többen állítják, hogy mulatni semmi másra, csakis a nótára, a nótával lehet. Mulatni és búslakodni. A műfaj megteremtőjének Egressy Bénit tekintjük. Eredeti nevén Galambos Benjámint: színész, író, zeneszerző, Petőfi verseinek, Vörösmarty Szózatának megzenésítője. Ötvözte a verbunkos és a csárdás dallamvilágát a kor legnagyobb hazai költőinek soraival.

A magyar nóta magyar volt és mindig magyar is maradt. Az európai műzenei fejlődés alig hatott rá, viszont sokat szívott magába a népdalból. Igazi terjesztői pedig a cigánybandák voltak. Hazája nem a németes Pest-Buda, hanem a vidék. Az első nagy nótafa, Simonffy Kálmán (1832-1889) ceglédi volt, az első nagy cigány, Dankó Pista (1858-1903) szegedi. Biztos, hogy léteztek már előtte is cigány nótaszerzők, de a nóta ebben is hasonlít a népdalra, számtalan komponista kilétét nem is sejtjük.

A kiegyezés után a rohamosan iparosodó országban mást húzat a birtokát elvesztett, keserű dzsentrí, mást a városi polgár és a hivatalnok, mást a falusi kisbirtokos nemes és a paraszt. Azt mondják, a 19. század utolsó harmada nemcsak a cigányzene újabb korszaka, de egyben első nagy válsága is. A falusi muzsikos cigány a parasztság dalait játssza, az úri cigány viszont elfelejti a nép zenéjét, el a verbunkost is, helyettük romantikus, émelygős-érzelgős műdalokat, bús-borongós magyar nótát, „rettentő csárdásokat”, polkát, valcert, bécsi keringőt, operettet húz a polgár és a régi szép időköt visszasíró, deklaszált úr fülébe.

Azzal együtt a cigány muzsikos ázsiója igen magas, Blaha Lujza 1896-ban mondott szavait az egész ország igaznak érzi. „Ti, akik annyi mosolyt varázsoltatok az ajkakra, annyi könnyet fakasztottatok a szemekben; ti, akik zokogó hegedűteket annyi századokon át hűségeesen megosztottatok a nemzet minden bújával és minden gyönyörűségével, dicsőségével, ti méltán megérdemlitek, hogy írásban és képben megörökítsenek benneteket, és kedveseinek legszebb emlékei között őrizzen meg a magyar.”

A századforduló tájára és az első világháborút megelőző másfél évtizedre a híres cigányzenészek és bandák száma is annyira megszorodott, hogy felsorolásuk is oldalakat venne igénybe. Tíz-tizenhárom tagú bandák húzzák: két-három hegedű, cimbalom, bőgő, mellettük brácsa, cselló, klarinét. Hihetetlen, de 1900-tól 1945-ig naponta két új, összesen húsz-huszonötezer nóta születik.

A két háború közt sem csökken a cigányzene népszerűsége, sőt a primásság nimbusza akkora, hogy – amint Koronczai Barbara remek cigányzenei összefoglalójában írja – „*esetenként urak sem szégyelltek közönség előtt cigányprimásként fellépni*”. A legnevesebb cigányprimások vállalkozókká lettek, szerződést kötöttek az étterem, a kávéház tulajdonosával, a fizetség akár napi száz pengő is lehetett. Az összeg felét a primás vágta zsebre, csak a másik felét osztotta el zenekara tagjai közt. A primás szigorú rendet tartott, zenészeinek – ha elégedetlen volt velük – bármikor felmondhatott. Az esti éttermi zenélés mellett rendszeresen próbáltak is. A délelőtti próbákon tanulták meg – ha kellett, akár meghívott karmester segítségével – az igényesebb, új darabokat. Mert a régi, hagyományosnak mondott repertoárt gyakorlás nélkül is minden zenésznek tudnia kellett.

Cigány zene? – Magyar zene?

„Minket leginkább érdekelhet a cigányoknak nem babonás, hanem reális varázshatalmú bővös eszköze, a hegedű. Ez tette őket hazánkban egészen kivételesen a nemzet egyik szerves elemévé, a legáltalánosabb hatású művészet, a zene letéteményeseivé. Ennek köszönhetik a cigányok azt a kiváltságos állást, amelyet az egész világon csak itt, nálunk foglaltak el, ahol szabad kényök-kedvők szerint részben szintén hajléktalanok, de nem hontalanok. Csapongó lelkük, mely a pária szívósságával mindenütt ellent tudott állani a haza fogalmának, Magyarországon nem zárkózhatott el a sokszor elnyomott, de meg nem tört büszke, nagylelkű, honszerető, szabad nemzet géniuszának ihlete elől.”

Vajon ki lehet a hazafias érzületű, büszkén tirádázó szerző?

Nem más, mint József főherceg Ö császári és királyi Fensége. Egy Habsburg. (*Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben* sorozat hetedik magyarországi, Erdélyt tárgyaló kötetében.)

Liszt Ferenc 1859-ben remek kis könyvet jelentetett meg A cigányokról s az ő magyarországi zenéjükről címmel. Nem történeti, hanem zenetörténeti jelentőségű az írás, de olyan romantikus patósszal és szeretettel, már-már csodálattal ír a cigányságról, hogy nem állom meg, hogy ne idézzem néhány gondolatát.

„Európa egyik népe oly hirtelen bukkant elő a homályból, hogy senki nem tudja, honnan is származik. A hódítás vágya nélkül szivárgott kontinensünkre, és nem tartott igényt állandó lakóhelyre. Fel sem merült benne, hogy egyetlen falatnyi földet is kisajátítson; ám ellenszegült minden erőszaknak, amely csak rövid időre is szolgátságba akarta hajtani... Ennek a népnek nem volt emléke magáról, s nem táplált reményeket... Túl büszke volt ahhoz önnön szomorú fájára, hogy más népekkel összekeveredjen... Úgy tűnik, azért létezik még mindig, mert visszautasítja, hogy mássá legyen, mint ami, nem tűr kordát és igát, nem fogad el semmiféle szabályt, ami megváltoztathatná, ami szétszórná vagy kiirtaná. Ez a nép mintha állati sorban élne; nem akar tudni semmiről, ami nem önmaga. Korok múlhatnak el, változhat a világ, háborút viselhet vagy béke hona lehet az őket befogadó ország, ők nem törődnek mindezzel, közönyösek maradnak, s ha kell, inkább lecserélik urukat vagy megváltoztatják szokásaikat... Maguk sem tudják, jönnek-e avagy mennek, nincsenek hagyományaik, nem írnak évkönyveket. Egy faj, melynek se vallása, se törvényei, melynek nincs megfogható hite, nincs életvitele szabályozva, melyet a rút babona, a ködös szokások, a nyomor és a megaláztatottság tart össze, és mégis minden sanyarúság és nélkülözés ellenére csökönnyösen megmarad önmagának, ragaszkodva sátraihoz, rongyaihoz, éhségéhez és szabadságához... Olyan nép ez, mely bővőkörébe vonja a civilizált nemzeteket, varázsa éppoly megmagyarázhatatlan, mint amennyire meg nem törhető, ez a hatás mint ősi, misztikus örökség, korról korra vándorol, s baljós híre ellenére fajtájának életkedve, ereje és szertelen bája ujjongó lelkesedést vált ki legnagyobb költőinkből.”

A taszító és vonzó cigány alakjának dicshimnusza.

De nem ez a lényeg. (Különben úgy tartják, hogy a könyv zenével foglalkozó részét nem is Liszt, hanem a kedvese, Carolyne de Sayn-Wittgenstein írta.) A fontos az, hogy Liszt szerint

az a muzsika, amit világszerte magyar zenének ismernek, valójában nem a magyarok, hanem a cigányok zenéje.

Ne feledjük, 1859-et írunk.

Tíz éve verte le egy nagyhatalom és egy világbirodalom – a Habsburgok osztrák császársága és a cári Oroszország – az 1848/49. évi magyar forradalmat és szabadságharcot. Tíz éve ismét erőszakos németesítés folyik országszerte. Magyarországon magyarul tanulni, hivatalt intézni egyformán nehéz eset. Kossuth az emigrációban magyar légiót szervez, Angliában és Amerikában toboroz híveket a magyar szabadság ügyének. Az osztrák megtorlás elől tízezrek menekültek el az országból, magyarok ezrei harcolnak az Itália szabadságáért és az olasz egységért küzdő hadakban, a dél-amerikai államok függetlenségéért harcoló seregekben. És Liszt előrukkol azzal, hogy a magyar muzsika nem magyar.

Ignotus 1920 körül, a Nyugatban emlékezik vissza a huzavonára. Hatvan év telt el azóta, írja, s újabb világhírű magyar muzsikusként, Bartók Béla és Kodály Zoltán erősítik meg azt, amit Liszt Ferenc géniusza hajdanán megsejtett. És hozzáteszi, hogy ettől még tény marad az, hogy a legigazabb magyarság több nemzedéke ebben a cigánymuzsikában vélte felismerni lelke legtitkosabb rezdülését is.

Ignotusnak sincs teljesen igaza. Mert Bartók és Kodály nem ezt mondja.

Akkor hát mi a valóság? Végül is a cigányzene cigány zene vagy magyar zene?

Állítólag a külföldi zenetudósok is megzavarodnak olykor, nem könnyű őket meggyőzni arról, hogy a cigányzene valójában magyar zene, nem tévesztendő össze a cigányok saját zenéjével, de azért mégsem magyar népzene.

Bartók Béla így mondja: „*Amit önök cigányzenének neveznek, az nem cigányzene. Nem cigányzene, hanem magyar zene: újabb magyar népies műzene.*”

1933-ban a rádió megszavaztatta hallgatóit a műsorok népszerűségéről. A legtöbb szavazatot a cigányzene kapta: 93 százalékot. Két évvel korábban jelent meg Bartók cikke – *Cigányzene? Magyar zene?* –, melyben ugyan kikéri magának, hogy a cigányzenének nevezett magyar népies műzenét értékesebbnek tartsuk akár az autentikus népzemenél, akár egyéb muzsikáknál, de más munkáiban később elismeri, hogy a vidék, a falu zenészei a cigány muzsikusként, akik többségükben valóban „paraszti műsort”, vagyis valódi népzenei játszanak, tehát őrzői a hagyománynak.

A zsinóros kék lajbi

A hagyományos cigányzenekari viselet eredetének legendája is az 1848/49. évi szabadságharchoz kötődik. A honvédseregeket kísérő, lelkesítő cigánybandáknak nagy volt a becsülete, így hát tagjaikat tisztékké léptették elő, kaptak is piros tiszti gúnyát. Igen ám, de ezután úgy hullottak a muzsikusként, mint a legyek. Vonultak a seregek a csatába, a primás húzta elől a bandájával, arra meneteltek a hadak, az osztrákok orvlövészei meg szépen kilődözték őket, mert külön pénzjutalmat kaptak minden vérébe fagyott magyar szabadságharcos tisztért. A debreceni Boka Károly, aki Kossuth Lajos kedvenc primása volt, nem nézhette tétlenül a dolgot: kihallgatást kért a kormányzótól. Engedélyezze a primásoknak – mondta –, hogy piros helyett kék zubbonyt viseljenek, mivel ők vannak kitéve a legnagyobb veszélynek. Ha látják az osztrák mesterlövészek, hogy nem katona, hanem csak egy szegény muzsikusként cigány halad a sereg élén a bandájával, talán nem lövöldözik le őket. A primások, hogy még egyértelműbbé tegyék az ellenség lövészei számára, hogy ők zenészek, még a mente két ujját is letépték. Azóta visel a cigánybanda primása zsinóros kék, a többi zenész pedig piros lajbit.

Pokolra kell annak menni – Milyen az igazi muzsikusként?

Nem csak a dudás, minden muzsikusként tejtestvére a bolondnak, a csavargónak, a vágáns költőnek, a koldusnak, a vásári mutatóványosnak és a garabonciásnak. Szabad, mint a madár, jön és megy, eltűnik, aztán amikor már nem is várják, visszatér megint. A muzsikusként mindenki lenézi és mindenki irigyli egy kicsit. A muzsikusként igazi széltozó, művész is meg léhűtő is. Szórakoztat, mulattat, tehát a kegyedet keresi, de le is néz téged, földhözragadt embert. Hajdanán az egyház tiltotta,

„Dance on the street”,
Hungary, 1959
Forrás: Fortepan/ Zsanda Zsolt

bűnre csábító, istentelen veszedelemnek tartotta a táncot, és a templomon, a szent egyházon kívül felzendülő muzsikát is. A mulatozó, felhevült, megittasult embert a vérpezsdítő muzsika bizonyosan lépre csalja. A zene szolgáltatója, a muzsikus tehát az ördög cimborája, a pokol küldötte. Volt idő, amikor Lengyelországban a zenészek szentkép közelében le sem ülhetek, a német muzsikusoknak pedig megtiltották, hogy szakállt nővessenek, egymásikójuktól még az egyházi temetést is megtagadták. A reformáció győzelmét követően némely puritán szellemű egyház kedélytelen lelkészei és gyomorhajos hívei még a középkor szerzeteseinél is nagyobb ellenszenvvel viseltettek a tánc, a muzsika és egyáltalán mindenféle szórakozás iránt.

A muzsika és a muzsikus bűnre csábít. Ezért a zenélés megvetett, lealacsonyító foglalkozás. Nem is igazi mesterség. Csakhogy az állandó kitaláltóságban élő cigánynak nincs mit veszítenie, ha zenésznek áll. Eddig azért alázták meg, mert cigány. Eztán mint muzsikust fogják lenézni. Mert a muzsikus mind léhűtő, henye népség. Nappal alszik, mint a róka meg a denevér. Alkonyattal elkezdi fészkelődni, vakarózni: akkor öltözködik, keni-feni a bajuszát, amikor a rendes ember már az ágyra gondol. A többség – paraszt, polgár, sokáig a nemes úr is közéjük tartozik – nem is akar zenélni. Hallgatni, azt igen! De csinálni?! Semmi pénzért! Jöjjön valaki más. Lehet messzi földről érkezett idegen is. Német vagy talján. Lehet akár szerécsen is. Leginkább mégis cigány. Jöjjön, mert szomorú mulatság, sikerületlen ünnep az, ahol zeneszó nincsen. Jöjjön a cigány, mert nem élhetünk muzsikaszó nélkül.

És hogy milyenek azok a legendás cigányok?

A türkevei muzsikusokról írja Hagymásy Sándor, de megállapításai általában is igazak. A cigánybanda nem csak lakodalmakban játszott, ott voltak a kaszinók vacsoráin, bálokban, korcsmákban, név- és születésnap mulatságokon, alkalmi ünnepeken, kastélyokban, udvarházakban, lacikonyhákban és vasútállomáson. Ha nincs banda, nincs hangulat. Mert ezek a muzsikások nagyon tudták, mitől vidul a magyar ember. Húzták andalítón, húzták keservesen, húzták frissen és dévajul, húzták veszettül. De nem csak húzni tudták, mert jó mulattatók, szórakoztatók is voltak. „*Talpraesett beszédmodorukkal, bohémes viselkedésükkel a szép muzsikaszó közben jó hangu-*

latban tartották a mulatozókat.” Ha kellett, szívet facsaró búcsúztatót húztak a sírkertben, aztán összehajoltak, mentek a keresztelőre. A tekintélyes embereket – nevük napján, lehet, számításból is – maguktól is rendszeresen zeneszóval felköszöntötték. Éjjeli zene, dorbézoláshoz aláfestő muzsika, köszöntő és búcsúztató, nekik mindegy. Vérbeli zenészek voltak. Ma úgy mondjuk, profik. Akkor elég volt azt mondani: a cigány, a cigánybanda. A cigány muzsikus nem alázatos, de ha kell, alázatoskodik, nem udvarias, de ha kell, tisztelettudó. Ha azt várják tőle, süket és vak, nem is létezik. Ott sincs, csak a kísértete húzza a vonót. De lehet egyetlen pajtása, édestestvére helyett édestestvére is a fejét búsan lógatva mulatozónak. Ha úgy hozza a sors, szemtelen, mint a piaci légy, máskor dühös darázként döng-döng áldozata füle körül.

Koronczai Barbara találóan fogalmaz: „*a zenész nem csak játszik – gyakran ő maga is játékos*”. Előfordul, hogy a klarinétos hanyatt fekvé fújja, de az sem ritkaság, hogy a lakodalomban „*valaki budira kísértesse magát a zenekarral, és azok körülállva a deszkaépítményt a megfelelő pillanatban tussal kísérik*” az odabent zajló eseményeket. „*A fiatal Dankó bandájának primását egyszer leeresztették egy kútba, és ott kellett muzsikálnia, hogy a kesergő még szomorúbban szóljon.*”

Az ördög bőkezű úr, de kemény kezű gazda. Akár halálba is úzi a szolgálait. A zenészek is korán halnak. (Sorolhatnám Charlie Parkertől Jim Morrissonig, Mozarttól Bob Marleyig.) Igaz, azt is mondják, hogy a muzsikusok közt sem több a pokoljáró, de mert szemünk előtt ég, lobog, serceg életük gyertyalángja, hamarabb vesszük észre, ha baj van velük. Az egyik első magyarországi pokoljáró – akiről tudunk is – Bihari János. A reformkor primás csillaga. Talán az első magyar cigányzenész, akinek igazi kultusza volt. Liszt, Kazinczy, Berzsenyi is lelkendezve beszél róla, főpapokat, fejedelmeket, mágnásokat, koldusokat és szegény mesterlegényeket is elvarázsol, megríkat a muzsikája. Egész vagyont keresett és herdált el, aztán keresett megint és megint. De mindig fuldoklott a pénzben, el kellett tékoznia mindent, míg végül valóban koldusbotra jutott.

Néhányan a legnagyobbak közül

Czinka Panna 1711–1772

Bandája a 18. század második felében az egyik első négytagú – hegedű, kontra, cimbalom, bőgő – zenekar. Sajógömörön született, Lányi János gömöri földbirtokos taníttatta Rozsnyón. Tizenkilenc évesen hozzáment egy kovácshoz, bandája későbbi bőgőséhez. Vele és két sógorával alakította meg nagy hírű bandáját. Nem volt szép, mint híresztelték, sőt inkább csúnya lehetett. Drága ékszerei bizonyára voltak – melyik cigány asszonynak nincsenek ékszerei? –, de már a sírba is vele temetett Amati hegedű nyilván megint legenda. Komoly vagyont hagyott fiára, de nem mind a muzsikálásnak köszönhette, hiszen a férje műhelye is jól működött.

Bihari János 1764–1827

A nagy verbunkos szerzők közül, amilyen Csermák Antal (1774-1822), Lavotta János (1764-1820) vagy Rózsavölgyi Márk (1789-1848), csak ő volt cigány, de ő volt a legnépszerűbb is. A reformkor leghíresebb primása, nemzeti kincs, igazi sztár. Mindenki imádtá, az arisztokrácia a tenyerén hordozta. 1800 körül költözött Pest-Budára, s ekkortájt alakította meg változó, leginkább öttagú bandáját. Pozsonyban országgyűlés, koronázási bál, Pesten és Budán farsang, szüreti bál nem eshetett nélküle. Még Bécsset is meghódította, állítólag Beethoven, később Liszt is szívesen hallgatta virtuóz játékát. Többször leáldozott a csillaga, aztán felragyogott megint. 1824 telén felborult a szekere, bal karja úgy törött el, hogy soha nem lett már a régi. Magányosan, elfelejtetten halt meg.

Kálozdi Jancsi 1812–1882

A bécsi konzervatóriumban tanult, ahová Esterházy Pál herceg támogatásával jutott be. Tábori zenészként ott volt a szabadságharc sok csatájában, 1851-ben Londonba menekült, ott hangversenyezett, egyebek közt cseh fúvosokból is zenekart alapított. Három éven át a kínai császári

hadsereg legfőbb katonai karmestere. Innen ismét visszakerült az angol királyi udvarba, ahol – Eduárd-csárdás címmel – csárdást szerzett az angol trónörökös tiszteletére.

Rác Pali **1830–1886**

Az 1860-as években lett Pest-Buda leghíresebb primása. A forradalom és szabadságharc után Milánóban katonáskodott, őrmester lett, nyalka legényként szemet vetett rá egy gazdag olasz szép leánya, akit el is vett feleségül. Hazaköltöztek, ám a hozományának hamarosan a nyakára hágott, mehetett vissza – a város öröme – muzsikusnak. Londonban a királynő előtt játszott a bandájával, olyan hangversenyeket adott, hogy a város szenzációjává lett – éppen úgy, mint 1900-ban Párizsban a flamenco, a cante jondo andalúz cigányai. A tizenöt tagú zenekar muzsikásai magyaros díszruhát viseltek, fantasztikus sikereket arattak, előadásaik végén a különben hűvös ítéletű londoni polgárok tomboló tapsviharban törtek ki, pecsenyevörösre tapsolták a tenyerüket. Büszke, öntudatos cigány volt, bandájába csakis olyan állhatott be, aki tudott cigányul. Jókai róla mintázta Fekete vér című regényének főhősét, Barkó Pált.

Dankó Pista **1858–1903**

A legnagyobb nótaszerző. Szatymazon született, Szeged mellett. Tizenöt évesen már bandát alapított. Budapestre szerződve Blaha Lujza lett az egyik fő támogatója. Ő maga nem volt nagy primás, dalai is mások feldolgozásában jelentek meg, néhányukat, főleg a csárdásokat, népdalként dalolták. Tüdőbajban halt meg, temetésén ötszáz cigány húzta, a búcsúztatót Tömörkény István mondta. Országgra szóló gyásszal és pompával temették el, 1912-ben Szegeden szobrot állítottak neki.

Czutor Béla **1863–1909**

A híres-neves „Béla cigány” Hódmezővásárhely egyik jeles alakja volt. Tizenkét tagú bandájával az Öreg Sas vendéglőben muzsikált, de ott volt a nagy bálokon, a kaszinó estjein is. Sikerének csúcsán a divatos üdülőhelyeken, Tátrafüreden, Margitszigeten, Herkulesfürdön, Brassóban lépett fel a zenekarával. Pósa Lajos dalának szövege is őt idézi: „Vásárhelyi sétatéren Béla cigány muzsikál, Hajlik ide, hajlik oda lilionszál, rózsaszál.”

Radics és Magyar

Radics Béla (1867–1930) játékát hallva Debussy így sóhajtott fel: „Így képzeltem el az igazi cigánymuzsikát!”. Radics sok híresség, például Erzsébet királyné kedvenc primása volt. Leányát idősebb Magyar Imre (1899–1940) vette el, aki tán még Radicsnál is többre vitte. Ő volt az első cigány muzsikus, akit – 1925. december 2-án – a Magyar Rádióban is hallhattak a rajongói. A Magyar család legendáriuma szerint Radics egyetlen gyűrűből, a császári rajongó egyik ajándékából házasította ki a gyermekeit.

Mint a mesében – A cigány legény és a hercegisasszony

Radics Lajos felesége egy francia gyáros leánya volt. Erdélyi Náci gazdag szegedi polgárlányt vett el. Bogár Patikáros Ferenc egy párizsi csokoládégyáros lányára vetett szemet, feleségül is vette. Berkes Marcinak bárónő feleség jutott. Az 1858-ban született Rigó Jancsi Párizsban egy belga hercegtől csábította el asszonyát, aki különben egy amerikai milliomos lánya volt. A Vasárnapi Újság újdondásza 1896-ban úgy számolt be az esetről, hogy Rigó Jancsi a gyönyörűség, aranyszőke Ward Klárát, Chimay Caramon belga herceg feleségét az előző évben ismerte meg – Amerikában. A Broadway egyik népszerű éttermében muzsikált, ahol ott tartózkodott a fiatal nő is. Hogy személyének vagy zenéjének varázsa vonzotta a szépséges dámát, azt nem tudjuk, de azt igen, hogy a muzsikás után szökött Párizsba. A legenda egy másik változata szerint Párizsban kezdődött a románc. Lényeg a lényeg, a milliomos hercegné is elvált, Rigó Jancsi is elhagyta feleségét, a kaposvári Barca József primás leányát. Botrányos esetük érdekelte a sajtót, a pletykára éhes közönséget, 1905-ben, midőn Budapesten a Rémy Szállóban időztek, lovas rendőrök

vigyázták a bejáratot és a kirakatokat, hogy a rajongók be ne hatoljanak. A legenda úgy kerekedik egésszé, ha eláruljuk azt is, hogy a szerelem nem lángolt sokáig. A csapodár amerikai milliomos leány (kora Paris Hiltonja) gyorsan ráunt a Jancsi vonójára is, azután nem muzsikával mulatta magát tovább. Katonatisztek és vívóbajnokok következtek, míg egy talján izomembernél, egy hotelportásnál kötött ki. Rigó Jancsi állítólag szegényen halt meg a húszas évek végén – az egyik verzió szerint Amerikában, a másik szerint itthon.

Kádár és a dzs centri-hagyomány

Békési Ágnes remek könyvét, a *Muzsikusokat* bemutatva D. Magyar Imre tesz egy kis kitérőt, és elmeséli, hogy Dublinban látott egy plakátot, rajta Joyce fényképével, s a következő felirattal – Én megírtam az Ulysses-t. Te mit csináltál? – „Azóta gondolkodom – írja 2003-ban a híres primás unokája –, mit felelhetnék neki.” Aztán belevág és – tisztelegve a szociológus író hatalmas, szép munkája előtt – mintegy mellékesen maga is elárul ezt-azt a muzsikusokról, „erről a látszólag szem előtt lévő rétegről”, melyről mégsem tudunk sokat. „Budapesten – írja – 1963-ban még nyolcvanhét zenekar volt, ma csupán tíz, vidéken még rosszabb a helyzet. Egy-két év évtized, és a cigányzene műfaja visszahozhatatlanul a múlté, s nem lesznek, akik erről a múltról szemtanúként beszélhetnének. Ennek okairól a könyv nem sokat beszél, nem ezt tekinti feladatának. Az egyik interjúalany megemlíti a rendszerváltást, igaza is van, hisz rendszert váltott a vendéglátóipar is – de néhány bekezdést az ízlésváltozás elemzése is megért volna. Az akáclombbal, árvalányhajjal, csillagtalán sötét éjjel ékes nótákat se nagyon elemezték még esztétikai szempontból. A Kádár-rendszer fenntartotta azokat a vadászós-mulatozós dzs centri hagyományokat, amik a cigányzenét éltették, ezek eltűntek, ha nyomokban léteznek is még.”

Ki a muzsikus cigány?

Először is nem cigány.

Nem tagadja a cigányságát, de nem is mondja. Ha kérdik, ki ő, azt mondja, muzsikus. Vagy egyszerűen bőgős. Zongorista, cimbalmos, hegedűs.

Szociológiailag különben szépen leírható ez a réteg. Muzsikus cigányok azok a hagyományos éttermi, vendéglői, kávéházi cigányzenészek, akiknek ősei is azok voltak, s ha rajtuk áll, utódaik is azok lesznek (vagy még többek: klasszikus vagy jazz-zenészek).

Békési Ágnes 2000-ben kezdte a munkát, megfigyelései annyira frissek, érdekesek és pontosak, hogy az alábbiakban többször is idézni fogok tőle. Azt írja, hogy munkája közben számos hírneves zenésszel került kapcsolatba, akik természetesnek vették, hogy eredeti néven szerepeljenek az interjúkban, ugyanakkor rendkívül foglalkoztatta őket a gondolat, hogy a dolgozat (cikk, riport, könyv) milyen címmel jelenik majd meg. Amikor elárulta nekik – Muzsikusok –, minden esetben megkönnyebbült mosoly volt a reakció. „Egy fiatal dzsesszzenész ki is fejtette, hogy ő teljes mértékben vállalja ugyan a cigányságát, de elsősorban zenész, s csak ezt követően cigány. Ha ez egy »cigány dolgozat« lesz, akkor abban nem szeretne név szerint szerepelni. A »Muzsikus« címnek nagyon örült. »Hát én is muzsikus vagyok, az jó lesz!«”

„Egy másik, nemzetközi hírű, külföldön élő művész – írja Békési Ágnes – kifejezetten igényelte, hogy ha már időt szakít a velem való beszélgetésre (több koncertjének a meghallgatása és számos telefonbeszélgetés után vettem rá, hogy adjon interjút), akkor saját néven szerepeljen. Én erről lebeszélni nem akartam, de hangsúlyoztam az anonimitás előnyeit. Mégis ragaszkodott a név szerinti interjúhoz, és ahhoz, hogy az elkészült szöveget küldjem el neki korrigálásra. Többhónapnyi vívódás után ezt meg is tettem. De a módszer annyira ellenkezett eddigi munkatílusommal (soha, egyik interjúalanyomnak se adtam oda utólag a leírt szöveget, hiszen minden adatot megváltoztattam), hogy óvatosságból egy erősen meghúzott interjúvázlatot küldtem el, megkímélendő beszélgetőpartneremet a felesleges szembesülésektől. A reakció drámai volt. Külföldről hívott fel telefonon, feldúltan, hogy semmiképpen nem járul hozzá a közléshez. Biztosítottam róla, hogy az engedélye nélkül nem használom fel a szöveget. Megkérdeztem, hogy leírtam-e valamit, amit ő nem mondott. Erre nevetett, s azt válaszolta, hogy nem, de így leírva másként

1910 körül

Forrás: Fortepan/ Kellerné Alánt Andrea

hat, mint elmondva. Megbeszéltük, hogy korigálja a szöveget, s elküldi nekem. Ez azóta sem történt meg, pedig találkoztunk koncerteken, s újra ígéretet tett. A kifogásolt szövegrészekben a cigánysághoz, a cigány kultúrához, a muzsikushoz való viszonyról beszélt. Nagyon költőien, differenciáltan, szépen. Mégis, ahogy fölmerült a valódi veszélye annak, hogy gondolatai publicitást kapnak, esetleg bekerülnek a szakmai közbeszédbe, elbizonytalanodott a várható fogadtatás tekintetében. Csak találgatni tudnék, hogy melyik rétegnek a reakciója aggasztotta jobban. A roma muzikusoké vagy a gádzsó közönségé. Esetleg a gádzsó muzikusoké.”

Békési Ágnes szépen összefoglalja azt is, hogy őt magát mi ragadta meg a leginkább.

„A muzikus cigányság körében egy olyan koherens, erőteljes kulturális értékeket hordozó népességcsoportra találtam, mely értékek az eddigieknél jóval nagyobb nyilvánosságot érdemelnek. Különösképpen a családi szocializációs folyamat egyedisége, kidolgozottsága fogott meg, s az a sajátossága, hogy szorosan összefonódik a muzikus szakma továbbhagyományozódásával. Az intim szféra és a szakmaiság ilyen mértékű összefonódása, amely a preindusztriális korban Európa-szerte jellemző volt a családok mindennapi életére, a modernizáció során megszűnt. A családi élet és a szakmai kör radikálisan kettévált, ez alapvetően megváltoztatta a gyerekek szocializációját és a felnőtt-életet egyaránt. Ezért tehát, amikor mintegy véletlenül rábukkantam ennek a »premodern« szocializációs formának a továbbélésére a muzikus cigányság körében, felvetődött bennem a kérdés, hogy vajon mik az okai ennek a továbbélésnek, s mi a »hozama«. Hogyan segíti elő ez a sajátos szocializáció a cigány kultúra továbbélését egy olyan körben, mely önmagát a leginkább integráltnak tekinti a cigányság többi csoportjához képest, s amely ugyanakkor igen erősen ragaszkodik saját tradícióihoz. Az »egyszerre magyarnak lenni és cigánynak lenni« problematikája az egyik központi kérdése az öndefinícióknak, s a rendszerváltás óta eltelt idő azt bizonyítja, hogy ez az öndefiníció egyre kevésbé vihető át a mindennapi élet interakcióiba.”

A kapuőr-effektus

Az interjúalanyok, akiknek kiválasztásában néprajzosok is segítettek a szociológusnőnek, szívesen vállalták vele a találkozást. Azt remélte, írja Békési, hogy egyik beszélgetőtársa majd ajánlja a következőnek, így halad előre. Csalódnia kellett, mert beszélgetőpartnerei ugyan a bizalmukba fogadták, személyes ügyeikről is beszélgettek vele, mégsem küldték tovább másokhoz.

„A jelenség akkor vált föltűnővé, amikor egyik interjúalanyom az első beszélgetés után maga ajánlotta fel, hogy elvisz zenész ismerőseihez, de miután három interjút is készítettem vele az ő kezdeményezésére, valamilyen külső ok miatt mindig elhalasztódott a dolog. Végül fölhívta a figyel-

memet egy rendezvénysorozatra, ahol kéthetente roma zenészek lépnek fel. El is mentem a következő hangversenyre, ahol találkoztunk, de eleinte egyáltalán nem vállalta fel a velem való ismeretséget. Csak amikor néhány alkalom múlva a magam kezdeményezéséből ismerősökre tettem szert (lévén a hangversenyek közönsége állandó), akkor elegyedett velem beszélgetésbe. A közönség soraiban jószerivel én voltam az egyetlen nem cigány, a többiek a fellépő zenészek szűkebb családja, ismerősei, kollégái, riválisai. Tehát itt egyértelműen fel kellett volna vállalni, hogy egy gádzsit (nem cigány nőt) visz be a zárt cigány közösségbe. Az első alkalmakkor föltűnést keltettem, a szervező hölgy kedvesen, de gyanakodva érdeklődött, hogyan kerültem oda. Több hónap után azonban elfogadtak, ha nem jelentem meg, megkérdezték, miért maradtam el. Tehát ilyen, félig-meddig konspiratív körülmények között váltam egy muzsikás közösség elfogadott tagjává, ahol senkinek sem kellett személy szerint vállalni annak az ódiúmát, hogy idegent visz az övéi közé. A jelenséget kapuőr-effektusnak neveztem el, mert nagyon hasonló a szituáció arra a képzeletbeli helyzetre, amikor az utazó a város kapujában álló őrral elegyedik szóba. Az őt alig várja, hogy beszélgethessen valakivel, híreket kapjon az idegen világból. Magáról is sokat és szívesen beszél. Bizalmas, meghitt kapcsolat alakul ki utas és az őt között. Az őt nyújtáná a beszélgetés idejét, bebocsátásról mégse lehet szó. Ezt ugyanis tiltják a város törvényei. Ezek a törvények pedig szigorúak, mert félelmeken alapulnak.”

Kannások és Jazz-zenészek – Műfajok

Sokan és sokféleképpen csoportosították már a muzsikás cigányokat. Játszott zenéjük alapján manapság öt nagy csoportot szoktak megnevezni.

Komolyzenészek. Általában olyan családok sarjai, melyek sok, de legalábbis több generáció óta a verbunkosból kifejlődött klasszikus cigányzenével foglalkoztak. A kávéházi, vendéglői zene hanyatlását követően álltak át, hogy gyerekeik már „igazi művészek” legyenek.

Az „igazi muzsikások”, vagyis a hagyományos cigányzene művelői. A műfaj utolsó nagy virágkora a hatvanas-hetvenes években volt, akkor voltak a legkapósabbak, akkor voltak igazán tehetősek és irigyeltek. Az olcsó gépzene elterjedése és az ízlés változása az oka, hogy mindinkább háttérbe szorultak. Gyerekeik éppen olyan tehetségesek, ismerik a műfaj minden csínját-bínját, de ezen a területen nincs szükség rájuk, mert úgy tűnik, a cigányzenés éttermek kora letűnt.

Az eredeti cigány népzenei játékosok, a „kannások” viszont egyre többen vannak. Nem igazán képzettek, nem virtuóz a játékuk, de divatosak. Leggyakrabban oláh-cigányok. Ők a hazai és külföldi cigány- vagy népzenei, nemzetiségi fesztiválok szereplői.

A tánc- és szalonzenészek legfeljebb négyen-ötven állnak össze (dob, hegedű, basszusgitár, szintetizátor, olykor cimbalom), de párban vagy egyedül (dobgéppel, szintetizátorral, harmonikával) is fellépnek. Mindent tudnak, repertoárjuk vegyes, Liszt, Brahms, Bartók, Haydn sem okozna gondot nekik, de általában divatos vagy nosztalgikus könnyűzenét, katonanótát, népdalt, magyar nótát várnak tőlük. Többségük kifejezetten képzett zenész, nem erről a műfajról álmodott.

A jazz-zenészek felmenői is általában zenészek voltak. Ez tulajdonképpen majdnem ugyanaz a csoport, mint az első, csak a gyerekek – akik ma már apák vagy nagyapák is lehetnek – a klaszszikus zene helyett a jazz felé mentek.

Érdekes a csoportok viszonya egymáshoz, melyet Koronczi Barbara szerint a távolságtartás jellemez. A „kannások” állnak a peremen, az egész kultúrájukra rányomja a bélyeget az, ahogy a többiek a zenéjükéről gondolkoznak.

„Nem tudjuk elválasztani a zenét a fajtabeli különbségtől. Nem merek hozzájuk közelíteni. Amíg ők meg nem teszik az első lépést, addig én biztos nem. A kinézetük rettent meg elsőre. Nem is ijedséget, hanem viszolygást vált ki. A hanghordozásuk. Emelkedettebb. Meg a kinézetük.”
„Szakmailag most mondjam azt, hogy semmit nem látok benne.” „Igazából engem nem foglal le ez a zene.” „Ez az ő zenéjük, nem a miénk.” „Ha azt mondjuk, hogy a kanna hangszer, akkor nem tudom mi a hegedű vagy a cimbalom.” Nem ritkák a beszélések sem: „Mennyit ér ez a mester-kanna?” „Ki kéne már hangolni azt a kannát, testvér!”

Muzsikás cigánynak oláh-cigány lakodalomban muzsikálni? Az sem egyszerű dolog. „Jó pénz, de veszélyes. Mindjárt elátkoznak, ha nem muzsikálunk el valamit. Vagy belevágnak egy kést az asztalba, és azt mondják, hogy »Addig muzsikálj, amíg ez el nem dől!«” Azt mondják, a

temetés se jobb. „Olyan az, mint a lakodalom. Esznek, táncolnak. Borral itatják a halottat. Utána meg odatartják ugyanazt a poharat a te szád elé, hogy igyál. Majdnem agyonütöttek, mert nem akartunk inni.”

És fordítva? Mit gondolnak a „kannások” a többiekről? A zenéjüket elfogadják, de megvetik őket, mert nem beszélnek cigányul, nem tartják a hagyományokat. Ennek ellenére sokat tanulnak tőlük. Olyan is előfordul, hogy beállnak közéjük muzsikálni.

Gipsy New Orleans? – Budapest

Lehetne, mondják sokan. Ki szomorúan, ki dühösen, elkeseredetten vagy lemondóan. Magyarország egyik különlegessége, büszkesége lehetne. Hungarikum. Képzeljük el Granadát, Sevillát – sőt akár egész Spanyolországot – a flamenco nélkül. Gondoljunk bele, milyen lenne a salsa, rumba, bolero nélkül, milyen lenne zenészek és muzsika nélkül Kuba. Valaha, nem is olyan nagyon régen, ha megérkezett az idegen Magyarországra, a cigányzenét hallani akarta. Mára a muzsikós dinasztiák szinte teljesen eltűntek az éttermekből.

Számok

Az 1893-as cigányösszeírás szerint Magyarországon (Budapest és Erdély nélkül) 16337 muzsikából élő cigány élt. Egy 1963-as statisztika szerint a Trianonban harmadára csökkent országban 9929 cigányzenész tevékenykedett, s közülük 3159 állandó vendéglátóipari alkalmazásban állt (a többi idény- vagy kiegészítő muzsikus volt). Ugyanekkor cigányzenekar 393 (csak Budapesten 87) működött. Sárosi Bálint becslése alapján 1968-ban még mindig 7-8000 volt tehető a hivatásos cigányzenészek száma. Nem hivatalos források szerint az 1980-as évek végén a magyarországi éttermi cigányzenészek száma 5000, az ezredfordulón pedig már csak 3000 lehetett, s a hagyományos cigányzenekarok száma tíz alá csökkent.

Cigány és zene

Azt mondják, cigány és zene ugyanaz.

Elsőre igaznak tűnik. Jusson csak eszünkbe Tony Gatlif varázslatos filmje, a *Latcho Drom* (Jó utat). Az út hosszú, de elképzelhetetlenül színes, magával ragadó. India, pontosabban Radzsasz-tán, Egyiptom, Törökország, Románia, Magyarország, Szlovákia, Franciaország, Spanyolország. És végig zene. Semmi szöveg, csak muzsika. A cigányzene bölcsőjétől Andalúziától, a flamenco szülőföldjéig. Hindu cigányok, kígyóbüvölők, aztán a Nílus muzsikusai, Isztambulban klarinét sír és visít, Clejaniban a tangóharmonikás Taraf de Haidouks vérfagyasztó balladája a Conducatorról, a vezérről, Nicolae Ceaușecuról szól, nyírségi „kannások”, francia cigány gitárosok Django Reinhardt földjén. Tudjuk, hogy hivatásos zenészként működtek és működnek a Balkánon, Dél-Európában, Észak-Afrika egyes területein, valaha Oroszországban is. Már legősibb őseik, indiai dédapáik is mulattatással, muzsikával, tánccal keresték a kenyerüket.

A valóság mégis az, írja Koronczi Barbara, hogy nálunk a 18. század második feléig a muzsikálás a cigányok megélhetésében nem játszott jelentős szerepet. Az 1770-es évek összeírásai szerint például Baranya megyében a cigányoknak mindössze két-három százaléka élt muzsikálásból. Az 1782. évi statisztika összesen 1582 cigány zenésztől tud. (Ami azért nem kis szám, az akkori össz cigányságnak akár öt százaléka is lehet.)

Azt mondják, a cigány muzsikások nem alkotóművészek, hanem zseniális előadók.

Biztosan igaz.

Azt is mondják, hogy nincs saját zenéjük. Ami saját, az az előadásmód. Mindegy, hogy orosz zene, magyar, angol, román, bolgár vagy spanyol, a cigány magába szívja, s úgy adja elő, hogy félreismerhetetlenül cigánnyá lesz.

Micsoda színesség ebben is. A görög cigányok muzsikáján a török katonazene és a klezmer hatása érződik. Burgenlandi „roma-pop”, „szinti-swing”, verbunkosból támadt magyar cigányze-

ne, andalúz Tomatito és Camarón de la Isla, Django Reinhardt (akit még Woody Allen „második legjobb gitáros” is irigyel) és a manus-jazz. A cigányok az őket körülvevő többségtől nemcsak szavakat, meséket, szokásokat tanulnak el, hanem zenét is. Az indiai eredet nyomait erősen felfedezhetőnek vélik például a flamencóban. A balkáni cigány zene is megőrzött valamit a keleti hagyományból, erre is utalhat a sok fúvós és ütő hangszer. Magyarországon, Romániában a vonósok és a cimbalom vált jellegzetes hangszerükké, míg Spanyol- vagy Oroszországban a gitár. A sokszínűség hasonlósága. Csakúgy, mint nyelvben és viseletben. De ami igazán hasonlóvá teszi a cigányok zenéjét, az az előadásmód. A szenvedély. Az érzelem.

Táncaikat sokáig rejtették, csak egymás közt, magukban járták. Illetve ez is kettős, mint egész életük. Létezhet tánc kifelé, az idegennek, és létezhet belső használatra is, a léleknek, a szívnek. A granadai cigányokról mondják, hogy kevés nagyobb szerencse érheti az idegent, mint az, ha hajnaltájt valahogy közéjük csöppen, amint ücsörögnek, maguknak énekelnek az Albaicín és a Sacro Monte barlanglakásai előtt. A japán és amerikai turistabuszok már visszagurultak a szállodákhoz – a cigányok magukban, maguknak játszanak, és ilyenkor nem a nők, a kifestett gyereklányok tánca, hanem a férfiak szívszorító éneke megrendítő.

Mik a jellegzetes stílusjegyek? Vonzódás a bővített másodhoz. Rubato, azaz felettebb szabad előadásmód. Csúszkálós, glisszandós intonálás közben félhang-távolságnál kisebb hangközök érintése. Erős improvizáló kedv és képesség. Ezt hozták Indiából. Minden mást „gyűjtöttek”.

Taraf de Haïdouks

Beszélni kellene sok-sok kitűnő zenésről, énekesről, zenekarról. Itthoniakról és külföldiekről. Franciákról, spanyolokról, magyarokról. Francia, spanyol, magyar cigányokról. Stephane Grappelli, José Merce, Oláh Ibolya, Juhász Miczura Mónika, a most meghalt bőgővirtuóz, Pege Aladár. A magyar jazz idős vagy szinte még gyermek óriásai olyan sokan vannak, hogy meg sem próbálom őket felsorolni. Csak egyetlen zenekart említek. Egy romániai cigány bandát. A Taraf de Haïdouks ma a világ egyik leghíresebb cigány zenekara, és nem azért, mert tiszteletbeli tagja Johnny Depp. Hanem azért, mert csodálatos zenét játszanak. A Bukaresttől körülbelül hatvan kilométerre lévő Clejani község Cigánia nevű falurészéből indultak világhódító útjukra. Tucatnyi hegedűs, harmonikás, gitáros, nagybőgős, egy csomó énekes. 1995-ös lemezük az év világzenei produkciója volt, 2002-ben a BBC Rádió World Music díját is elnyerték. Népszerűbbek külföldön, mint otthon. Johnny Depp privát partira hívogatja őket Hollywoodba. A tizenhárom személyes cigányzenekar Európa, az Egyesült Államok és Japán legnépszerűbb fesztiváljain szerepelt már; zenéjükben a mai könnyűzenét keverik régi román, török, szerb, bolgár muzsikával.

(A szerző 2007-ben megjelent Cigányok című esszéalbumának szövegéből)

1923. Az Ostende Kávéház „jó cigányzene” volt az 1920-as '30-as években, valaha játszott itt egyebek közt Magyar Imre és Kalmár Pál, vendégként megfordult Spencer Tracy és Jan Kiepura. A helyiség a szocialista időkben Csillag Áruház
Forrás: Fortepan/ Schmal Alexandra

INTERJÚ

A mi legnagyobb
„hagyományunk”
a büszkeségen keresztül
megélt cigányságunk

Budai Viktor a sárospataki Budai család első diplomása. A Bodrog-par-ti Athén foci pályáiról hosszú utat járt be, mígnem egy bodrogközi falusi iskola katedráján találta magát. Viktorral kisvárosi gyerekkoráról, roma származásáról, hivatásáról és egy falusi többségi roma iskoláról beszélget-tünk.

– *Hol és hogyan telt a gyerekkorod?*

– Tősgyökeres sárospataki vagyok, itt töltöttem a gyerekkoromat, általános iskolai tanulmányaimat is itt végeztem. Édesapám sárospataki muzikuscsalád leszármazottja: dédnagymamám cimbalmon játszott, dédnagyapám pedig gitáron; zenészként bejárták az egész országot. Nagyapám és a nagybátyám vitte tovább a zenész vonalat, a mi családukban kevésbé van jelen a zenei érzék és érdeklődés. Ugyanakkor az élet más területein nekem és három testvéremnek sikerült sikereket elérni és kiemelkedni az általunk választott szakmákban. Szüleim nagyon fontosnak tartották a tanulást, sok mindennel szemben élvezett prioritást; ennek meg is lett a gyümölcse, hiszen mind én, mind a három testvérem ennek köszönhetően tud boldogulni az életben.

– *Itthon, Sárospatakon mit jelentett romának lenni családon belül?*

– Mindig is nagyon büszkék voltunk a származásunkra. A szüleim azt tanították, hogy büszkén viseljük és vállaljuk romaságunkat. A nagycsalád zenésztehetségeinek köszönhetően nálunk egy mulatság zenével és tánccal telt, amihez értelemszerűen kapcsolódtak a hagyományos roma konyha ételei; például ezeket jelentette családon belül a roma identitás. Társadalmi szempontból, azaz, hogy a külvilágban hogyan boldogulok romaként, az a szüleim nevelésének tudható be: „Fiam, nyugodtan vállald fel, hogy cigány vagy!”. Bár nekem nehéz lenne letagadni a bőröm színe miatt, de például ott az öcsém, aki ezt megtehetné, mégis büszkén vállalja származását. Én az én gyermekeimnek ugyanezt adom tovább, hogy mindig, minden körülmények között vállalják, hogy cigányok. A mi legnagyobb „hagyományunk” a büszkeségen keresztül megélt cigányságunk.

– *És milyen volt a családon kívül romának lenni Patakon, azaz a hétköznapokban?*

– Nekem sosem okozott az gondot, hogy én romaként nem romákkal barátkozzak és én sem éreztem ilyesmit a nem romák részéről. A foci szeretete jellemezte az általános iskolai éveimet, így a barátaim javarészt a csapattársaim közül kerültek ki. Eszembe sem jutott, hogy a barátok megválasztása közben én akármelyikük származásán gondolkodjak. Ugyanez igaz volt azokra a nem roma barátaimra, akikkel én haverkodtam; nem volt ezzel semmiféle probléma.

– *Itthon, Patakon volt bármiféle pozitív vagy negatív élményed azzal kapcsolatban, hogy roma vagy?*

– Hát... ilyen apróságok. Vagyis van, akit ez jobban megvisel, mint például amikor a mi társaságunk összezőrrent egy másik bandával vagy focimeccsek alkalmával milliószor volt, hogy megkaptam: „...menj már innen, te büdös cigány!”. Engem ezek mindig hidegen hagytak és nem vettem magamra az efféle bántó jelzőket. Egy komolyabb megkülönböztetés nyilván sokkal jobban fájt volna, de ezek nem igazán... Bár... később azért voltak esetek; mikor nem engedtek be szórakozóhelyekre... mikor mentünk volna be az unokatesókkal, azt mondták, hogy zártkörű buli.

– *Ez itt még nem is olyan rég előfordult a szórakozóhelyeken, ugye?*

– Igen... nagyon sokszor nem engedtek be, pedig nem is ismertek bennünket, semmi okot nem adtunk arra, hogy így viselkedjenek velünk.

– *Hogyan lehetett mégis egy ilyen szituációt kezelni?*

– Nem is tudom... akkor ez óriási törés volt. Tudod, mikor már a szórakozóhelyre menet azon kattogsz, hogy ma be fognak-e engedni vagy sem.

– *Ti ezen filóztatok útközben?*

– Hogyne, persze! Akik meg nem roma ismerősök voltak, azt számolgatták, hogy mennyi zsebpénzt kaptak... azért ez nehéz volt.

– *Az általános iskolát itt, Sárospatakon, az Árvay József Gyakorló Általános Iskolában végezted. Hogyan emlékszel vissza azokra az évekre?*

– Az iskolát 1997-ben kezdtem, pozitívan emlékszem vissza. Annyit hozzá kell tennem elől-járóban, hogy abban az időben nagyon kevés roma gyerek járt ebbe az iskolába... Ha jól emlék-

szem, az én időmben hárman vagy négyen voltunk romák. Úgy gondolom, nem azért volt ez így, mert szegregáció lett volna, hanem abban az időben a roma szülők nem oda írták a gyermekeiket. Az én szüleim viszont nagyon jó döntést hoztak azzal, hogy egy ilyen nivós iskolába írtattak. Csak jó emlékeim vannak, semmilyen hátrányos megkülönböztetésben nem volt részem.

– *Mi történt az általános iskola után?*

– Arra, hogy tehetséges vagyok a labdarúgásban, már a pataki edzőim felfigyeltek, egyre inkább az körvonalazódott, hogy a sport irányába fogok tovább haladni. Akkoriban, 2005-ben, még nem voltak akadémiák; Debrecenbe kerültem az Irinyi János Gimnáziumba. Debrecenben leigazoltak az utánpótlás csapatba, ahol az évek során végigjártam a ranglétrát.

– *A szüleid azonnal támogatták a debreceni tervet?*

– A szüleim a továbbtanulási szándékomat maximálisan támogatták, így azt is, hogy Debrecenbe menjek. Nyilván egy ilyen kisváros után, mint Sárospatak, nem volt egyszerű, kissé be is szippantott a nagyváros, ami a tanulmányi eredményeimen meglátszott, de köszönhetően édesapámék odafigyelésének, mire érettségire kerültem, magabiztosan tudtam venni az akadályokat. Sajnos egy betegség és az azt követő műtét miatt a labdarúgást nem tudtam tovább folytatni profi szintre, így döntenem kellett, hogy mihez kezdek a középiskola után. A pedagóguspálya már régóta tetszett, gyerekekkel nagyon szerettem foglalkozni. A sportot nem szerettem volna feladni, ezért a Debreceni Hittudományi Egyetemre tanító szakra jelentkeztem, testnevelés-műveltségi területre, melyet sikerrel el is végeztem.

– *A szüleidet továbbra is a támogatás jellemezte?*

– Persze, sőt, még erőltették is, hogy diplomát szerezzek! A szűkebb családban én vagyok az első, aki diplomás.

– *Egyetemi tanulmányaid során szakkollégista voltál. Mit jelent számodra a szakkoli?*

– A szakkollégium szerintem az egyik legjobb kezdeményezés, ami egy egyetemista életében történhet. Én az újonnan alakult Wáli István Református Cigány Szakkollégium tagja voltam másfél évig. A „WISZ”-ben életreszóló barátságok szövődtek, miközben midannyian az roma identitásunkat ismertük meg még részletesebben és erősítettük azt a közösség által. Bízom benne, hogy a következő roma értelmiségi korosztály, „az új generáció” az én szakkollégiumi közegem által is fog gyarapodni!

– *Milyen érzés a család első diplomásának lenni? Jár vele valamiféle feladat?*

– Nagy felelősség... Ehhez azért jár egyfajta tisztelet és nemcsak a szűkebb, hanem a nagyobb család részéről is: úgy érzem, hogy respektálnak engem. Ha bárkinek továbbtanulási ambíciója van a családban, akkor tudja, hogy hozzám nyugodtan fordulhat, mert én már kijártam az „utat”. De ugyanúgy, idegen romáknak is segítek, ha segítségre szorulnak, tanulni szeretnének.

– *Mi történt a diploma megszerzése után? Hogyan kerültél a Bodroghözbe?*

– Négy évet külföldön éltem, ahol kemény fizikai munkát végeztem. Mikor hazajöttem, akkor épp Tiszakarádra kerestek pedagógust a helyi iskolába.

– *Mit tudtál patakiként Tiszakarádról?*

– Hát, annyit tudtam – a foci miatt –, hogy sok roma él a településen, és azt, hogy az iskolába zömében roma gyermekek járnak, ez pedig nekem pozitív volt, mivel olyan helyen szerettem volna dolgozni, ahol hátrányos helyzetű, roma gyerekekkel foglalkozhatok. Én ezt tartom az egyik életcélomnak, azaz, hogy roma gyerekeket segítsek boldogulni a tanulás által. A roma értelmiségiek magukra kell, hogy vállalják ezt a szerepet is: segítenünk kell a romák felemelkedését. Ha mi nem vállaljuk, akkor ki fogja? Ki kell venni a részünket ebből is.

– *Karádra kifejezetten roma származású pedagógust kerestek?*

– Nem. Talán előny lehetett – hogy látták rajtam, hogy roma vagyok – egy ilyen etnikai összetételű iskolában vagy plusz pont, hogy roma gyerekeket roma pedagógus taníthat.

– *Dolgozik rajtad kívül más roma pedagógus is az iskolában?*

– Nem. Korábban talán dolgozott, de annak már jó ideje és most én vagyok az egyedüli roma pedagógus. Sajnos ki kell mondani, hogy kevesen vagyunk. Kevés a roma pedagógus. Akiket én ismerek itt, Borsodban, az körülbelül öt fő; akik velem egyszerre végeztek. Országosan több roma pedagógust is ismerek, de kevesen vagyunk.

– *Van valami internetes közösségetek, ahol tartjátok a kapcsolatot?*

– Kifejezetten roma pedagógusokból álló csoportunk nincs, de a szakkolimnak van alumni virtuális platformja, ahol ott vagyunk mi is, pedagógusok.

– *Ha egy laikusnak be kellene mutatnod a körülbelül kétezzer fős Tiszakarád Sánta Erzsébet Általános Iskoláját, hogyan tennéd?*

– Egy nagyon színes iskola: a programjaink és általában a hétköznapok is nagyon színesek. Állami fenntartású iskola és mint minden falusi iskolának, így ennek is megvannak a nehézségei. Döntő többségében halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek alkotják a diákságot.

– *Kik számítanak halmozottan hátrányos helyzetűnek?*

– Azok, akik mélyszegénységből jönnek. A szülők általában a nyolc általánossal rendelkeznek és nagyon alacsony jövedelemből élnek, minden nap a létminimum alatt küzdenek. Nekünk pedig ebből kell csodát tennünk. Nagyon nehéz, de dolgozunk és abban bízom, hogy a karádi iskolából minél többen tudnak kitörni.

– *Milyen a tanulók etnikai aránya?*

– A diákok szinte egésze roma származású. Ha jól emlékszem, a 160 fős összlétszámból 3-4 fő nem roma.

– *Ez az arány miért van? Nincsenek nem roma gyerekek a faluban?*

– A településen nagyon lecsökkent a gyermekek száma: a nem romák körében a csökkenés jóval erőteljesebb, de a romák esetében is egyre apad. A nem roma szülők vagy a szomszédos faluba vagy a városi iskolákba hordják a gyerekeiket. Ennek nem tudom az okát; mi magas színvonalon próbáljuk a munkánkat végezni, magas szakmai színvonalon, tehát más állhat a háttérben.

– *Milyen volt a kezdet 2018-ban?*

– Először napköziztem, de a műveltségi területemnek megfelelően tesi órákat is kaptam, közben még a biológiát is én oktattam, biológiai szakos tanár híján. Azóta már elég jól alakul a szakos tanárok számának aránya, lévén, hogy 2024-ben történelem szakos tanári diplomát szereztem. Azóta én tanítom a történelmet, mint okleveles tanár.

– *Napjainkban – roma – történelemtanárként mennyire van lehetőség a törti órákon a roma történelmmel foglalkozni?*

– Amennyire a tanmenet engedi, próbálok. Nehéz, mert nagyon sűrű az éves tervezet, viszont folyamatosan próbálok a roma identitástudatot erősíteni, a történelmünkről minél többet próbálok beszélni.

– *Mennyire vannak a romák reprezentálva a magyar tantervben?*

– Hál' Isten, van! Azokon az órákon pedig, ahol van lehetőségem, még több információt osztok meg a gyerekekkel. Ehhez biztosít kiváló keretet a hon- és népismeret tantárgy, melynek tanmenetében is megjelennek a romák, én pedig hozzáteszem a plusz információkat és a saját tudásomat, tapasztalataimat. Tanítok a roma hagyományokról vagy épp Zsigmond magyar király 1417-es védleveléről. A gyerekek nagyon érdeklődők a roma történelem iránt és azt érzem, hogy büszkék az származásukra, amit fontosnak tartok.

– *Te pedagógusként milyen képet kapsz a tiszakarádi romák identitáshelyzetéről?*

– Próbálják tartani a hagyományaikat: zenéikben, táncaikban és gasztronómiájukban lehet találkozni roma elemekkel.

– *A karádi gyerekek szoktak neked mesélni személyes pozitív vagy negatív élményeikről, melyek a származásukhoz kapcsolódnak?*

– Még nagyon kicsik és Karádon nem jellemző, hogy a cigányságuk miatt hátrány érné őket. Én ugyanakkor folyamatosan készítem őket arra, hogy ha elhagyják a falut, akkor érhetik őket negatív hatások, ne adj, Isten diszkrimináció. Arra próbálok őket nevelni, hogy ha efféle rasszista situációban találják magukat, akkor ne „robbanjanak” a nyilvánvaló igazságtalanság ellen, hanem próbáljanak higgadtak és okosak maradni.

– *A szülők részéről mit tapasztalsz? Mennyire támogatják gyermekeik tanulmányait?*

– Hát... melyik szülő ilyen, melyik olyan. Vannak, akik nagyon figyelnek a gyermekük tanulására és jövőjére, ám előfordul ennek a teljes ellentéte is. Nehéz a gyerekeket motiválni, ez, ami nagy kihívást jelent. Ezt ugyanakkor nem „karádi betegségnek” gondolom, hanem világbetegségnek, aminek az oka lehet például a túlzott telefonhasználat. A szülőkre visszatérve, olyan 50-50 százalék, hogy támogatja-e megfelelően a gyermekét.

– *Milyen arányban végzik el az általános iskolát a karádi gyerekek?*

– Hála Istennek azért a nyolc általánost elvégzők száma a legmagasabb. Bár azt gondolom, hogy ha már csak egy gyerek nem végzi el a nyolc osztályt, azt tragédiaként kell felfogni. Ahhoz képest, hogy milyen háttérrel rendelkeznek a gyerekeink zöme, nem rossz a bizonyítványt szerzők

aránya. Az időközbeni iskolaelhagyás egyik oka lehet a lányoknál a korai terhesség. Az ilyen helyzetbe került lányok száma jócskán visszaesett a korábbi évekhez képest. Mióta én itt tanítok, 2018 óta egy ilyen eset történt. Kollégáim beszámolója szerint ez a múltban jóval nagyobb kihívást jelentett. Ugyancsak elhagyhatja a bizonyítvány megszerzése előtt az a diák az iskolát, aki betöltötte a 16. életévét, azaz miután már nem tanköteles. Sok olyan gyerek van, aki többször ismételt osztályt, olyannyira, hogy mire 6-7. osztályos lesz, be is tölti a tizenhatot, közülük sokan korai iskolaelhagyók lesznek.

– *Van összefüggés a többször osztályt ismétlő, majd iskolaelhagyó gyermek és a halmozottan hátrányos helyzete között? És feldobok ehhez kapcsolva még egy labdát: falusi (tiszakarádi) vs. városi iskola?*

– Persze, összefügg! Az, hogy kilátástalan helyzetben élnek a családok, anyagilag teljesen kiszolgáltatottak, ez összefügg azzal, hogy nem tudnak teljesíteni az iskolában, sikertelenek az oktatási intézményekben. Az is nehezítő tényező lehet, hogy a szülő szintén sikertelen volt az iskolapadban, és nyolc osztálya vagy még anyyija sincs. Emiatt egyes szülőket nem motivál az, hogy jól tanuljon a gyerek, így részükről úgycsak elmarad a gyerek motiválása.

– *Milyen tapasztalataid vannak a szülőkkel történő kommunikáció terén? Szülőértekezletre való járási kedv?*

– Ebben a kommunikációban pozitív elmozdulást érzek én is és a kollégáim is. Korábban nagyon kevesen jártak szülőire, ez napjainkra megváltozott. Talán köszönhető ez az aktív osztályfőnöki jelenlétnek. Az osztályfőnökök kifejezetten odafigyelnek arra, hogy folyamatos kapcsolatot tartsanak fent a szülőkkel: levelet küldenek, telefonálnak, felkeresik őket.

– *Szülői munkaközösségek működnek az osztályokban?*

– Nehezen, nehezen... Olyan szintű szülői munkaközösségről nem beszélhetünk Tiszakarádon, mint egy városi iskolában. Viszont ha az osztályfőnök vagy szaktanár megkéri valamire a szülőket, akkor az teljesülni szokott, próbálnak segítőkészek lenni.

– *Annak, hogy tiszakarádi általános iskola tanulóinak csaknem 100 százaléka roma származású, van bármiféle megnyilvánulása, tapasztalhatósága az intézmény akarata, törekvése nyomán? Gondoljunk például a nemzetiségi iskolákra...*

– Igen. A gyermekek identitására próbálunk hatni, erősíteni szeretnénk bennük azt.

– *Ezt a feladatot egy nem roma pedagógus hogyan tudja elvégezni?*

– Ő is erősíti a gyermekek roma identitását azáltal, hogy az egyes órák keretében a roma történelemről és kultúráról, hagyományokról tanít. A kollégáim is maximálisan emelett az ügy mellett dolgoznak. Alkalmazkodtak ahhoz, hogy a gyerekek kicserélődtek, azaz, hogy most már csak roma gyerekekkel dolgozunk, erre pedig nekik is reagálniuk kellett, és úgy gondolom, hogy ezt a kihívást mindenki sikeresen vette.

– *Mit gondolsz, fontos, hogy egy roma többségű iskolában roma pedagógusok dolgozzanak?*

– Nagyon fontos és jó lenne, de tudom, hogy ez kivitelezhetetlen jelen körülmények között.

– *Miért lenne jó?*

Mivel – nem megsértve a nem roma pedagógusokat –, tőlem azért sok dolgot könnyebben elfogadnak. „Az én számon másképp hangzik az, hogy legyél büszke arra, hogy cigány vagy!“. Ha én mondom azt a szót, hogy cigány, semmilyen rossz érzés nincs a gyerekekben, viszont előfordulhat, hogy egy nem roma szájából rossz néven veszik. Tőlem ezt teljesen másképp veszik, mert tudják, hogy én az vagyok. Érdeklí őket az életem, az, hogy hogyan élek vagy például én hogyan tartom a cigány hagyományokat.

– *Hogyan fogadtak a gyerekek 2018-ban? Milyen volt, mikor betoppantál az osztályba?*

– Furcsa volt nekik először, mert – nem mintha most annyira idős lennék, de – akkor pár évvel fiatalabb voltam és azt hitték, hogy én is diák vagyok. Nehéz volt bennünk tudatosítani, hogy én nem egy haver vagyok vagy testvér és a három lépés távolságot tartjuk meg, azaz az egészséges tanár-diák viszonyt. Nem volt tehát könnyű a kezdés, de a fogadtatásomra mindenképp pozitívan emlékezek vissza.

– *Az, hogy te roma vagy, számít-e bármit a szülőkkel való kommunikációban, kapcsolatban, szemben a nem roma kollégákkal?*

– Ezt nem mondhatnám, mivel a kollégáim nagyrészt tősgyökeres karádiak vagy pedig nagyon régóta ott dolgoznak, ez pedig bizalmat feltételez, eredményez a szülők és pedagógusok között, származástól függetlenül. De talán mégis egy kicsit másképp kezelnek, volt, hogy fél füllel

hallottam, hogy a szülők beszéltek, hogy „Ő közülünk való, ő is cigány, ő tudja, hogy milyen, ha elmegy valahová és atrocitás éri...” Ilyenek vannak, igen, ha erre gondoltál, akkor igen, lehetnek esetek, mikor bizalmasabbak velem.

– *Ismersz Karádról származó roma értelmiséget?*

– Én nem ismerem személyesen, de a kollégák mesélték, hogy van egy karádi férfi, aki a MTV-nál dolgozik, Boda János. De vannak még többen, csak a nem jut eszembe a nevük...

– *Mit gondolsz, mi lehet az oka annak, hogy kevés értelmiségi kerül ki egy ilyen településről, mint Tiszakarád?*

– Nem tudom, sajnós... ha tudnom rá a választ... Nagyon meghatározó az a nehéz háttér, amit a gyerek ugyanúgy hoz magával az iskolába. Nagyon fontos a családi támogatás és a belső motiváció, mert ha az nincs, akkor nagyon nehéz haladni, könnyebb kilépni és feladni. Felsőoktatásba kerülve vagy akár csak egy ilyen kis faluból kilépni, mint Tiszakarád, ott a következő nehezítő tényező, ami a szabadság. A szülői gyepelő nélkül a szabadság is tudja a hátrányára fordítani a dolgokat. Tiszakarádon a gyerekek nagyrésze azt tervezi, hogy továbbtanul és leérettségizik. Csak aztán fél év után, egy év után annak a belső motivációnak és a szülői támogatásnak a hiánya, amit az előbb mondtam, megtörheti ezt az elhatározást és apa meg anya nyomdokába lép a gyerek: apa meg anya is nyolc osztállyal vagy egy szamunkásképzővel „elvan”. „Akkor én miért menjek el? Miért ne keressék pénzt már tizenhat évesen?”. Apáról-fiúra... itt a probléma – egy része.

– *A zárzóért kanyarodjunk vissza a Tisza-partról a Bodrog partjára! Patak azért egy jóval nagyobb település, mint Tiszakarád, rendelkezik bármiféle roma érdekképviseleti csoporttal, szervezettel?*

– Sajnos a kisebbségi önkormányzat évekig „alulműködött”, az elmúlt években pedig abszolút nem működött. Most úgy tűnik, hogy az unokabátyáméknak sikerül újraéleszteni, ha sikerül nekik, akkor jó kezekben lesz. Nem titkolt vágyam, hogy segítsen a munkájukat, szeretnék hozzájárulni egy olyan szervezet működéséhez, ami segíti a hátrányos helyzetű romákat.

Nem melleleg Setét Jenő szülővárosában vagyunk... amiből a laikus, átutazó sajnós semmit sem tapasztal; jó volna, ha a létrejövő roma szervezkedés zászlajára tűzné – többek között – ennek a csorbának a kiköszörülését is!

CZIFRANICS TAKÁCS ZOLTÁN

IRODALOM

RIGÓ JÓZSEF

Mentett menetben

– Fekete
zászlók
mind lobognak
orgonák is öklözve
szívre
szerte
nyílnak
s így is villantott
virulatnak
engem hozott
áprilisult huzata
a szélnek...
halottasház mellett
megkopott
barna
bőrönd van
a lomokban ()
ismerem
és nem
ismerhetem...
Istenem
Istenem!
osztodom a
gyászodban... –

2024. ápr. 10. Tata

Vers visszafogottan

– Minden forma okolhatatlan ()
tartalmat a szétlebbenő
galambok jelentenek...
okolhatatlan a minden ()
az összefogott virágcsokor...
a maradó csók
a rebbenő:
szeretett
kézfejen... –

2022. okt. 11. Tata

Mákostészta

– *Hihetetlen gyors a családfő
fiát hívja haza:
„gyere mert mákos tészta van”
hihetetlen gyors az anya szava:
„gyere fiam mákos tésztát főztem”
hihetetlen gyors a testvér kedvessége:
„gyere-gyere mákos tésztát eszünk”*

*és hihetetlenül gyors kell hogy legyen
a fiú érdeme
erényeiben mielőtt
minden kínálkozó
vers-lehetőség
véget érne... –*

2019. Okt. 20. Tata,

Hatásfok (leütések)

– *Borzasztó hatásfok:
mélyből magasba ugrott
s odafönt érte
a halál ()
ám pihenni
visszahullott... –*

●
– *Ne írj többet
én se fogok ()
mondta a toll
s már: a „nem fogok”... –*

●
– *A bőrünk a mi csodánk ()
és semmi más micsodánk...
megbújni benne
s bújni a másikhöz oda ()
mintha bőrünk
egymásra vallana... –*

●
– *Mondandónk rég nincs egymásnak
és már közlendőnk se ()
nyugodt lehet mindenki:
már mi vagyunk
a szeretet
tökélye... –*

– A frissesség
most kerül ki
a konzervgyárból ()
érintetlenségét
szavatolni...
s mint
ismeretlen
felfedhetetlen
zárt
világ
majd hosszú-hosszú
időkig
bolyong
a bolti polcokon... –

●

– Állandóan csak
szögeli... szögeli... szögeli! ()
idealista na! (mondják)
és a kalapács
is csak
virágból a kezében... –

2017. okt. Tata,

A Pegazus Alfája

Elégiafilm-elégia

Kívülről lépések hangzottak.

– E földön bekerítenek az ismeretlen léptek – írta naplójába Léport Iván. – Ártatlanságunk minden fájdalom melegágya, titokzatok leselkednek lakásunk küszöbén, babonás események játékszerei lettünk. Érthető elragadtatással, a pontosabb szemügyrevétel végett hajlamosak vagyunk megszemélyesíteni e sejtelmes erőket, az eszméletünk, gondolataink határán túl lidércfénylő összefüggéseket, mindazt, ami rajtunk kívül létezhetik.

– Mely reneszánsz ez! – gondolta. – A mímusok, minden kitalált diszharmonia ősei megjelentették az adakozó démont, az egyedüli lárvás személyt. Férfiú, azaz szellem-voltát megtermett művi fallosz reprezentálta, a tömegben pedig borzongás és kíváncsi moraj futott végig, amidőn a keresztény templom lépcsőjére hágott.

Dionisio felemelte gyapjas fejét.

– Hárman Dél-Amerikában? – kérdezte. – Ide tévedtünk, lévén a szabadság foglyai, ezért az emberi nem jelen képviselői. Különös, isteni lét a mienk, üres arcú, körvonala pedig mint a kisgyermekrajz, csaknem véletlen alakulat. – Zavaros arccal üldögélt az összecukható tábori széken, meztelen lábával a füvet lapogatta. – Lám, katasztrófális gyorsasággal sötétülnek az ágak közötti világ-foltocskák, fülsiketítő dallamokat hordoz a trópusi pára. Boldog és tragikus idílio, nemde?

– A fegyver – jegyezte meg Felicia – hatalmat szimbolizál, ebből nyeri szembeötlő esztétikumát a karomra fektetett automata karabély. Vajon egészséges-e ez a szépség, Léport?

– Eljött a végső tanácskozások ideje, Dionisio halat süt édes olajban, magam pedig részegítő italt csurgatok a fémpharakba, európai gyümölcspálinkát. A szépség – Léport elmosodott – nem más, mint az erkölcsi jó elvonatkoztatása, és persze magában az erkölcsben is csupán érzékeink humanizálódnak, űzik egymást absztrakcióink az örökös jelen időben. Avagy minden a kőtáblákkal kezdődnek?

– Cuánto me alegro! – sóhajtott fel a lány. – Harmincéves létemre megőszültem, de a testem szép és illatos, akár a dzsungel.

– Tükrös hajnalban írom ezt a levelet, amigo, mindenfajta orgikus dallamtól, fülzúgástól mentesen. Egyszerűbb volna talán könnyed, bár vérfagyasztó jambusokban fogalmaznom, de jól hiszem, keserű szájíz maradna utánuk. Ámbár mindannyian tükörben élünk, ez tesz emberré bennünket az örökös jelen időben.

– Még annyit: nincs kellemesebb látvány, mint a saját arcvonásait fürkésző állat, ausztralopitekusz.

Milyen lehet a délövi hajnal? Felszakad a sötétség, és perverz lüktetéssel újra teljes erejéből lélegzik a jelen való világ. A nyirkos, élő avar szinte hallhatóan sutulódik össze ennen súlyától, vak és falánk pondrók hersegnek a rothadékbán.

Túl az őserdő bujaságán, az Andok magasabb hajlatain három terrorista lépked. Az első: fiatal ősz hajú fegyveres nő, emlői játszadoznak a piszkosfehér vászoning alatt, ő a világ legszebb aszszonya. Mögötte egy fekete és egy európai férfi. Léport a völgyeket távcsövezi.

– Hé, testvéreim, hé! – kiáltja. – A folyó, a folyó csillog alattunk! Látjátok? Az államhatár!

Felicia lefelelé szalad, a mélységben zölden villózik a folyó pántlikája. Feje fölé emeli a karabélyt, és többször a levegőbe lö.

– Dionisio – sikoltja –, Léport! Az államhatár miféle találmány? Kié ez a világ, América del Sur, a harlekinnek öltözött kolibrik, a kajmánok és az egzotikus kígyók? Mit jelképez a kondorkeselyű kitárt-terpesztett szárnya? Léport, szerelmem, kié ez a világ? Léport! Szerelmem!

– Hola, Felicia! Szépségem! – a néger kiáltását hétszeres visszhang veri vissza.

– Dél Keresztje, asszonyok asszonya! – suttozja Léport.

Pörögve-forogva kalimpálnak a lejtőn. Hosszan, visítva nevetnek. Hatalmas, alaktalan tűzpecsét az égen: a déli Nap.

– Napunk az éccakába húzódott, leszállunk – mondta Léport Iván, és fegyelmezetlenül megintgott. – Leszállunk, ám utazásunk romantikája még nem ért véget. Ezután következik a magányos gyalogút és az emlékezés. Valójában minden utazás egymást erősítő és gyengítő irányított energiahasználat, vektor, ha úgy tetszik. Így hát, te boldog nőszemély, távozzál tőlem! Engedelmet, de illatodat meg kell őriznem mindhalálig. Nem más ez, mint az összes többi életjelenség, karambol, a szó biliárdos értelmében, illetve...

Az autóbusz lassított, megállt. Felicia hirtelen Léport karjába kapaszkodott, a fiatalember visszanezített. Mindketten mosolyogtak.

Október volt, a járdán plátánlevelek csillogtak, az ablakokban villany. Tiszta volt a levegő, az épületek fala, az utca végéről tisztán hallatszott egy síró kisgyerek nyerítése. Léport a lány arcába nézett, és titokzatos stílusban tovább magyarázott.

– Ha lehetséges forradalom a karambolok világában, hát kérlek, maradj mellettem. Bevezetlek a kisváros utcái közé, lehajthatod a fejedet a harangszóban, akár a szent szűz Krtisztus torzó-festülete alatt. Ha pedig jónak látod, bámulj az égre. A templom bal oldali keresztje mellett világol a Pegazus Alfája, amelynek tüze látszólag kettő egész ötvenhét század fényrend. De máris utunka állja a kocsma. Fogadj el tőlem egy deciliter pálinkát, győződjél meg az alkoholban!

– Nos – folytatta hősünk –, arcunkat hamarosan beárnyékolja a lengő füst, tekintetünket zavarossá teszi a kéken borongó szesz. A szerelemről kérdezel? Én fázom, princessza! Mégis hófehér arcodat bámulom, amely hasonlatos a dzsungel-virágok szirmaihoz. Hadd tegyen hozzá, álmomban sem láttam elveszettebb arcot. Ha tükröt tartok magam elé, az Alfa Pegasi pulzál előttem, egy B9 színképtípusú csillag, én pedig megnyugszom ebben. Elismerem a látvány merő idealizmus, delírium, halálok halála.

Felicia összehúzta magát, esernyőjét az állófogas mellé állította, reszketett. Üvegharang borult rájuk, az eső utáni tiszta éccaka, hűs nyugalom. Megjött a kazahsztáni ital is, Felicia apránként nyeldeste az alkoholt, szeme alól könnycseppek szivárogtak.

– Nimfám, szerelmesem, meglengetem feléd a kalapomat. Utoljára tisztelkedem előtted. A recehártványdon roskadozó biliárdasztal: táguló világegyetem. Élő golyóbis dobog a csillagközi térben, hártvány burok fedi az embriócskát. Kataton magányomban hajtogatott végső köszönetemmel téged címezlek, mondván:

„Ezek voltak a meghatározott városok mind az Izráel fiainak, mind a jövevényeknek, a ki közöttük tartózkodik vala, hogy oda szaladjon mindaz, a ki megöl valakit tévedésből, és meg ne haljon a vérbosszulónak keze által, míg oda nem áll a gyülekezet elé.”

Halotti dal, mutáló latin sirató remeg a víz felett, vibrálóvá teszi a forróságot, az erdők felé kerül, a helyek fölé száll. Három fegyveres harcos ladikozik lefelé a hajón, magányosak és kárhozatukban tiszták. Hiszen saját maguktól is szabadok. Léport szivarja felparázslík, fejét Felicia ölébe hajtja, és így szól:

– Tudnivaló, hogy mindez pusztán kitalálás, fikció.

– Te láthatsz-e minket tehát, barátom.

– Tükörbe nézhetsz, és csak egy magányos állat pillant vissza: az egyes ember pusztán fikció.

El mundo, a világ áldoz e karabéllyal.

Újra lefelé, a hegyeken túl száll a Nap.

– Ez hát a kert – gondolta Léport –, ez hát a kert. – Lábnyomot nem hagyott, kőről kőre ugrálva jutott el a kerítésig. Behavazott cserjék dideregték körülötte, ő pedig a rozsdás kapurácsokba kapaszkodva mászni kezdett felfelé.

– Íme – jutott eszébe –, a tiltott út a ki-út. Mások talán radikálisabb elutasítók, de én elhárítok minden bókot, amellyekkel a bűnösöket tisztelik. – Lehuppant a földre, keze-lába nyoma a friss hóban maradt, már a kapun belül. – Akár valamely majom jele Marco Polo mesebeli útjából. Ámbár hogy jövök én a dalmát utazóhoz? Vándorlásaim célja ez a kert volt, vajon kit tudósíthatnék erről? – A keramitszegélyen egyensúlyozva haladt a romos ház felé, meg-megbicsaklott. A házba bejutván a kutyaszaros padlóra térdepelt, leült és elhanyaglott. A fel-felélénkülő szél finom porhavat zúdított sötét alakjára. Hősünk álomba merült.

Az indián öregasszony fekete filckalapban, kartonruhában guggolt a ház előtti kőlapon, pipázott. Talán dűnnyögött is, milyen titokzatos nyelven, ki tudja? Körülötte a családja, ágrólszakadt gyermekek, megfégesegett férfiak.

Kik azok? Mi vagyunk. Ahogy ti is látjátok szemetekkel.

Földkereszt

*Ne sírj kedvesem, ne sírj,
ha házunkhoz holtak járnak el,
ne sírj kedvesem, ne sírj,
ha népek gyászkoszorúja lesz az ég,
s az árva lovak
zokogva teszik le terhüket,
mert ez a Földkereszt újra porrá ég,
ne sírj kedvesem, ne sírj,
ha farkasok könnyeznek a télben,
üzenj nekik madárszéllel:
vacsorára jöjjenek el,
mert szívemet ássák, hantolják,
s beletemetnek kígyót, békát, vizet,
fényt, virágot, sötétséget,
kedvesem, kedvesem,
kérd a szerelmet:
tisztá lepedőhasát terítse alá:
sokáig ne várjon,
mert koporsócsónakunk
nem kel át soha
e parttalan óceánhalálon,
kedvesem, kedvesem,
szívemet ássák, hantolják,
virágok jajgatnak a réten,
szíromkönnyük-zivatar
a fejfaházak tövében,
kedvesem, kedvesem,
a felhő selyem szemfedél,
villámszövegek nyomulnak a földbe,
mintha koporsóházunkat szögelnék le,
hát fogóddzunk erősen
egymás szívébe,
mert csak így maradunk élve
e koponya-zivataros időben,
házam, kedvesem,
méhedben ha kígyó terem:
öld meg!
s te Istenem
házamat, kedvesemet,
segítsd meg,
hogy ismerjen gyermek anyát,
hogy tudja meg
az ész, a szív, a szerelem,
hogy kell óvni, szeretni
egy HAZÁT*

Rideg falak

1.

Durva anyagú, szürke pokróc ölelte körbe. Ürességet érzett. Azt hitte, ez csak egy rossz álom, amiből hamarosan felébred.

– Gyere, fiú! – a nagydarab, egyenruhás férfi gyengéden tessékelte be a rideg irodába, amelyben egy sápadt arcú apáca méregette.

– Szerbusz, te biztosan Hugo vagy – érzéstelen hangon üdvözölte. – Nemsokára elkísérlek a hálóterembe, addig is ülj ide szépen, amíg beszélek ezzel a jó emberrel, aki idehozott téged.

A pokróc még mindig szorosan körbeölelte, úgy ült ott az idegen kanapén, várva arra, mi történik vele. Csupán hét éves. Túl sovány és túl ostoba. Szinte minden nap hallotta az apja szájából ezeket a szavakat. Abban is volt része nem egyszer, hogy az apja és annak ivócimborái folyton azon nevettek, milyen esetlen egy fiú. Hát most annak érezte magát. Nem tehetett mást, csak ült ott és várt. A szoba ajtaja résnyire nyitva volt. Hallotta a kintről jövő beszélgetést.

– Akkor igaz?

– Igen nővér, minden, amit a telefonban elmondtam. A fiú apja rossz hírű alak, de nem az az igazi kemény legény. Gyáva, a szerencsejáték megszállottja. Ha lehetett volna, akkor a saját fiát is eljátszotta volna kártyán. Talán szörnyűség, amit most mondok, de jobb, hogy így történtek a dolgok. A fiú él. Ki tudja, mi lett volna, ha a kölyök is otthon van?

– A rossz vér akkor is ott csordogál benne.

– Na de nővér, nem lehet ilyen kegyetlen...

Az apáca nevetett.

– Mit gondol, kiknek a fattyai kerülnek ide? Tolvajoké, prostituáltaké, szegény mihaszna alakoké, akik kenyeret nem tudtak adni gyermekeik szájába, így hát mi etetjük őket. De nem csak a testüket tápláljuk, a szellemükkel is foglalkozunk. Sajnos csodákban e falak között nem nagyon van részünk. A rossz vér öröklődik. Tudja hányan szöknek meg? Hogyne tudná, és higgye el, nem azért, mert itt rossz soruk van. Hívja őket a kinti világ, a bűn.

A rendőr alig tudott szóhoz jutni.

– Tudja, ha már szóba hozta az eltűnteket, olykor elgondolkodom rajta, mégis mi elől szökhettek meg?

A nővér újabb nevetést engedett meg magának.

– Felesleges célozgatnia, itt minden rendben zajlik, isteni szeretetben neveljük az ittenieket.

– Legyen így, nővér! A jövőben azért még benézek, hogy ellenőrizsem, mi van a fiúval.

Miután a férfi távozott, az apáca visszatért a gyermekhez.

– Nos – kezdte a hideg tekintetű nő. – Csevegéshez már túl késő van, lesz még alkalmunk rá.

Állj fel! Vedd le ezt a borzalmas pokrócot!

A nővér szinte letépte róla a takarót, ami eddig oltalmazta.

– Gyere! Megmutatom a szobádat.

A fiú követte a sápadt arcú nőt. A szoba, amelyben elszállásolta, a hatalmas és hideg épület első emeletén volt. Öreg, barna ajtón vezette be a sötét szobába, amelyben halványan a hold fénye pislákkolt. A szoba tágas volt. Legnagyobb ijedelmére a sötétben tucatnyi ágyra lett figyelmes, amelyekben horkoló és mélyen szuszogó alakok aludtak. A nővér az ajtóhoz legközelebb lévő ágyhoz vezette. Halkan beszélt hozzá.

– Mostantól itt fogsz aludni. A párna alatt találsz pizsamát. A ruháidat hajtsd az ágy végébe. Holnap pedig megbeszéljük, mit is kezdünk veled.

A nővér gyors léptekkel hagyta magára az idegen szobában. A fiú a párna alá nyúlt, kivette a pizsamát és mindent úgy tett, ahogy az apáca az orrára kötötte. Jó fiú módjára belebújt a kissé rugós ágyba, oldalára fordult és nyakáig húzta fel a takarót. Idegen, szomorú helyzet, és mégis ez volt a legkényelmesebb ágy, amiben valaha feküdt. Otthon a kemény parketta hívta álomországgra, fájts is reggelente minden porcikája. Az ágy azelőtt csak álom volt, és most e szörnyű éjjelen végre

megtapasztalhatta, milyen is egy szerény, de tiszta fekhely. Hangtalanul feküdt az ágyában, várta az álom édes csókját, de az nem jött. Helyette emlékek kísértették. A szülei gondolt. Arra, hogy miért nem tudták szeretni? Hogy miért nem lehetett boldog gyerek? Aztán eszébe jutott, többé nem kell elviselnie ridegségüket. Ez könnyeket csalt a szemébe. Bármilyen sok rosszat is kapott szüleitől, szerette őket. A gyász még csak most kezdett el benne terjedni. Átfutott a fején, vajon gyors halált halhattak a szülei vagy kínok között hagyták itt a földi létet? Kis lelke sajgott, csendben pityergett, nem akarta, hogy a szobában lévőek felkeljenek. Mindenki aludt, csend honolt a szobában, éppen ezért nem is értette azt, ami a szeme elé tárult. Sötét volt, a hold fénye szinte alig pislákol már a szobában, mintha valami elvette volna fényét. Az öreg ajtó félig nyitva, hallania kellett volna, ahogy kinyílik, de nem hallotta. Látott valamit. Egy magas, sötét alak mozdulatlanul meredt a szobában lévőkre. A fiú megrémült, gyorsan becsukta a szemét, úgy tett, mint aki alszik.

2.

Az első napok voltak a legnehezebbek. Hozzá kellett szoknia új életéhez, ami tele volt szigorral és szabállyal. A fiú ezt mégis jó életnek tartotta. Fedél mindig volt a feje felett, a hasa soha nem volt üres, és még tanítást is kapott. Régen sokszor hallotta: „szomorú az árvák sorsa”. Emlékei között töredékként őrizte azt a kellemetlen pillanatot, amikor egyszer az anyja elküldte az apjáért, aki épp a kocsmában készült halálra inni magát. Még mindig emlékezett apja bűzére, a hányás és az ital keveredett szagára. Emlékszik súlyára, hogy támasztéknak használta, és úgy kóvályogtak hazafelé. Az apja alig állt a lábán, megbotlott, ő rendes fiú volt, segítőkész, nem nevette ki apja részegségét, felsegítette, aki hálája jeléül alaposan fejbe kólintotta. Mégsem ez a legszomorúbb emléke erről a napról. A sarkon állt egy fiú, rongyos, koszos volt. Az apja is észrevette. „No látod fiam, szomorú az árvák sorsa! Ők nem kellene senkinek!” Még mindig emlékszik, milyen undorral mondta, arra is emlékszik, hogy akkor feltette magának a kérdést: „ő kinek kell?” Családban élt, mégsem tudta, mi az a szeretet. Rideg falak közé kellett kerülnie, hogy megtapasztalja, milyen is a gondoskodás, a barátság, amikor az ember számíthat valakire. Önzetlen nővérek nevelték és tanították. Voltak köztük szigorúak, akiknek a közelében a levegő megfagyott. És akadtak kedvesebbek, akik mindig odafigyeltek, hogy valami szépet és biztatót mondjanak a gyerekeknek. A jobb lelkűek figyelmesen ápolták a lelkét. „Szegény kis árva. A szüleit megölték.” Cincogták egér módjára.

Eleinte félt, félt az új helyétől, az új világtól, amibe akarata ellenére csöppent. A falak között élve rádöbent, az életét nem kérte és mégis megkapta. Jogában állt volna választani, nem olyan szülőket nézett volna magának, akik annyit kínozták, bántották testét és lelkét. Az intézmény falai ridegek, mégsem cserélte volna el. Biztonságban érezte magát, úgy hitte, talált egy menedéket, ahol erőssé válhat, és majd, ha felnőtt férfivé válik, lesz valaki a nagyvilágban. Az első este, az érkezése sokszor kísértette. Nem akart rágondolni, minden porcikájával tiltakozott ellene, mégis felrémlt előtte az a valami, ami a sötét szobát kémlelte. Azóta az este óta takaróját a fejére húzza, reménykedik a mély, zavartalan álomban, hogy többé nem látja azt a valamit. Azzal nyugtatta magát, biztos csak képzelte, hisz az a nap maga volt az átok. Az észérvekbe kapaszkodott, próbált megfeledkezni a félelmetes, fura dolgokról.

Sokan laktak az intézményben. Fiúk és lányok. Kicsik és nagyok. Ők voltak, akiknek nem jutott szerető otthon. Kik e szerény falak közt kénytelenek létezni. Hideg, rideg falak, mégis melegség folyt az ereikben. Születtek szép barátságok, tiszta szerelmek, összetartás. Ágnes nővér és néhány hű követője azonban nem látták ezeket a szép érzéseket, ha rájuk néztek, csak a rossz vérből származó gyerekeket látták. Koloncokat, kiket hív a világ bűne. Bűnben fogantak és egy nap bűnben is fognak meghalni.

Olykor egy-egy gyerek eltűnt. Nyomot sem hagytak maguk után. Egymás közt a srácok megvitatták, mégis mi történhetett? Senki sem hitte, hogy lenne köztük bárki is, aki az utcán szeretne élni. Nem volt magyarázat, vagy ha volt is teória, csendben lenyelték. A retteget érezni lehetett a levegőben.

Egy nap esős időre ébredtek az otthon lakói. A fiúk úgy tervezték, délután fociznak egyet, de ezt a tervüket az eső elmosta. A közös pihenőben társasoztak, olvastak, csendben beszélgettek, amikor az egyik fiú, Robin, feldúlt képpel berontott közéjük.

– Hát veled meg mi történt? – kérdezte törött fogú Sam.

Robin haragosan meredt rájuk, majd mikor megbizonyosodott róla, hogy nincs nővér a közelben, elmondta, mi az, ami ennyire felzaklatta.

– Emma eltűnt! – a körülötte lévő fiúk tátott szájjal néztek Robin-ra. Senki nem tudta, mit mondhatna, hisz Emma, Robin kishúga.

– Ágnes nővért nem érdekli, azt mondta, elege van belőlük, azokból, akik úgy hálálják meg a jót, hogy elszöknek. – Robin-t nem sok választotta el attól, hogy nagyfiú létére sírva fakadjon. – Én hiába mondtam, hogy nem szökött meg, hisz még csak egy kislány! Nyolc éves, mégis hova mehetne? Különben is, egymást nem hagynánk hátra, soha! – Robin fiatal volt, nagyon magas, arca ifjú, elméje gyorsan járt, nem hagyta, hogy Ágnes nővér, vagy bárki más fittyet hányjon húga eltűnésére. Robin a fiúra nézett, aki nemrég még elveszetten érkezett a falak közé.

– Te, Hugo, te tudsz nekem segíteni! – Hugo rettegett, eszébe jutott az első éjjel, amit az intézményben töltött. Gyermeki gondolat kerítette hatalmába, úgy érezte, Robin a fejébe lát. Tudja, hogy látott valami furát, igaz csak egyszer, de látta. – Jár hozzád az a rendőr, Johansen, ha jól emlékszem. Szeretnék vele beszélni! – Hugo elvörösödött kerek arcával bámult a fiúra, olyan ostobának érezte magát, csak egy bólintásra futott tőle, így jelezte, értesíti a rendőrt, aki hetente meglátogatja őt.

A barátság ritka kincs, a család még annál is nagyobb, a kettő együtt talán nem is létezik. Ágnes nővér sokat prédikált a vér fontosságáról. Mintha az határozna meg, hogy a vértestvérek tisztelik és szeretik egymást. Hugo ezt ostobaságnak tartotta. Neki volt családja, szülei vére folyt az ereiben, mégis mit kapott tőlük? Míg éltek kaptak minden alkalmon, hogy őt megalázzák és bántsák. Az a sok testi fenyítés, hát tényleg ennyit érne a vér?

Johansen rendőrt alig ismerte, mondhatni idegenek voltak egymásnak, a nagy szakállú férfi mégis szíven viseli sorsát. Hetente benéz hozzá, beszélget vele, pedig csak egy idegen. Johansen az egyik látogatása alkalmával még egy névjegyét is adott neki, amelyen a telefonszáma volt. „Amikor úgy érzed, nincs, aki segítsen, hívj!” Tudta, hogy a férfi komolyan gondolta, amikor felajánlotta neki a nemes gesztust, de ezt egyáltalán nem volt könnyű kiviteleznie. Ágnes nővér minden mozdulatukat figyelte, telefonhoz jutni lehetetlen feladat. Várhatott volna a hétvégéig, de azt nem tehetette. Robin a barátja, jó volt hozzá, a barátok pedig segítenek egymásnak. Turpisságra volt szüksége, na meg egy jó adag kurázsira, hogy belopózzon Ágnes nővér irodájába, ahonnan telefonálni tudott. Ebben a merész küldetésben segítség kell. Törött fogú Sam gondoskodott róla, hogy Ágnes nővér ne legyen az irodája közelében, neki csak telefonálni kellett. Remegő testtel lépett be az irodába, nyúlt a telefonhoz és akaratlanul is eszébe jutott, amikor a szürke pokróc alatt dideregve ült, és várt. Gyorsan tárcsázta a számot, majd mikor Johansen felvette, izgatottan beleszólt.

– Hugo vagyok! Baj történt, jöjjön gyorsan! – szélsebesen hagyta maga mögött Ágnes nővér rideg irodáját, rohant vissza a barátaihoz, hogy elmondja teljesítette megbízását. Egy kicsit még mindig remegett, de büszke is volt magára, amiért szabályt mert szegni. Ágnes nővérnek rengeteg szabálya volt. Csak egy félnótás merne megszegni egyet is belőle, tudva, mi szigorú büntetés várható utána.

3.

A fiúk a folyosó végén bújtak meg, tisztán hallották a rendőr és Ágnes nővér heves vitáját.

– Mégis hogy gondolta... – ismételtette a rendőr. – Mégis, hogy a fenébe... Jelentenie kellett volna!

Ágnes nővér hideg, magasra emelt hangja fenyegető csapás volt a fülelőknek.

– Figyelmeztetem – élesen csattant fel a nő -, vegyen vissza a stílusából! Jelenttem jó pár gyerek eltűnését, és mi lett a vége? Talán egyet is megtalált? Talán egynek a hollétéről tudunk valamit? Szökevények! A szökevények pedig tudják, mit kell tenniük, hogy senki ne találhasson rájuk. Az illető pedig lány volt, nem újdonság az ilyen, a lányokat mindig elcsábítja valaki.

Törött fogú Samnek és Hugonak szüksége volt minden erejükre, hogy visszafogják Robin-t, aki be akart rontani az irodába. Egy ideig sikerült feltartaniuk, de a nagyfiú erősebb volt tőlük. Robin bevágta az iroda ajtaját, üvöltözve támadt a nővére.

- Egy gyerekről beszél! Még csak egy kislány! A testvérem! Nem volt oka elszökni!
- Na látja, Johansen, a rossz vér... Agresszió és düh.
- Megvan rá az oka – felelte a rendőr. – Mégis ki tűrné, hogy így beszéljenek a szerettéről? A fiú ismerte és ha ő azt állítja, nem volt oka elcsellengenie a kislánynak, akkor az így van! – a férfi Robin felé fordult. – Nyugodj meg fiam, kiderítem, mi történik ezen az átkozott helyen!
- Ágnes nővér sápadt arcán gúnyos fintor jelent meg.
- Na ne mondja... És mégis mit tesz most ez a jó rendőr, hogy rájöjjön, hova is szöktek a gyerekek?
- Beköltözöm.

4.

Johansen négy napja vendégeskedett az intézményben. Fáradtnak látszott, alig hunyta le a szemét, egyfolytában a folyosókon járőrözött, beszélgetett a bentlakó gyerekekkel, apácákkal, és azzal a maroknyi alkalmazottal, akik az épület körül dolgoztak. Az egyik éjjel, takarodó idő előtt, Hugo Johansennel beszélgetett. A rendőr épp valami vicces történetet mesélt gyerekkorából, de Hugo nem igazán tudott a mókás sztorira figyelni.

- Mi a baj, fiú? – kérdezte a rendőr.

Hugo egy ideje azon rágódott, talán el kéne mondania, amit az első éjjelen látott. Egészen eddig nem érezte úgy, hogy beszélnie kéne a dologról, próbálta a képzeletére fogni, de tegnap éjjel ismét feltűnt az a valami – majdnem a gatyájába csinált, rettegett, úgy érezte, veszély leselkedik rá. Összeszedte bátorságát és elmondta a tapasztaltakat. Azt hitte, hogy a rendőr jót fog rajta nevetni, de nem így történt.

– Szóval azt mondd, az a valami hangtalanul közlekedik, kinyitja a háló ajtaját és onnan leselkedik? Éjjel nem nagyon aludtam, róttam a köreimet, nem érzékeltem semmilyen furcsaságot. De ettől még hiszek neked. Az ilyen helyeken könnyű elképzelni, hogy valami rossz lakik. Két tónk közt szólva, Ágnes nővér a legrosszabb itt lakó. Még fényes nappal is ijesztő látvány szegény asszony. Éjjel pedig bátor ember, aki a szemébe tud nézni. – A rendőr barátságosan Hugora mosolygott. – Lehet, hogy ő volt az a kukkoló, persze nem rossz értelemben! Csak ellenőrizte, hogy mindenki jól van e.

Hugonak nem volt kedve erősködni azon, hogy az a valami biztos, hogy nem Ágnes nővér volt. Jobbnak látta elfogadni Johansen érvelését. Kissé csalódottan hajtotta aznap álmra a fejét.

Órákkal később arra ébredt, hogy Johansen a vállát rángatva ébreszti.

- Csak halkan, fiú, kelj fel!

Hugo nehezen nyitotta ki a szemét. Alig bírta eldönteni, álmodik vagy ez most tényleg megtörténik. Az ágya szorította, nem akarta kiengedni oltalmazó öleléséből, de a fiú bízott a rendőrben, ezért hát, ha nehezen is, kimászott a meleg takaró alól. A férfi halkan suttogetta.

- Gyere, menjünk a folyosóra, a barátaid már ott vannak.

Viseltes pizsamájában ballagott a folyosóra, ahol tényleg ott volt két barátja, törött fogú Sam és Robin. A fiúk is pizsamát viseltek hozzá hasonlóan.

– Mi történik, miért kellett felkelnünk? – a kérdés törött fogú Sam szájából csusszant ki. Johansen mosolygott.

- Találtam valamit! – jelentette ki büszkén.

- A húgomat? – Robin szeméből ki is pattant az álom.

A rendőr tovább mosolygott.

- Meglehet. Az út végén őt is meglelhetjük, indulás!

Tett pár lépést Johansen, de a gyerekek továbbra is egy helyben álltak, értetlenül néztek egymásra. A férfi visszafordult.

- Mire vártok? Kövessetek!

Némi vacillálás után a fiúkat legyőzte a kíváncsiság. Libasorban haladtak, elől a nagydarab szakállas rendőr vígan dúdolászott, ők csendben követték, nem gondoltak semmire, semmi rosszra, bíztak benne. Az útjuk az alagsorban ért véget, ahova szigorúan tilos volt lemenniük. A remete gondnok lakott ott. Ő volt az egyetlen bentlakó munkás a nővérek és a gyerekek mellett. Soha nem beszélt, alacsony ember volt, vékony testalkatú, vállig érő őszes, beteges haja ápolatlanul

keretezte ábrázatát. Johansen egy kisebb barna ajtóhoz vezette őket, benyitott rajta, jelezte a fiúknak, kövessék. Törött fogú Sam lépett be utoljára a helyiségbe, a rendőr bezárta maguk mögött az ajtót. Fény alig pislálolt a szobában, és még elviselhetetlen bűz is kínozza az orrukat.

– Nagyon bűdös van itt és alig látok! – mondta törött fogú Sam.

– Csak nyugalom! Nemsokára mindent látni fogtok!

És így is történt. A szobában világosság lett. Volt ott egy öreg franciaágy, szekrény, egy kerek asztal, körülötte székek.

– Helyezzétek kényelembe magatokat!

A rendőr háttal állt nekik, úgy tűnt, mintha valamit keresne. Hugo és törött fogú Sam az asztalnál foglaltak helyet, Robin állva maradt és kitaróan bámult a férfire.

– Miért jöttünk ide? És hol van a gondnok? Ez az ő szobája, nem?

– Bizony, bizony – Johansen hangja furcsán csengett. Eltűnt belőle az erő és a barátság. – Ez a gondnok szobája már sok-sok éve. Egy ideje már el kellett volna mennie. De oly nehéz itt hagyni ennyi ártatlan lelket.

A rendőr megfordult, de többé már nem a barátságos, nagydarab, szakállat viselő Johansen volt, hanem az alacsony gondnok, kit mindig kerültek. A két ülő fiú köpni-nyelni nem tudott, Robin távolodott a gondnoktól, halálra rémült. Nem tudta felfogni, mi történik.

– A testvérek. Illő lett volna megtanulnom, hogy a testvérekkel nem szabad szórakozni, hisz a jó nővér is mondja nektek, „a vér bizony fontos dolog!”

– Mit csinált a nyomozóval? Mi ez az egész? Mit akar tőlünk?

Robin félt, ahogy mindenki a szobában, mégis neki volt egyedül mersze kérdéseket feltenni, de az is lehet, a félelem kényszerítette szömenésre. Az a valami nevetésre nyitotta vékony száját, úgy tűnt, mintha bogarak másznának elő belőle, gonosz kacajt hallatott.

– Az az ostoba zsernyák többé már senkit nem zavar! Egy másik életben talán nem lesz oly buta, hogy egy fiú szavaira árnyakat megy keresni. Ahogy ezt kimondta, Hugora helyezte tekintetét. – Téged nem bántottalak volna. Sebaj! A hús, az hús! Nem válogatok! – még egy utolsó vigyort megengedett magának, majd könnyűszerrel végzett Robinnal. Hugo és törött fogú Sam kővé dermedtek a rettegéstől, csak bámulták, ahogy a gondnok eltűnteti Robint. A gondnok teste továbbra is vékony volt, tekintete sötét, árnyéka viszont mozgott, mintha önálló életet élt volna, dagadt és dagadt, élvezte az extra lakoma ízét. Robin után törött fogú Sam következett, Hugo pedig egyfolytában azt hajtogatta magának, „ébredj fel, ébredj fel, ez csak egy rossz álom!”

Kortársak

*Ha leírnám mind azt
ami az
eszembe jut
kopogna mint mikor az őszi eső
a
szürke égből a földre hull
és itt
szilánkokra törve
köveket mosdat
ha le írnám hogy bennem fogan
minden ősz
tudom
sokan hinnétek
futó bolondnak
ha mondani merném
gyermekem minden falevél
ami most sárgul már
mert a nyár óh a nyár
kóbor kutya
ki tudja hol jár
ki tudja azt
hogy újra vissza-e tér
ám az ősz
mi az elmúlás
anyja
örök az és kit elringat a karja
szeme lezárul szíve
szétbomló falevél.*

Halottmosdatás

*Halottmosdatás
lám levetkőzi már
rongyai foszlanak
tündöklése elvész
a borzas hegyek alatt
meztelen testében
ekék acélja váj
mély sebeket
titkai súlyától sárgul
a táj
bodza bokrok mélyén
kivágott nyelvű
némán
gubbasztó verebek*

elnyúlik hosszan
a fák sötét árnya
akár a megkorhadt keresztfák
egymásra hányva
perzselt szagú őszi kabátjáról
lehányta sorban
a réz színű gombokat
most vörösbe burkolja
épp
a hulla színűre mosdatott
megfakult dombokat
megpocadt partjai
apró résein át
elméláz
a kifolyt szemű
iszapos aljú tómeder
ősz van és végül is
neki már úgy is
egyre megy
lassan fehér leplevel
teríti le a tél
hisz
szemfedőt csipkéz má
az elvérző
galagonya ágakon
lassanként a dér
holtakat mosdat már
a hűvös őszi eső
szürke gyertya csonkká égett
mind elszórta aranyát a nap
most a
sápadó fényénél
imát mormol a szél
Amen
súgom én halkán
lefekvés előtt
és
csendessé mosdatom ismét
önmagam.

Tizenhat öregasszony vagyok

12. nap A hívő

Megígérték tegnap, és betartják szavukat, pontosan érkeztek. Ma miről beszélgetünk? Ja, igen, mi másról, mint az életemről. Jöjjenek csak, készültem a fogadásukra, siettem megfőzni az ebédet. Marhapörkölt kapos juhtúrós csuszával. Szeretik. Nem ettek még? Ennyivel is gazdagabbak lesznek. Látják, erre is jók a cigányok, hogy jókat egyenek náluk. Tudom, hogy nem az evésért jöttek, de hozzánk, ha vendég jön, kötelező megkínálnunk, bármivel, még ha zsíros kenyérral is. Segítenek teríteni? Az uborkasalátának vannak kis tálkák, ott fõn az ebédlõszekrényben, azt is vegyék le, tejfõlõsen szoktam csinálni, most nem raktam bele, mert nem tudom, maguk hogy szeretik. De itt a tejfõl, ha mégis kellene. Jó étvágyat kívánok! Fogyasszák egészséggel! Hogy ízlett? Igen, nagyon finom étel ez. A baromfit nem eszem meg, undorodom tõle, látom a testrészeit, a marháét nem, így nem gondolok rá, hogy az én kedvemért ölték meg. Végül is részletesen leírja a Biblia, mit ehettünk meg. Mondják csak, maguk hisznek Istenben? Szomorú, pedig higgyék el, Isten minden embernek megmutatja magát, lehet éppen ma, rajtam keresztül jutnak el hozzá. Ezért már megérné ez a mai beszélgetés. Gondolom, az egyetemen is tanulnak a vallásokról, s mégsem érintette meg magukat semmi Isten szellemébõl? Sajnálom. Én hívõ vagyok, ugyan nem vallásosan. Elfogadom megváltómnak a Messiást, de nem nevezném magam kereszténynek. Ki nem bírom állni a keresztényeket, az ájtatos, álszent, képmutató keresztényeket. Fõként a katolikusokat, holott engem is katolikusnak kereszteltek meg. Áldoztam is, fehér, földig érõ csipkeruhában, akár a menyasszonyok. Jelentõs esemény volt a család életében, vendégeket hívtunk, nagy lakomát csaptunk, ugyanúgy a bérnákoszásoknál, abban az idõben, tudatlanul ezeket fontos dolognak tartottuk. Ma már nevetségesnek tartom, sõt egyenesen károsnak, mert a gyerekek nem értik a lényegét. Emlékszem, áldozás elõtt gyõnnünk kellett. Azok a lányok, akikkel együtt jártam hittanra, mind azt mondták, hogy megkönnyebbültek a gyónástól. Én is azt hazudtam, hogy ne maradjak ki a sorból, pedig nekem nem volt ilyen érzésem, viszont lett mélyen megterhelõ lelkipurdalásom. A gyenge hitem miatt, jobban mondva a hitelenségem miatt. Én nem hittem Istenben, és már akkor megtanultam alakoskodni, nyolcévesen, lám, erre nevel a kereszténység. Amúgy, azokat az embereket sem bírom, akik ha kell, ha nem, hallelujáznak, meg minden adandó alkalommal kiejtik a szájukkal, hogy dicsõség az Úrnak. Olyankor Jézus mondása jut eszembe: ne dobjunk a gyõngyöinket a disznók elébe. Tudom, hogy õk is csak azért beszélnek így, mert bizonyítani akarják egymás elõtt, milyen kenetteljes, alázatos hívõk. Közben meg folyamatosan elkövetik az Isten ellen való vétkeket, úgy vélik, majd leimádkozzák. Férjes asszony koromban tértem meg, igen, a szabadkereszténységbe, de már azon is túlléptem. Volt egy idõs vidéki pásztor, aki mindig nézte a televízióban a Jó ebédhez szól a nótát. Kedvelte a muzsikus cigányokat, megindult a szíve irántuk, úgy hitte, meghalnak, nem lesz örök életük Isten birodalmában, ha nem térnek meg. Márpedig ezek a nagy tehetségek nem veszhetnek el – gondolta –, ezért elhatározta, hogy megkeresi õket. Az apám és a bátyám híres primások voltak, õket találta meg elõször. Apám és a testvérem hamarosan megtértek, s rajtuk keresztül megindult a pesti muzsikus cigányok ébredése. A férjemmel mi is elfogadtuk Jézust megváltóknak, és ahogy az írás megköveteli, megkeresztelkedtünk víz és Szentlélek által. Egy kis bányatóban merítkeztünk alá, többedmagunkkal. Szentlélek által nem, talán a késõbb bekövetkezõ eseményeknek köszönhetõen. Mi nem tudtunk nyelveken szólni, vagyis hablatyolni, ahogy a többiek. Hogy mi az? Amikor egy olyan nyelven beszélsz, amit a Szentlélek ad a szádba, de számodra teljesen ismeretlen, s magad sem érted a jelentését. A nyelveken szólásnak vannak szabályai, a gyülekezetben kell legyen valaki, aki lefordítja, ha nincs senki, akkor az tényleg csak hablatyolás, annak fitogtatása, hogy mennyire megszállt a Szentlélek. Szóval kamu az egész. A családjunkban az alámerítkezés után nem sokkal jöttek az igazi megpróbáltatások, a tüzkeresztység. Amikor a kísértések nyomában szenvedés jár. Nem ússza meg egy újonnan

megtért hívó sem. Így derül ki, hogy alkalmasak vagyunk-e Jézus követésére. Mi, a férjemmel, elbuktunk. Hosszú külföldi szerződéseik voltak, Kanada, Olaszország, Hollandia, Ausztria, Németország, Franciaország, és még sorolhatnám, mindenhol voltak szeretői. A legtöbb nem derült ki, de aztán szerelmes lett, és ki-be járkált az életünkbe. Hol a nőnél volt Olaszországban egy pár hétig, hol itthon. Nem bírt döntésre jutni. A kamaszkorú gyerekek végtelenül szégyellték az apjukat, én sem voltam türelmes, átkoztam a nőt, átkoztam a férjemet, ő is átkozott engem. A rák egye ki a torkod csak kötőszó volt, a vesd ki a nyelved és holnap kísérenek az utolsó utadra között. Ordított, tört-zúzott, engem vádolt azzal, hogy én üldözöm el, én vagyok kibírhatatlan. Egy nyugodalmas percünk nem volt, a fiaim megbuktak az iskolában, de őt nem érdekelte, az sem, hogy mi lesz a gyerekekkel, mi lesz belőlük, mert abbahagyták a zenetanulást is. És ez így ment több mint három éven keresztül. Amikor a nő véglegesen el akarta szakítani a családjától, elküldött egy magánfelvetélt a szüleimnek karácsonyi ajándékként, amin a férjemet szerelmi vallomása volt. Amin arról beszél, hogy mennyire szereti őt, s engem mennyire nem. Ez az erőszakosság már a férjemet is betette a kaput. Szakított a nővel, de rögtön szerelembe esett egy tizennyolc éves lánnyal, és ismét elköltözött tőlünk. Arra már nem emlékszem, miért és mikor költözött vissza. Muszáj volt visszafogadnom, kellett a pénze, s kellett az apa a gyerekeknek. Én akkor kaptam észbe, amikor észrevettem, hogy a fiaim rászoktak a drogokra. Ha folytattam volna az apjukkal a vizsályt végleg elveszítettem volna őket. Isten lett az egyedüli segítségem. Tudtam, ha a világ ura mellém áll, akkor a családomért vívott harcomat sikeresen megnyerem. Vagyis a Gondviselő mindig melletttem volt, csak én engedtem el a kezét, de amikor kinyújtottam felé, ő rögtön megszorította, és azóta az én kezem az övében pihen. Képes lettem imádkozni, és cselekedni. A gyerekeimet sikerült hozzáterelni, kemény hónapokba telt, míg őszintén befogadták az ígét, felhagytak a kábítózással, újra kezdték a zenetanulást. A férjemet is imádkoztam tiszta szívből. Azzal is szembesültem, hogy az Isten engem semmivel sem szeret jobban, mint őt. Ennyi megpróbáltatás után azt hittem, csak jobb jöhet, de úgy tűnik, hogy még nem szenvedtem eleget ahhoz, hogy olyan alázatos legyek, olyan jó legyek, amilyen példát Jézus mutatott. Még mindig előfordult, hogy ítékeztem mások felett, a pletykát is meghallgattam, tovább is adtam olykor. Márpedig a pletyka három embernek is árt, akiről szól, aki meghallgatja, és aki továbbadja, állítja a Talmud. Sokszor kívántam rosszat másoknak, jóllehet a gondolatnál tovább nem jutottam, és irigységet is éreztem azok iránt, akiknek az otthona árulkodott a jólérről, az anyagi gondtalanságról. Én is szerettem volna kényelmes, tiszta, izlésesen berendezett lakást, de már annak is örültem volna, ha nem hidegvízben kellene mosogatni, és nem potyogna a fal, teszem azt a gáztűzhelyen hagyott ételbe. Mert annyi jövedelmünk nem volt fölösleges, hogy egy vödör festékre teljen. És akkor jött egyik csapás a másik után, mindössze tíz hónap alatt meghalt az apám, a testvérem, az anyám, a rajongásig szerettem őket, majd belebolondultam az elvesztésükbe. Nem gyászolhattam, mert ha ez nem lett volna elég a sorozatos megrázkódtatáshoz, a legkisebb fiam leukémiás lett. Mi volt ehhez képest a férjemet hiútlensége? A húsomat véresre harapdáltam kínomban, hogy ne ordítsak, hogy ne üvöltsek az utcákat járva, s ne jajgassam el, hogy nincs az a nagy bűn, amiért ekkora büntetést érdemlek. Azt kívántam, bárcsak egy utolsó lehelettel megszabadulnék az elsorvadtt lelkeimtől. Teljesen az erőm végét éreztem, a családom előtt mégis erősnek kellett látszanom. Az árnyak óráiban alvás helyett letérdelve, imára kulcsolt kézzel kérdeztem: Mit tegyék Istenem, te mondd meg, mit tegyék! Néma csend válaszolt. Egyszer végre a segélykiáltásom meghallgattatott: ne kételkedj, maradj meg bennem s bármit kérsz, megadom neked. Állj fel, menj a zsidókhoz, ott találsz engem. Zsinagógába kezdtem járni.

Pihenjünk egy keveset, felzaklatott ez az emlékezés. Igyunk egy kávé, tegnap sütöttem sajtos pogácsát. Kóstolják meg, én csak disznózsírral gyúrom, azért ilyen omlós. Szoktam mondani, kóser disznózsírral, tudják, a középső fiam felesége zsidó, így szoktunk tréfálkozni. A zsinagógában ismerkedtek meg. Mert vittem az egész családot. Attól kezdve változott meg az életünk. A zsidók szeretettel fogadtak minket, ott találtam orvost is, aki meggyógyította a gyerekeket. Nem mondom, ott is vannak farizeusok, de azt hiszem, lényegesen kevesebben.

Kezdünk anyagilag is stabilá válni, és a fiúkból kiváló muzsikusok lettek. De ezt már nagyon bánom, hogy erőltettük a tradíció miatt, mert abból nem tudnak megélni. Jobb lett volna valami keresett szakmát adni a kezükbe. Szerencsére ügyesek, a legidősebb taxizik, a középső takarítók vállalkozást visz, a legkisebb meg élelmiszer boltot. Így hálnak ki a nagynevű muzsikus dinasztiák.

Az ördög nem nyugodott bele, hogy helyre kerültünk, a férjemet két év alatt elvitte a tüdőrák. Ma már egyedül élek, az unokáimban van minden boldogságom. Ők már teljes egészében tartják a zsidó szokásokat és törvényt. És ez így van jól.

13.nap A költő

Jaj, de örülök, annyira vártam magukat! Megölelnek? Hogy eláztak? Semmi baj, szeretem, ha megölelnek. Nekem nagyon fontos az érintés, érezni egy másik ember testét, a karjait, ahogy átölel, magához szorít. Mostanában alig van benne részem. Köszönöm, ez nagyon jól esett. Maguknak is? Nem riadtak vissza az olajszagomtól? Nem volt időm lefürödni, haját mosni, ruhát cserélni, kicsit sokáig tartott a fánk sütése. Mert lassan kell sütni, hogy a belseje ne legyen nyers. Szeretik a fánkot? Van hozzá sárgabaracklekvár, szamóca és málna dzsem, majd elfelejttem, meggy dzsem is van itt a kamrában, én raktam el.

De előbb szárítkozzatok meg, ugye tegeződhetünk, ti is tegezzetek, én egyszerűen nem tudok magázódni, beletörök a nyelvem. Szeretitek az esőt? Amikor esik, úgy érzem, hogy örömeben felsóhajt a föld, és friss leheletével simogatja a lelkemet. A fürdőszobában találtok törülközőt, hajszárítót, ha elkészültetek, máris fánkozhatunk. Azaz, ti csak fánkozzatok, nekem muszáj haját mosni, ruhát cserélni, komfortosan szeretném érezni magamat a beszélgetésre.

Már itt is vagyok. Ízlik a fánkom? Régen, míg a gyerekek velem laktak, sokszor még éjjel is nekiálltam, ha azt kívántak, mostanában évente egyszer farsangkor, de a kedvetekért vállaltam ezt a kis tortúrát, mert fiatalok vagytok, s szeretek gondoskodni a fiatalokról. Megkóstolom én is, ó ez tényleg finom!

Nos, miről beszéljünk? Kérdezzetek bátran! Én mindig mindenkivel őszinte vagyok, nem szoktam kertelni, a véleményemet kimondom még akkor is, ha az rossz fényt vet rám. Sohasem érdekelt, hogy mások mint vélekednek rólam, bár jól esik az elismerés, ha az írásaimról van szó. Igen, egy-egy dicsérő kritikától úgy érzem, beleolvadok a végtelenségbe, hogy eggyé válok a Teremtővel. Mámorít.

Igen, író és költő vagyok. Hozzáteszem, már az első művem megírása után, biztos voltam benne, hogy írónak születtem. Nagyképűen hangzik? Ugyan dehogy! Nem szeretnék a szerénység álarcába bújni, az nem lenne rám jellemző. Amióta eszmélek, tudom, hogy okos, tehetséges és szép vagyok, és ezt hangoztatni is szoktam. Ez nem önteltség, egész egyszerűen ez a tény. Sokakat megbotránkoztattam, de nem foglalkoztatott, az legyen az ő problémájuk, ne az enyém. Most azt gondolhatjátok, hogy érzéketlen tuskó vagyok. Szó sincs róla. Ha érzéketlen lennék, nem lennék jó író.

A gyerekkorom milyen volt? Izgalmas. Amióta csak eszemet tudom, milyen kicsi koromra vissza tudok emlékezni, folyamatosan van látomásom. Ezeket a látomásokat is papírra vetem. Egyszer például egy terebélyes fát láttam, egy bérház udvarán jött a szemembe, rajta üldögélt egy elárvult kisfiú. Ennyi volt. Meg kellett írnom a kisfiú történetét. Akarjátok, hogy felolvassam? Ne ijedjete meg, nem az egészet, egy részletet.

Parányi volt, aprócska, akárcsak egy kisebbfajta manócska, a pofikája is épp olyan. Zöld ruháskájában, sipkájában, és cipőcskéjében egybeolvadt a vadgesztenyefa leveleivel. Ám csöppnyi fehér színű nadrágja ezüstös fénnel szerteömlőn ragyogott ki az ágak közül a félhomályban. Alkonyult már. Mintha az öreg hold telepedett volna le oda fáradságos égi sétája közben megpihenni egy röpke időre. Várákozón tekingetett körbe-körbe, s nyugtalanul izgett-mozgott, már-már attól kellett tartani, eltörök alatta a vékony ág, s lepottyant a magasból. Hosszú idő telt el, mire megérkezett a lány. Ugyanolyan öltözékben volt, mint a kisfiú. Felkúszott a fa törzsén s letelepedett a fiúcska mellé, s hosszasán ölelte.

- Késtél, nagyon-nagyon féltém, mert azt hittem, nem jössz.
- Dolgom volt.
- Mi?
- Csokoládét csempésztem egy árvaházba.
- Olyan árváknak, amilyenek mi vagyunk?

- Igen, olyanoknak.
- Honnan szereztél csokoládét?
- A csokigyárból.

Örülök a tetszéseknek, de nem rabolom tovább az időtöket, ha érdekel benneteket a folytatás, majd adok belőle egy példányt, remélem, van még.

Hogy válaszoljak a kérdésekre, kétfiú testvérem van, egy bátyám és egy öcsém. Apám egész életében azt sajnálta, hogy nem fiú lettem, mert szerinte hármunk közül én vagyok a legtehetségesebb, sokra vihettem volna, ha muzsikus leszek. És nálunk, cigányoknál abban az időben az volt a szokás, hogy a fiúkat taníttatják zenére. Mára már ez is megváltozott. Rengeteg lány tanul a Zeneakadémián mindenféle hangszeren, meg opera- és jazz-énekesnek. Egyébként mindenben tehetséges vagyok, rendeztem filmeket, díjat is nyertem. Az orgánomomért rajongtak a rendezők, de nem akartam színész lenni, viszont szavalóversenyeket nyertem középiskolásként.

Miután férjhez mentem, mindenről le kellett mondanom, és nem a gyerekeim miatt, nem is a férjem miatt. Olyan családba kerültem, ahol szabályosan cselédnek tekintettek, nekem kellett főzni, mosni, takarítani, kiszolgálni nyolc embert. Nagypapát, dédmamát, és a többi családtagot, akik látogatóba jöttek hozzájuk. Sem egy köszönet, sem egy elismerés a jó ételért cserébe. Az számított nagy kegynek, ha megengedték, hogy meglátogassam a szüleimet hétvégén a gyerekekkel. Ha könyvet vettem a kezembe, ha leültem volna egy filmet megnézni, azonnal szüksége volt valamelyiküknek egy pohár vízre, egy papírzsebkendőre vagy egy doboz cigarettáért leszaladni a dohányboltba. A férjem sem segített a szeretetével, nem ölelt meg soha, nem simogatott, esetleg a sarkára állt volna a szüleivel szemben, hogy megálljt parancsoljon nekik. A kezdeti szerelmének halvány csíráját sem mutatta. A szerelmeskedést is elfelejtette. Visszavonhatatlanul megszűnt a testi és a lelki kapocs közöttünk. Elég volt neki annyi, hogy jelen vagyok. Sokszor kértem zokogva, hogy költözzünk el, mert baj lesz velem, de mindannyiszor elhárította azzal, hogy jó itt nekünk, mindenünk megvan. Valóban mindenünk megvolt, ami kellett, a gyerekeknek is. Ha elköltözünk, bizony sokszor lakott volna nálunk az ínség. Ettől félt a legjobban, mert neki kellett volna előteremtene a betevőt, s a többi szükségest. Arra meg nem érezte képesnek magát. A felelősségvállalásra. Inkább elnézte a kizsigelésemet. Húsz évig bírtam, darabokra törtem, összeomlottam, olyan lettem akár egy lélek nélkül életre kelt hulla. A pszichiátrián kötöttem ki. Hogy miért maradtam olyan sokáig? Őszintén szólva, nem tudom. Talán gyávaságból, hogy nem leszek képes egyedül eltartani a gyerekeket, talán azért, mert azzal elismertem volna, hogy tévedtem, nem illünk össze a férjemmel. Pedig de sokan figyelmeztettek, senkire sem hallgattam. S lám egy rossz vagy egy elhamarkodott döntés tönkre teheti az egész életet. De szerelmes voltam, s noha alig pár hete ismertem, összeköttem vele az életem anélkül, hogy ismertem volna a családját, és beszélünk volna a jövőnkéről. Nem terveztünk semmit, az volt a fontos mindkettőnknek, hogy ne kelljen egy percet sem nélkülöznünk egymást. De az már régen rossz, ha csak az érzelmeink befolyásolnak.

Az írás mentett meg, attól hogy valódi hulla legyek. A zártosztályról nem mentem vissza hozzájuk. A gyerekeim felnőttek, albérletbe költöztem velük. Elváltam. Végre harmóniába kerültem önmagammal. Mint egy megszállott csak írtam és írtam. Ez a pontos kifejezés, megszállott. Amikor nem írtam, olvastam, tanultam pszichológiát, filozófiát vagy rajzoltam, festettem. Ma is ezt teszem, ezek a képek a falon, mind az én festményeim. De azt a húsz évet nem kárpótolja semmi.

Annyira vágyom kiállni az esőre, jöttek velem? Hátha kimossa belőlem az elvesztegetett idő fájdalmát.

(Folytatjuk)

Pompos próbája

Pompos, a vakmerő, gögös cigány ember egy napon kitalálta, hogy próbára teszi a sokadik feleségét, aki a legkedveltebbje volt a sok közül, mert Kézsa nagyon szépasszony volt, magas, karcsú termetű, fenéig érő haja, mint a szurok, fekete. Csodálták is a cigányok, úgy a férfiak, mint a nők. Kivételes teremtés volt, szépen tudott dalolni, táncolni és még „hárnyc” is volt e mellett. No, nem csoda, hogy Pompos próbára szánta tenni, hogy meggyőződjön a szerelméről. Összebeszélte a barátjával.

– Te, Kloskoj, téged szeret a feleséged?

– Az kéne még, hogy ne szeressen, lenyúznám a bőrét! – mondta nevetve.

– Most komolyan kérdezem, more, te meg viccet csinálsz belőle? Hallgass meg! Tegyük a két asszonyt próbára – és egy kicsit el is restellte magát, mert tudta, hogy ilyennel nem lehet viccelődni egy cigányemberrel.

– Próbára? Hm..., miféle próbára Pompos, tán csak nem te kételkedsz az én feleségemben, hé? – morajlott fel Kloskoj.

– Dehogya kételkedek benne – tiltakozott Pompos –, éppen ellenkezően, szeretném tudni, hogy engem szeret úgy az asszony, mint téged a tied?

Kloskoj elgondolkodott, majd így szólt:

– Én ebbe nem megyek bele! Menj a Hapartyihoz, az tudod milyen, egy kupica pálinkáért még a pokolba is lemegy, ha beígéred neki.

Pompos elment Hapartyi sátrába.

– Szervusz testvér, látom pipálgatsz, talán unatkozol is?

Hapartyi nem szól semmit, beleszívott a pipába jó erősen, mintha így válaszolna a gögös, büszke cigánynak, aztán köpött egyet, majd halkán, motyogva, megszólalt.

– Mit akarsz?

Pompos neki is elmondta, amit Kloskojnak.

– Hogyan tegyük próbára az asszonyokat, more? – kérdezte Hapartyi.

– Úgy, hogy este, amikor elalszanak a kocsiderékban, te mész az én asszonyomhoz, én meg megyek a tiédhez.

– No, aztán? Mondjad, már – izgult Hapartyi.

– Na és megtudjuk, melyik alszik éberen és hogy melyik veszi észre, hogy nem az ura van mellette

– És?

– És, és, mit és, ha nem veszi észre, meghágod – mondta Pompos.

Hapartyinak tetszett a dolog, mert, amióta meglátta Kézsat, azóta sóvárgott érte. De azért néhány percig elgondolkodott rajta, mert szerette ám a feleségét, de azt is tudta, hogy az olyan éberen alszik, mint egy kutya, ha csak megmoccan mellette, már ébren is van – reménykedett magában.

– Nem bánom, egye fene, csattant ki belőle a beleegyezés. Legyen, úgy, ahogy mondott Pompos!

Magában már érezte Kézsa illatát is, selymes fekete haját, gyönyörű testét, de más is motoszkált a fejében, az, hogy ha sikerül szerelmeskedni Pompos feleségével, akkor ezzel letöri Pompos gögjét, büszkeségét is.

Éjfél utáni órákban cseréltek helyet. Pompos átment a Hapartyi feleségéhez, Hapartyi meg a Pomposéhoz. Hapartyi se perc alatt belejött a dolgába, megszerette Pompos feleségét, aki közben felébredt és elcsodálkozott, hogy milyen gyengéden, finoman szeretkezik vele az ember és mire ráébredt arra, hogy más van mellette, nem törődött vele, elengedte magát a szerelemnek. Nem csapott lármát, sem problémát, pedig észrevette, hogy Hapartyi van mellette.

A másik kocsiderékban, ahol Hapartyi felesége aludt, az első érintéstől azonnal felébredt, megérezte az idegent és akkorát kiabált, hogy minden cigány felébredt.

A cigányok toporzékoltak, senki nem tudott semmiről, csak ide-oda szaladgáltak a sötétben, de senki nem tudott meg semmit, mert Pompos a lombok alatt eltűnt.

– Hát melletted elintézhetne, aki csak akarna? – kiabálta az asszony.
Hapartyi meg úgy tett a felesége előtt, mintha odalett volna, dolgát végezni a kukoricásban.
Pompos a kocsí derékban nem talált senkit, csak Kézsa kék pántlikája lobogott a saroglya
oldalán.

ANYANYELV

KOVÁCS JÓZSEF HONTALAN

Le bershesko 39. djes

*kethanes phanglo
mure kuch trajosa
korkoro som
dekathar majanglal*

*karing le shtarvardesh
Orient-europako mursh
shinde kheranca
kamipo krisasa*

*naj khanchi
féri kaj tu na san
bitruposke pharipesa
izdrisardo them*

*zhuvav kaj so zhuvav
chorra koljibate
gere gozonde
nasula kherende*

*ta kado som me
kadoj muro them
ova
József Attila*

Le bershesko 23. djes

*Katha ande kaj gropa
thaj kothe andej diaspora
tja daka shiba giljaben le cherhaja
ande tjo kirlo sode shiba si
pe tjo muj pharo brishind gáradjol
giljabes ekh dulmutanji gilji
kade uzhes ke tjo kirlo phadjol
numa o Del shaj cenzaruzil tut
tjo vast pe xurdji tnapa kecadjol
panzh shela bersh kaj shindjol jiv
poganjonge féri dopas drom
Majtenj Világos Arad Abda
thaj inke sode cherhajengi xar
kana galbenge andej phuv xasos
europako gilji-thovdjari*

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF FORDÍTÁSA

Az ember tragédiája

KILENCEDIK SZÍN

(A nézőhely hirtelen Párizs Greve-piacává változik. Az erkély egy guillotine-emelvényé, az íróasztal nyaktilóvá, mely mellett Lucifer mint bakó áll. Ádám mint Danton az emelvény széléről zajgó néptömegnek szónokol. – Dobszó mellett igen rongyos újonchad jelenik meg, és az állványnál sorakozik. Fényes nap.)

ÁDÁM *(folytatva)*

Egyenlőség, testvériség, szabadság! –

NÉPTÖMEG

Halál reá, ki el nem ismeri!

ÁDÁM

Azt mondom én is. – Két szó menti meg
A mindenünnen megtámadt nagy eszmét,
A jók számára mondjuk egyikét:
„Veszélyben a hon” és ők ébredeznek.
A másikat a bűnre mennydörögjük,
E szó: „reszkessetek!” – s megsemmisülnek. –
Felkeltek a királyok ellenünk,
S eléjük dobtuk fejdelmünk fejét,
Felkeltek a papok, s villámukat
Kicsavarók kezökből, visszatéve
Trónjára az észet, e rég üldözöttet.
De a másik szózat sem hangzik el,
Mít a jobbához intézett honunk.
Tizenegy hadsereg küzd a határon,
S mi hő ifjúság tódul szüntelen
Az elhullott hősök helyét kitölteni.
Ki mondja, hogy vérengző örület
A nemzetet meg fogja tizedelni?
Ha forr az érc, a rossz salak kihull,
De a nemesb rész tisztán megmarad.
És hogyha mindjárt vérengzők vagyunk is,
Tekintsenek bár szörnyeteg gyanánt,
Nem gondolok nevemmel, légyen átkos,
Csak a haza legyen nagy és szabad. –

ÚJONCOK

Fegyvert nekünk, csak fegyvert és vezért!

Le Manusheski Tragedija

INJATO RANG

(O dikhimasko than, sigo a Parizheshko placo kerdyol. Po than jek guillotine (korrako shindo) vazdadyol, anda mesaja kerdyol, korshindo tover, pasha kodo tordyol o Lucifer; sar trajolino. O Adam sar Danton po uchipe, le bute manushenge vorba phenel. – Pasha dobaki bash, but kirpasle, terne ketani resen, haj kaj o gradicho tordyon. Abdyol o kham.)

ADAM *(majdur vorbil)*

Jekhipe, phralipe, slobodija! –

BUTMANUSHA

Meripe, pe lest, kon chi pinzharrel les!

ADAM

Kodo phenav vi me. – Duj vorbi muntuj
E sogodestar azbade buzhes,
Pe lashengi sama, phenas o jekto:
„Andej bidaj o them” haj von ushtyajven.
O kaver, po bezex vatyisaras,
Ka alav „Izdrajven”! – taj kanchi kerdyon. –
Opre ushtyile kraja, pe amende,
Thaj anglale shudam amaro shero,
Opre ushtyile le rashaja, taj
Boldas anda lengo vast, palpale
Pe tyo skamin e godyi.
Ta, chi o kaver alav chi ashundyol,
So kaj le maj lashe bishaldas o them.
Deshujekh ketanija pej granicaj,
Haj ame ternyimata, jekhvarsa zhas
E mule vityazengo than te pheras.
Kon phenel, ke ratvalo dilimoi,
E themes deshvar cinyarela?
Kana kirol sastri, mukel o angar,
Ba o lasho, uzhes ashol.
Taj te sam turbata rateske,
Te dikhen amen rutenenge,
Chi gindil mro anavesa, tal armaja,
Numa o them tal baro taj slobodo. –

NYEVE KETANI

Den amen shovenga, taj sheres!

ÁDÁM

Helyes, helyes! Ti csak fegyvert kívántok,
Míg annyi tárgyban szenvedtek hiányt,
Ruhátok foszlik, lábatok meztelen,
Hanem szuronnal mind kiszerezitek,
Mert győzni fogtok. A nép győzhetetlen.
Most hulla vére egy tábornokunknak,
Ki katonáink élén meg hagyá
Magát veretni.

NÉPTÖMEG

Óh, az áruló! –

ÁDÁM

Helyesen mondd. Nincs más kincse a
Népnek, mint a vér, melyet oly pazar
Nagylelkűséggel áldoz a hazának. –
S ki egy népnek szent kincsével parancsol,
Nem bírván meghódítani a világot,
Az áruló. –
(Az újoncok közül egy tiszt kilép.)

A TISZT

Tégy engemet helyébe,
Polgár, s letörlöm a gyalázatot.

ÁDÁM

Dicséretes, barátom, önbizalmad,
De biztosítást, hogy szavadnak állsz,
Előbb a harcok színhelyén szerezz.

A TISZT

A biztosíték lelkemben lakik,
Aztán imé! van nékem is fejem,
Mely többet ér tán, mint az a lehullott.

ÁDÁM

S ki a kezes, hogy elhozod, ha kérem.

A TISZT

S kell-e kezes jobb, mint magam vagyok,
Ki életem nem nézem semmibe?

ÁDÁM

Az ifjuság nem úgy gondolkodik.

A TISZT

Polgár, még egyszer felszólítalak. –

ÁDÁM

Türelem még, a cél el nem marad.

A TISZT

Nem bízol bennem, látom, hát tanulj

ADAM

Ova, ova! tume numa shovengo
Doron, taj inke but trabi
Naj tumen, chi gada, punrangle sanle,
Silasa lena, ke nepetos
Nashtig maren, akanak perel ek
Bara ketanako rat, kon mukel
Angla peske ketani te
Marenles.

BUTMANUSHA

Oh, o porlitoro! –

ADAM

Chachikanes phenes. Naj kaver kuch
E manushen, sar o rat, savo leznoj
Bare duhosa del e themes. –
Haj kon e nepetonge suntu galbesa vladij,
Chi zhanel to xoxavel lyuma,
Kodo purlitoroj. –
(Mashkar le nyeve ketani, jek majbaro ushtyavel
angle.)

INKESTO

Shuv man ande lesko than,
Manusha, thaj tele phagav o lazhav.

ADAM

Luvudyijaj, phrala, tyi troma,
Ta majanglal sikav andre ke
Vi po marimasko than avri tordyos.

INKESTO

O chachimo ande muro dyih beshel,
Apol kathej! si man vi shero,
Savo majbut mol, sar savo tele pelas.

ADAM

Taj kon del vast, ke tu, anes so me mangav.

INKESTO

Ta trubuj maj lasho vast, sar me som,
Kon pesko trajo chi dikhel kancheste?

ADAM

O ternyipe na kade gindojpe.

INKESTO

Manusha, inke jokhar pushavtut. –

ADAM

Tordyuv, e traba chi nasheltar.

INKESTO

Chi pattyas, dikhav, atunch sityuv

Felőlem jobban vélekedni, polgár. –
(*Főbe lövi magát.*)

ÁDÁM

Kár érte, egy ellenséges golyót
Megérdemelt. Vigyétek el, barátim. –
Viszontlátásig, győzelem után.
(*Az újonchad elléptet.*)
Óh, bár oszthatnám én is sorsotok. –
De nékem harc jutott csak, nem dicsőség,
Nem ellenség, mely által esni is dísz,
De mely rejtekből orvul leskedik
Fondorlatával rám s a szent hazára. –

NÉPTÖMEG

Mutasd meg ujjal, és halál reá!

ÁDÁM

Akit mutatni bírok, az meg is halt.

NÉPTÖMEG

Hát a gyanúsak? – Hisz aki gyanús,
Már bűnös is, megbélyegezte a
Népézület, ez a nem tévedő jós. –
Halál, halál az arisztokratákra! –
Jerünk, jerünk a börtönüregkekbe,
Tegyünk törvényt, a nép törvénye szent.
(*A néptömeg indul a börtönökbe.*)

ÁDÁM

Nem ott van a vész, a retesz erős,
A búzhödt lég, mely elmét, izmot öl,
Szövetségestek úgyis, hagyjuk őket.
Az árulás emelt fővel kacag,
S tört élesít a Konvent padjain.

NÉPTÖMEG

Fel a Konventre hát, nincs még eléggé
Átválogatva. – A Konventre később,
Gyakorlatul előbb a börtönökbe. –
Addig szedd össze minden áruló
Nevét, Danton.

(*A néptömeg fenyegetve el. Ezalatt néhány sans-cu-
lotte egy ifjú márkít és Évát mint ennek testvérét hur-
colja az állvány elé.*)

EGY SANS-CULOTTE

Imé, itten hozunk
Ismét két ifju arisztokratát,
E büszke arc, finom fehér ruha
Világosan mutatja bűnökét!

ÁDÁM

Milyen nemes pár. Jöjtek fel, ifjak.

Pama maj lashes te gindos, manusha.–
(*Ando shero delpe pushke.*)

ADAM

Bezek si anda leste, jek dushmani
Glonto kerlas, ingren les, amala. –
Del tumenca, pala bono maladyas.
(*Le nyeve ketani zhantar.*)
Barem, te shaj ulavos tumaro trajo. –
Ta mange maripe pelaspe na luvudy,
Na dushmano, anda kast vi shuk si te merel manush,
Ba anda garady dikhel
Pema, haj po sunto them. –

BUTMANUSHA

Sikav najesa, haj kodo merel!

ADAM

Kas kamos te sikavav, kodo vi mulas.

BUTMANUSHA

Haj le doshale? – Kon doshaloj,
Aba vi bezexloj, somnardas les e
Manushengi hatyar, kado na xasardo drabarij. –
Merimo, merimo pe aristokrati! –
Aven, aven andej robija,
Shuvas krisi e manushengi kris, suntoj.
(*Le but manusha zhan andej robija*)

ADAM

Na kothe si bida, o vudar zuraloj,
O khandino ajero, zor murdarel,
Tumare manushaj mukasle kothe.
E purla, vazdine sheresa assal,
Taj shuri kucil pe krisaki mesaja.

BUTMANUSHA

Aven mashkarlende, chikade naj
Avri alome. – Po konventi palal,
Majanglal zhas andej robija. –
Kide kethane le purlengo
Anav, Danton.

(*E butmanusha chingardes zhantar. Napa buteste
avile unyi aristokrati haj ande, jekhe terne markes,
thaj leska phenya, la Eva.*)

JEK CHORO SHAVO

Eta, kathe anas,
Pale duje aristokraten,
Phutyardo muj, shukar gada,
Sikavel lengi bezex!

ADAM

Soske kuch amalaj. Aven opre, terne.

A SANS-CULOTTE

Mi meg jerünk bajtársaink után,
Hol munka vár ránk, s vész az árulókra.

(A sans-culotte-ok elmennek a többi néppel, az ifjak az állványra lépnek. Az állvány körül csak néhány ór marad.)

ÁDÁM

Nem értem, mily rokonszenv vonz felétek,
De önvészélyemmel megmentelek.

A MÁRKI

Nem, Danton, hogyha bűnösök vagyunk,
Elárulod a hont, ha el nem ítélisz;
Ha nem vagyunk, nem kell hiú kegyelmed.

ÁDÁM

Ki vagy te, hogy Dantonnal így beszélsz?

A MÁRKI

Márki vagyok.

ÁDÁM

Megállj – vagy nem tudod,
Hogy „polgáron” kívül nincs cím egyéb?

A MÁRKI

Nem hallottam, hogy eltörlé királyom
A címeiket.

ÁDÁM

Szerencsétlen, ne folytasd,
E guillotine is szinte hallgatózik. –
Lépj sergeinkbe, s pályád nyitva áll.

A MÁRKI

Nincs engedélyem, polgár, a királytól,
Hogy idegen seregbe léphetek.

ÁDÁM

Úgy meg fogsz halni.

A MÁRKI

Egyel több leend
Családomból, ki meghalt a királyért.

ÁDÁM

Miért rohansz ily vakmerőn halálba?

A MÁRKI

S azt véled-é, hogy e nemes előjog
Csak titeket illet, népemberek? –

LE CHORE SHAVE

Ame pale, aven pala amala,
Kaj butyi zhukarel pe ame.

(Le chore shave zhantar le but manushenca, e terne po gradicho ushtyaven. Po uchiye feri, unyi kijara tordyon.)

ADAM

Chi hatyarav ke sostar faj man tumendar,
Pe muri dar muntuj tumen.

MARKI

Na, Danton, te sam doshale,
Shuv pe ame kris, na bikin o them,
Tena sam, chi trubuj tyi mila.

ADAM

Kon san tu, kaj e Dantonesa kade vorbis?

MARKI

Marki somlo.

ADAM

Tordyuv – ta chi zhanes,
Hoj pa „Citojeno” anav, naj kaver?

MARKI

Chi ashundom, ke khoslas muro kraj
Le rajkane anava.

ADAM

Bi baxtale, na vorbin maj dur,
Vi e korshindes kan si. –
Ushtyav ande muri ketanija.

MARKI

Na muklas mange o kraj,
Te ushtyavav ande sterno ketanija.

ADAM

Apol meresa.

MARKI

Jekhesa maj but avla
Ande muri vica, kon mulas anda kraj.

ADAM

Sostar sidyares korres ando merimo?

MARKI

Kodo gindis kadi kuch kris
Feri tumenge daspe, le barenge? –

ÁDÁM

Dacolsz velem, jó, hát én is fogok.
Ki lesz erősb? megmentlek ellenedre,
S e jellemért egy higgadtabb jövő,
Melyben kihamvadt a pártszenvédély,
Hálát fog adni nékem. – Nemzetörök!
Lakomra véle. Ti felelték érte.
(*Néhány fegyveres nemzetőr a márkit elkíséri.*)

ÉVA

Bátyám, erős légy!

A MÁRKI

Húgom, óvjon Isten. – (El.)

ÉVA

Itt is van egy fő, nem rosszabb Rolandnál.

ÁDÁM

Ne ily kemény szót e gyöngéd ajakról.

ÉVA

A vérpadon gyöngédebb szó nem illik.

ÁDÁM

Az én világom e szörnyű emelvény.
Midőn ráléptél, véled egy darab
Menyország szállt le, s szentélyébe zár.

ÉVA

Az áldozatra szentelt állatot
Sem gúnyolák útjában a papok.

ÁDÁM

Az áldozat, hidd el, magam vagyok.
S ha irigyelve nézik is hatalmam,
Örömtelen, megvetve életet
Meg a halált, nézem királyi székem,
Melyről mellőlem hullnak el naponkint,
S várom, mikor jő már reám a sor. –
E vér közt úgy gyötör az egyedüllét,
A sejtelem, mi jó lehet szeretni. –
Óh, nő, csak egy napig tanítanál
Ez égi tudományra – második nap
Nyugodtan hajtnám bárd alá fejem. –

ÉVA

S e rémvilágban még szeretni vágysz,
Nem rettent-é a lelkiösmeret? –

ÁDÁM

A lelkiösmeret a közvilág
Előjoga; kit a végzés vezet,
Az rá nem ér körültekinteni. –
Hol hallád a viharról, hogy megállt,

ADAM

Naj cirdes manca, mishtoj, vi me.
Kon si maj zuralo? muntuj tut haj chi
Kames? dos tut maj lashi tehara,
Andesost nachol tyi particko voja,
Blago desa mange.– Kijari!
Ingren les kathar. Tume len anda lest.
(*Unyi kijara ingren le markes.*)

EVA

Nano, zuralo av!

MARKI

Phenye, o Del tusa. – (*Zhal.*)

EVA

Kathe jek manush, naj maj nasul sar o Roland

ADAM

Na kasavi zurali vorba, pa slabo muj.

EVA

Pe ratvali mesaja, kadi vorba zhal.

ADAM

Muri luma kado zhungalo uchipej.
Desar pelest ushtyadan, tusa jek kotor
Mandyin avilas, ado suncipe phandavel.

EVA

Chi e postyime pedon
Na prassan le rashaja.

ADAM

O postyipe, patya, me som.
Haj vi te sunun mandar o rajimo,
Biloshakoj, shudado trajojlo,
Taj merimo, dikhav muro skamin,
Pa savo sako dyes perentar,
Thaj zhukarav, me kana avav.
Ando but rat, azbal man o korkoripe,
O shajipe, so shaj kamav. –
Ahaj, zhuvje, jek dyes te sityaresas man
Pe cheresko zhanajimo – po dujto dyes
Hodinasu shuvos shero tela tover. –

EVA

Andej lumaki dar kamavesastu,
Chi darajves kathar tyo duho? –

ADAM

O duhoj, intrego lumako
Anglunipe; kas o merimo ingrel,
Kodo chi dikhel krujal. –
Kaj ashundan, ke e balval tordyol,

Ha gyöngye rózsák hajlong útjain? –
S aztán ki lenne vakmerő eléggé,
Itélni a közélet emberéről?
Ki látja a szálát, mely színpadán
Egy Catilínát, egy Brutust vezet?
Vagy azt hiszik, kiről a hír beszél,
Meggzúnt egyúttal ember lenni, és
Oly földfeletti lényé változott,
Kit a lenézett apró száz viszony,
Mindennapos gond mitsem érdekel. –
Óh, jaj, ne hidd - a trónon is ver a szív,
S Caesarnak, hogyha volt szerelmese,
Ez őt talán csupán úgy ismeré,
Mint jó fiút, s nem volt sejtelve sem,
Hogy retteg tőle s megrendül a föld. –
S ha így van ez, mondd, mondd, miért nem szeretnél?
Nem nő vagy-é, s én nemde férfiú?
Mondják, hogy a szív gyűlöl vagy szeret,
Amint magával hozza e világra:
Én érzem, e szív hogy rokon tiédde,
S te ezt a szót, hölgy, meg nem értenéd? –

ÉVA

S ha meg? Mi haszna. Más Isten vezet,
Mint akit én szivemben hordozok.
Nem érthetjük meg így egymást soha. –

ÁDÁM

Hagyd el tehát avult eszményidet,
Mit áldozol száműzött isteneknek?
A nőt ugyanis oly oltár illeti
Csupán, mely mindig ifju – és ez a szív.

ÉVA

Az elhagyott oltárnak is lehet
Mártírja. Óh, Danton, magasztosabb
Kegyelettel megóvni a romot,
Mint üdvözölni a felkelt hatalmat;
S e hívás nőt legjobban megillet.

ÁDÁM

Nem látott ember még érzelgeni,
S ha látna most, ellenség, jóbarát,
Hogy az, kit a sors korbácsolt tova,
Vihar gyanánt tisztítani a világot,
Mostan megáll a vérpadon, szeretni
Egy kisleánynál, és köny ég szemében:
Megjósolná, hogy Danton elbukik,
Kacagna, és nem félne senki többé. –
S mégis könyörgök egy reménységért. –

ÉVA

Ha síron túl kibékélt szellemed
Levetkezi a kor véres porát,
Talán –

Ke slabo luludyi bandyol ando drom? –
Apol kon avlas tromako,
Krisi te shol, pa sako dyesesko manush?
Kon dikhel ek salo, kon pe mesaja
Jek Catilina, jekhe Brutuses ingrel?
Vaj kodo patyan, pa kast vorbin,
Nachilas vi manush te avel, haj
Kasaveske kerdyilas so pe phuv naj,
Kas tele dikhel shel xurde butya,
Sako dyesesko gindo kas hatyaravel. –
O, ba pattya, vi po skamin marel jilo,
Ke e Cezares, te sas les piramnyi,
Kadi vi aba pinzharelas les,
Sar lashe shaves, taj nasla gindo,
Hoj daral lestar, te mishkilpe e phuv. –
Haj kade te si, phen, sostar chi kamesas man?
Na zhuvlyi san, dore me na mursh?
Phenen, jilo vaj rucil, vaj kamel,
Desar pesa anel pe luma:
Me hatyarav, kaj jilo, nyamoj tyiresa,
Haj tu zhuvje, kaj, vorba na hatyares? –

EVA

Te hatyaros? So mol, kaver Del inkrel man,
Sar kas me ando jilo phiravav.
Kade chi hatyarasame chikana. –

ADAM

Mukh tye dulmutane buzhe,
So postyis tye nashade Devlengé?
Jekh zhuvja, khangeri avla.
Savi sa ternoj, kodoj o jiloj.

EVA

Vi la muklya khangera shaj
Avela rashaj. O Danton, maj bara
Pomanasa las sama po xasardo
Sar te lasharas e ushtyime zor;
Haj kadi vorba zhuvjake perelpe.

ADAM

Na diklas man manush, te zangaravma,
Haj te dikhlas akanak, dushmano, amal,
Hoj kodo, kas o trajo chunyardas,
Sar balval te uzharel la luma,
Akanak tordyol pe ratvali mesaja,
Te kamel ekha sheja, haj asva phabol;
Drabarlas, ke o Danton perelrar,
Assalas, haj chi daralas majbut khonyik. –
Thaj inke rudyij ek baxtali raza. –

EVA

Avral, pa murmunto te mirol tyo buzho,
Tele te shudela ratvalo praho,
Shajke –

ÁDÁM

Ne mondd, ne mondd, leány, tovább,
Én azt a túlvilágot nem hiszem,
Reménytelen csatázok végzetemmel. –

(A néptömeg véres fegyverekkel, lándzsákon néhány véres főt hurcolva, vadul visszatér. Nehánya az állványra hat.)

NÉPTÖMEG

Igazságot tevénk. – Mi büszke faj volt.

EGY SANS-CULOTTE *(gyűrűt adva Dantonnak)*

Imé, e gyűrű a hon zsámolyára.
Kezembe nyomta az egyik cudar,
Midőn nyakának tartám késemet.
Azt tartja e faj, hogy rablók vagyunk. –
Hát még te élsz? – kövesd testvéridet. –
(Évát leszúrja, ki az állvány hátrészén lebukik.)

ÁDÁM *(szemét elfödve)*

Jaj, vége hát. – Óh, sors, ki bír veled?

NÉPTÖMEG

Most a Konventbe. Polgártárs, vezess. –
Kiszedted-é az árulók nevét? –

(A nép letakarodik az állványról. Éva mint rongyos, felgerjedt pór nő kibontakozik a sokaságból, és egyik kezében törrel, másikkban egy véres fejjel Dantonhoz rohan.)

ÉVA

Danton! tekints ez összeesküvőre,
Téged kivánt megölni, én ölém meg.

ÁDÁM

Ha e helyet jobban megállta volna,
Roszul tevél; ha nem, tetted helyes. –

ÉVA

Tettem helyes, s jutalmamat kívánom:
Tölts vélem egy éjet, nagy férfiú.

ÁDÁM

Minő rokonszenv kelhet ily kebelben?
Mi gyöngéd érzés a nőtigrisé?

ÉVA

Valóban, polgár, úgy látszik, te is
Kékvér arisztokrataul szegődtél,
Vagy hagymázban szólsz ily regényesen. –
Te férfi vagy, én ifju s nő vagyok,
Bámúlatom hozzád vezet, nagy ember.

ADAM

Na phen, na phen, shej, maj dur,
Me kadi kaver luma chi pattyav,
Shaj marav man mure agoresa. –

(Le but manusha, ratvale shovengonca, shuranca, unyi manushenca, kon ratvalej, turbecisardes avile palpale, varesode opre tordyile po gradicho.)

BUTMANUSHA

Chachimo shutam. – Phutyardo falo sas.

JEK CHORO SHAVO *(angrustyi das e Dantonos)*

Leta, jek angrustyi pe themesko skamin.
Ande muro vast pizdasla ek khanchesko,
Kana kaj leski kor shutom e shuri.
Kodi phenel kado falo, ke chor sam. –
Haj inke tu trajis? – zha pala tye phral. –
(La Eva tele pusadas, kon tele pelas pe phuv.)

ADAM *(peske jakha sharadas)*

Ahaj, gataj aba. – O, trajo, maj zuralo san?

BUTMANUSHA

Zhas ando Konvento. Amala, inger man. –
Avri kidan le purlengo anav? –

(Le but manusha tele zhan pa gradicho, Eva sar kotosarli xolyariko avri del anda butipe, ande jekh vast shuri, ando kaver vast pale jekh ratvalo shero si, kade nashel kaj o Danton.)

EVA

Danton! dikh po kethane colaxardo,
Tut kamlas te murdarel, murdardem les.

ADAM

Pe kado than majfeder te tordyilo,
Nasul kerdanas; apol mishto kerdan. –

EVA

So kerdom, lashoj, dema lashipe:
Pher manca ek ratyi, bare mursha.

ADAM

Sosko lashipe shaj si ande ka kolyin?
Soj kado kolo hatyaripe ande muca?

EVA

Chaches, citojeno, kade dichol, vi tu
Vunetoratesko aristokrata san.
Vaj ande zangar vorbis shukares. –
Tu mursh san, me terni zhuvlyi sim,
Tyo baripe tute cirdel man.

ÁDÁM *(félre)*

Végigborzongat; elfordul szemem.
Nem bírom e szörnyű káprázatot.
Minő csodás hasonlat! – Aki az
Angyalt ismérte, s látta azután,
Hogy elbukott, az látott tán hasonlót.
Azon vonások, termet és beszéd,
Minden, csak egy kicsinyke semmisség,
Amit leírni sem lehet, hiányzik,
S minő egészen más lön az egész! –
Azt nem bírhattam, védte glóriája,
Ettől pokolnak gőze undorít el. –

ÉVA

Mit is beszélsz magadban?

ÁDÁM

Számolom,
Asszony, hogy nincsen annyi éjszakám,
Ahány áruló van még a hazában.

NÉPTÖMEG

Fel a Konventre, csak nevezd meg őket.

*(Ezalatt Robespierre, Saint-Just s más konvent-tagok
új néptömeggel jönnek, s egy rögtönzött emelvényre
állnak.)*

SAINT-JUST

Hogyan nevezné, ő főcinkosuk. –
(A nép zúg.)

ÁDÁM

Vádolni mersz, Saint-Just, nem ismered,
Minő erős vagyok? –

SAINT-JUST

Voltál előbb,
A népben. Ámde a nép bölcs, megismert,
S a Konvent végzését megszentesíti.

ÁDÁM

Nem ismerek birót magam felett
Mást, mint a nép, s a nép, tudom, barátom.
(Ismét zúgás a nép között.)

SAINT-JUST

Barátod az, ki a hon ellene.
A felséges nép majd ítél fölötted,
Előtte vádollar, honáruló:
Csempészterét az állami javakban,
Rokonszenvért az arisztokratákkal,
Vágyódásért a zsarnok úralomra.

ADAM *(rigate)*

Tinzojma, boldenpe mure jakha.
Nashtig dikhav kaj shukarimo.
Sar cirdel pe varekaste! – kon la
Andyala pinzharlas, ta dikhlasla,
Sar pelastar, kodi dikhlas kasava.
Kodi mosura, kodo trupo, vorba,
Sogodi, feru ek pikko khanchipe,
So chi tele nashtig inskirin, dosharel,
Haj sar kaver kerdyilas intregimo! –
Kodola nashtig dikhos, ferojas e glorija,
Kathar kado shanglimo lel man. –

EVA

So vorbis ande tute?

ADAM

Ginavav
Romnye, hoj naj man katyi ratya,
Sode purla si ando them.

BUTMANUSHA

Opre po Konventi, feru phen lengo anav.

*(Tela kadi vrama o Robespierre, o majbaro vorbari,
kaver nyeve butmaushenca reslas, thaj po gradicho
tordyile.)*

SAINT-JUST

Sar te phenel, voj si e maj bari purla. –
(Le butmanusha chingaren.)

ADAM

Xoxaves pe mande, Saint-Just, chi pinzhares,
Sosko zuralo som? –

SAINT-JUST

Sanas majintig,
Ando nepeto. Kodola platnikaj,
Haj o Konvent peski butyi suncarel.

ADAM

Chi pinzharav pama kaver mujales
Numa, le nepeton, haj kodol, zhanav, mure amalaj.
(Pale chingar si mashkar le butmanusha.)

SAINT-JUST

Tyo amali kon le themes azbal.
Le lashe manusha maj kris shon petute,
Angla lende phenav, ke purla san:
Anda chorimo, anda krisako vano,
Kaj lashe jakhenca dikhesas le godyaver
Kaj dorosas po korkoro rajimo.

ÁDÁM

Saint-Just, vigyázz, lemennydörög szavam.
Vádad hamis. –

ROBESPIERRE

Ne hagyjátok beszélni,
Tudjátok, nyelve síma, mint kigyó.
Fogjátok el, szabadságunk nevében. –

NÉPTÖMEG

Ne halljuk őt, ne halljuk, vesszen el.
(Körülveszik s elfogják.)

ÁDÁM

Ne halljatok hát, ámde én se halljam
A hitvány vádat. Nem győzzük meg egymást
Beszéddel. Sőt tettel sem győztetek le.
Robespierre, megelőztél csupán,
Ez az egész, ne kérkedjél vele.
Magam teszem le a fegyvert – elég volt. –
De ím, ezennel felszólítalak,
Hogy három hó alatt kövess ez úton. –
Bakó, ügyes légy – őrzést vesztesz el.
(Fejét a nyaktiló alá hajtja.)

ADAM

Saint-Just, sama letu, ke muri vorba malavel.
So phenes xoxajimoj. –

ROBESPIERRE

Na muken te vorbil,
Zhanen leski shib, sar sapekij.
Xutyilen les, ande slobodijako anav. –

BUTMANUSHA

Tena ashunas les, tena, muk xasajvel.
(Krujal len les thaj xutyilen les.)

ADAM

Na ashunen man, ta chi me tumen
Tumaro xoxajimo. Vorbasa chimaj
Zhutisarar pe jekhavreste.
Robespierre, anglama shindan feri,
Katyí sogodí, na phutyartu lesa.
Me shav tele o shovengo – dosta sas. –
Ta díkh, akanak opre mangav tut,
Hoj tela trin shon, aves pe muro drom. –
Murdari, vojniko av – bares xasares.
(Pesko shero tela tover bandyarel.)

NAGY GUSZTÁV FORDÍTÁSA

(Folytatjuk)

La Monja Gitana

E romanyi rikonyi

*Silencio de cal y mirto.
Malvas en las hierbas finas.
La monja borda alhelies
sobre una tela pajiza.
Vuelan en la araña gris
siete pájaros del prisma.
La iglesia gruñe a lo lejos
como un oso panza arriba.
¡Que bien borda! ¡Con qué gracia!
Sobre la tela pajiza
ella quisiera bordar
flores de su fantasía.
¡Qué girasol! ¡Qué magnolia
de lentejuelas y cintas!
¡Qué azafranes y qué lunas,
en el mantel de la misa!
Cinco toronjas se endulzan
en la cercana cocina.
Las cinco llagas de Cristo
cortadas en Almería.
Por los ojos de la monja
galopan dos caballistas.
Un rumor último y sordo
le despega la camisa,
y al mirar nubes y montes
en las yertas lejanías,
se quiebra su corazón
de azúcar y yerbaluisa.
¡Oh, qué llanura empinada
con veinte soles arriba!
¡Qué ríos puestos de pie
vislumbra su fantasía!
Pero sigue con sus flores,
mientras que de pie, en la brisa,
la luz juega el ajedrez
alto de la celosía.*

*Thud thaj varosko mucipe.
Mal phutrel lole luludyen.
Voj, vuneci drakha suvel
po galbeno phanri - poxtan.
Pej gloria memelyaki
eftachiriklyora huran.
Dural e khangeri bashol
phuro urso delpe mujal,
shukar suvel! Soski guglyi!
Vaj, te shaj zhanlas te suvel
kodo so ande pest gindyil,
po galbeno phanri - poxtan!
Mongolia thaj siminca,
dori kranga, cherhaj-vundyá,
fosuj, shonut - po altari,
pe o phanri-poxtan huran.
Panzh phabaja andej kinda
Patyon ande gogle zuma,
le Kristoske panzh rat-dukha
Almeriaki kham-mugja.
Sunestar fimlan thaj phabon
la rikonyake duj jakha
duj pujarura si andre,
len lakó gad, denla mujal.
O duripe ucho kerdyol
sar zhan kale nuverura,
brumaki char, guglo jilo
shindyol pe la e rucija.
Vaj, dolma, oprune phuva
phabon bish svuntone khama!
Vaj, dromeske paja bashon
sarso mukhen le gindura!
Ba voj beshel.numa suvel,
luludya suven le suva,
e raza khelel pel sasira
andej balval, la lindrasa.*

CHOLI DARÓCZI JÓZSEF FORDÍTÁSA

A cigány apáca

*Mész és mirtusz némasága.
Mályva nyílik gyenge fűben.
Ő meg ibolyákat hímez
sárga tüllre gyönyörűen.
Csillárra száll a szivárvány
hét madara, büszke, tünde.*

Távolban a templom dörög:
öreg medve, hanyatt dűlve.
Szépen hímez! Milyen édes!
Ó, ha végül sikerülne
ráölteni, amit képzels,
rá a szalmasárga tüllre!
Magnólia, napraforgó,
szalag, inda, flitter-ünnep,
sáfrány s hold - a szent oltári
terítőre testesülnek.
Őt vérnarancs künn a konyhán,
most érik be cukros üdve,
Krisztus öt sebe - a forró
Almería napja küldte.
Káprázattól ragyog, izzik
az apáca szeme-tükre,
két lócsiszár üget benne,
tépik ingét kihevülve.
A messzeség: magasság lett,
hegy mered föl, felleg csüng le,
lujzafüves cukor-szíve
most reped meg üdvözülve.
Ó, meredek, tömör fennsik,
nap fölötte hús is lüktet!
Ó, megindult folyók zúgnak
s képzeletén elterülnek!
De ő itt ül, ő csak hímez,
virágokat ölt a túje,
s fény játszik a rácsok sakkján
szélben állva, eltünődve.

NAGY LÁSZLÓ FORDÍTÁSA

A song of sorts

*Autumn has slowly strolled by me
(The path was choked with women),
The fall has slowly strolled by me
Shamelessly taking my hand
To make me his all night.*

*He dragged me into a garden
(The leaves turned yellow under the thin sky),
He dragged me into a garden,
The light flowed into the garden,
He laid me on a bedding of grass.*

*He told me to close my eyes
(Sweet dreams my love he said),
He told me to close my eyes,
And kissed me there shamelessly;
He told me I am his.*

Ghilabimos varesavo

O anglo jivend nachilas pasha mande
(O drom sas pherdo zhuvljandar),
O anglo jivend nachilas pasha mande
Haj lasman vasestar bilazhavesko
Te avav sa e rét lakó.

Cirdja man andek vesh
(Le patra zholto, o cheri sinjo),
Cirdja man andek vesh,
Haj ando vesh pherdo lolimos
Mukhljaman tele andej char sár ando limoro.

Haj phendja mange: phandav le jakha mishto
(Lashi rét akanak muro amal);
Haj phendja mange: phandav le jakha mishto.
Haj chimidasman bilazhavesko:
Haj phendja mange: D-akanara muro san!

Valami énekféle

*OAz ősz lassan elballagott mellettem
(Az út tele volt asszonyokkal),
Az ősz lassan elballagott mellettem
Szégyentelenül megfogta a kezem
Hogy legyek övé egész éjszaka.*

*Egy kertbe vonszolt el
(Sárgult a levél a vékony ég alatt),
Egy kertbe vonszolt el,
Szerteszét folyt a fény a kertben
Fűnyoszolyára fektetett.*

*Azt mondta nekem: csukjam be a szemem
(Szép álmokat kedvesem, mondta);
Azt mondta nekem: csukjam be a szemem,
S megcsókolt ottan szégyentelenül:
Azt mondta nekem, hogy övé vagyok.*

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1996)

La biblake pecimata

O angluno mursh haj zhuvlyi

Sosa si kaver kado tyipo sár o kaver? Ova, manusha si pelest. Kadalaj anglune manusha, ekh mursh thaj jekh zhuvlyi. Kon kerdas len? O Del. E murshes Adam, la zhuvlya Evake akharen. O Del kade kerdas e ADAMOS, hoj las varisode praho andaj phuv, haj anda praho kerdas chik, andaj chik kerdas jekhe trupos, phurdas ande lesko nakh, haj kerdyilas o Adam, zhuvindo manush.

O Del, butyi das e Adamos. Kodo phendas leske, te del anava, le pedon. Sako kaver pedos kaver anav. O Adam butáig shaj dikhelas le pedon, ke numa kade shaj zhanglas te del len anav. Sar o Adam anav delas le pedon, opre avilas pe varisostc. Avri arakhes, hoj pe soste?

Sogode pedos sas les amal. Sas le elefanticka Dada, Deja, haj sas le levos Dada haj Deja, de le Adamos nas les amal. O Del andakadi lungo lindra muklas pe leste, haj avri las lesko-jekh pashavro. Anda kado pashavro kerdas romnya le Adameske haj kerdyilas leski romnyi.

Soske baxtaleske shutas le Adamos! Shaj gindis, soski baxtalyi sas e Éva, kaj ande kasavi bar shaj trajilas! Vi shavora shaj avilasle thaj baxtales shaj trajinaspe kethane. O Del kodo kamlas, hoj o Adam haj e Éva sakana-thaj-sakana te trajin. Kodo kamlas, hoj e intrego phuv kasavi shukar te keren sár e bar le mandyinaki. Soske baxtales gindinas pe kodo vi o Adam haj vi e Éva, hoj e Phuv sa shukar avla! Vi tut fajlino, hoj andekado avri te les tyo kotor, te shos shukarake e phuv? De o Adam haj e Éva na butájig sasle baxtale. Arakh avri sostar?

Sostar xasajlas lengo kher?

Dikh so perelpe kathe! E Adamos thaj la Eva avri nashkeren andaj bar, mandyinaki. Zhanes sostar? Ke variso zurales nasul kerde. Andakado o Del primindaslen. Zhanes sosko nasul kerdas o Adam haj e Éva? Kasavo kerde pe soste o Del kodo phendas, na keren. O Del muklas lenge, hoj paj barako kasht shaj xan. Pa jekh kasht pale nas slobodo te xan, ke kaver falo meren. Kado jekh kasht o Del peskireske zhanlasles. Kode pale zhanas ke kancheski butyj kaveresko te lasa, naj chaches? Dikhas so pelaspe pala kado?

Jekh dyes, kana e Éva korkori sas andej bar, duma das karing late jek sap. Shaj gindis! Kodo phendas la Evake, te xal pa kodo kasht phabaj, pa savo kodo phendas o Del, hoj nashtig te xal. De akanak o DEL kade kerdas le sapen, hoj chi zhannas te vorbin. Kaver varikon vorbijas ande lengi morchi. Ápol kon?

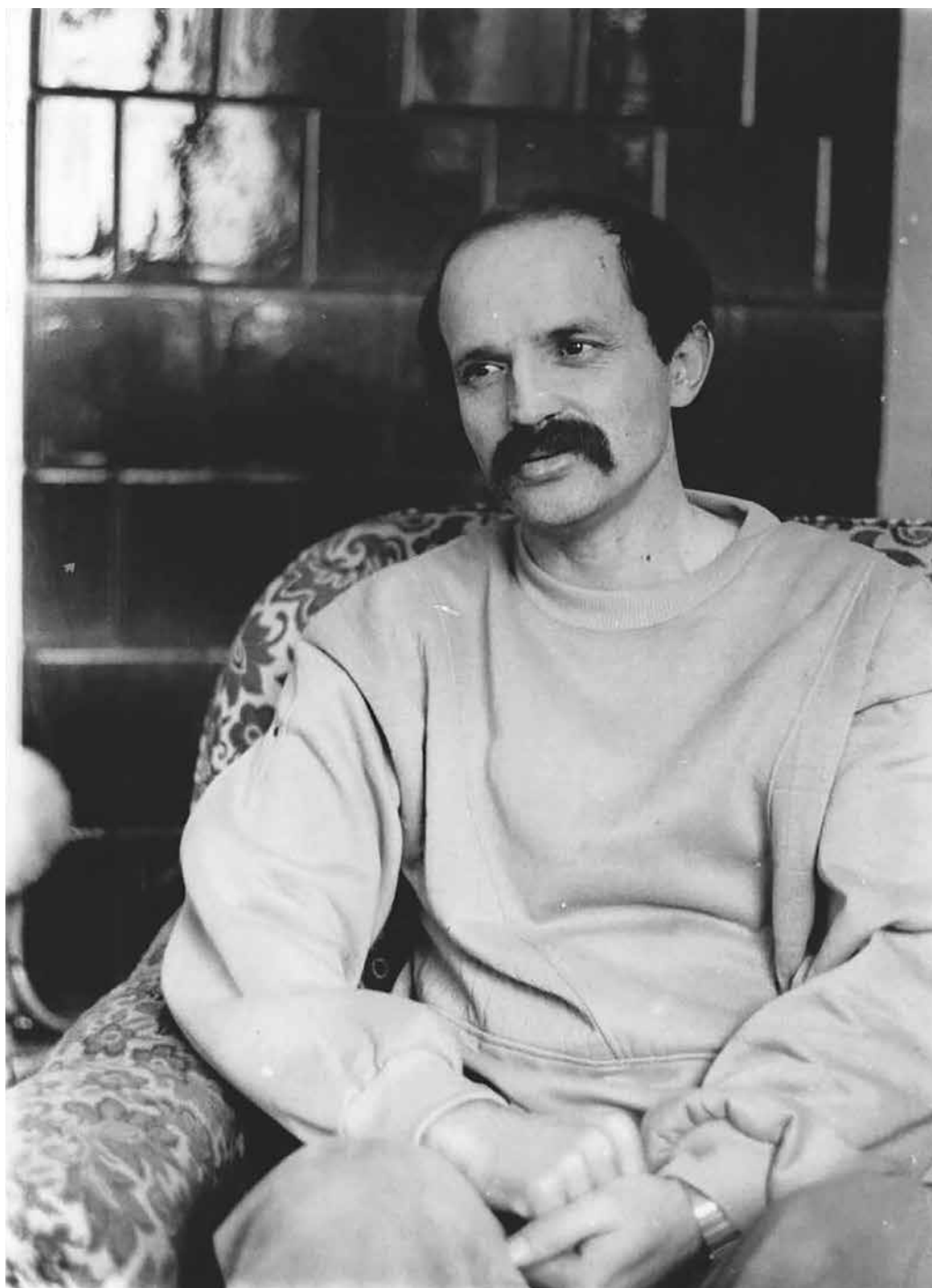
O Adam nich. Atunchi numa kodola shaj sas kas o Del aba anglal kerdas sar le Adamos vaj la Éva. Kadal féri le Andyelura shaj sas, kon chi na chi dichonaspe. Kado jek andyelo baro phutyardo sas. Ande pesko shero las, ke kasavo raj avla sar o Del. Kodo kamlas, hoj e manusha leske te mukenpe, na pale e Devleske. Voj sas kodo, kon ande das ando sap haj kothar vorbijas.

Kadale andyelos bax sas les kaj la Eva opre las pe kodo te xal andaj phabaja. E Éva pattyajlas leske, hoj te xala andaj phabaja, kasavi avla sar o Del. Vi voj haj vi o Adam xalas andaj phabaj. Kaj chi pattyajle e vorba, xasarde pengi bar haj pengo than.

NAGY GUSZTÁV FORDÍTÁSA

(Eredeti megjelenés: ROM SOM, 1995)

ROMA ATLANTISZ

Holdosi Dániel
felvétele

HOLDOSI JÓZSEF

Hol vagy, Cigánykrisztus?

Egy emlékezetvesztésre kondicionált, ennek nyomán egyre sekélyesedő kor kitüntetett pillanatai, amikor valamiért széthúzódik a félmúlt függőnye, s az ember olyan alkotókra, életművekre talál, akik és amelyek távol vannak a perc uralta közfigyelemtől. Izgalmas és szomorú momentum ez egyszerre; izgalmas, ahogyan mindig az értékre lelni, és szomorú szembesülni vele, hogy mit engedünk át tétlenül a felejtésnek. Holdosi József pályája akkor kezdődött, amikor az irodalomnak – és tágabban a művelődésnek – a mainál sokkal fontosabb társadalmi szerepe és presztízse volt. 1951-ben született a Vas megyei Vépen, a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakos hallgatója volt, majd elvégezte az ELTE Bölcsészettudományi Kar magyar nyelv és irodalom szakát. Író volt és tanár, első regényére (Kányák, 1979) megkapta a Művészeti Alap elsőkötetesek díját, 1981 és 1991 között tanított Szombathelyen a Kanizsai Dorottya Gimnáziumban. Könyvei a magyarországi cigány és az egyetemes magyar irodalom egyedi és fontos alkotásai.

„– Hozzál nekem a városból olyan könyvet, ami minden gyerekeknek szól.

Jenő meghökken:

– Az olvasókönyvet is minden gyerekeknek készítették.

– Nem – rázta meg komoly kis fejét –, ebből a könyvből hiába olvasok fel szépen a tanító bácsinak, csak azt mondja: »Margit, Margit, de kár, hogy cigány vagy.« Olyat hozz, amiből, ha felolvasok, nem mondja a tanító bácsi, de kár, hogy cigány vagyok.”

Margit, a „tömött hajú”, kedves kis cigánylány a maga alig nyolc évével nem sejtí még, hogy bármilyen szépen olvas, nincs a világnak olyan könyve, nincs olyan tanítója akitől ne azt hallaná: „de kár, hogy cigány vagy, lehetne belőled valami”. Holdosi József Kányák című regényének szereplői iratlan törvény elől menekülnek, amit Jenő nem akar elmondani bizakodó gyermekének: a származás, a kötelékek, a család, az ősök tettei, áldásai és átkai meghatározzák az embert és sorsát, kijelölik korlátait, amit bármennyire igyekeznek, át nem léphet soha.

A Kánya család története Séta Fáni átkával kezdődik. Fáni menthetetlenül szerelmes volt a délceg, muzsikus cigánylegénybe Kánya Jenőbe, akinek egy parasztlányhoz, Gyura Rozihoz húzott a szíve. A fiatalok ország-világ ellenére egybekeltek, minekután Rozi a Cigánydombra költözött. Fáni nem bírta látni volt szeretője boldogságát, és eszeveszett sóvárgásában azután, ami nem lehet az övé, valamennyi Kányát megátkozta. „Az utolsó leágazottatok, az unokáitok, ükunokáitok is örökké szerencsétlenek lesznek, bármibe fognak, nem sikerül, megátkoztatok azt a percet is, amikor apátok elvette a parasztlányt. Az ő átka miatt vannak a koronás kígyók a szelencebokraitokban, valahányszor egy Kánya meghal, egy kígyó is, mindaddig, amíg egy Kánya is van a földön.”

Rozinak és Jenőnek négy gyermeke születik. Matild, Péter, Ernő, és Jenő.

Matild, a falu egyik csendőrének, Gézának a szeretője, ami fölött csak-csak szemet hunynak a cigányok, de amikor a rend emberei az öreg Bábit merő szórakozásból felgyűjtják, mert engedély nélkül koldult, bosszút állnak a lányon. Matildnak nincs tovább maradása a Cigánydombon, meg sem áll a Budapestig, ahol rátalál a szerelem, az egyenlőség eszméje, az őszirózsás forradalom és a boldogság. De Fáni átka a messzi nagyvárosban is utoléri: elveszíti férjét és kisfiát. Amikor megtörtén visszatér a szülői házba, az öreg Kánya, aki életének utolsó éveit Isten tudja miféle megszállottság okán a kút őrzésével töltötte, és két fivére már nincsenek az élők világában.

Péter, a legidősebb fiú öt éves koráig egy mukkor se szólt, ezért a közösség a néma jelzöt ragasztotta rá. A fiú egy nap színes krétát talált a palánk mellett, amivel lerajzolta a „mamát”, a „papát”, az erdőt, majd egyenként kimondta nevüket. Néma Péter olyan szépen festett, hogy a

gróf úr hamar pártfogásába vette, majd munkát is adott neki: a családi portrék után a Szűzanyát kellett megfestenie a kápolna falára a pufók kiseddel és a „hús nélküli”, „vér nélküli” apostolokkal, akiknek olyan sápadt, fehér volt a bőrük, mint szeretőjének, a gróf lányának, Anasztázia kisasszonynak a mellei. Ekkor már gyötörte a láz, aminek okát egyedül az öreg Nyányinak árulta el: szeretné megfesteni a Cigányok Krisztusát, hogy kimondhassa végre a nevét.

„– Ó, csak téged festhetnélek oda középre, Cigánykrisztusom, erős, drága Megváltóm, s köréd a népedet, a torzpfákat, a csalókat, a kiskurvákat, könyörgő önmagamat, az oldalfalakra apostolaidat, lázas szemeket rajzolnék nekik, izmos karokat, határozott léptű lábakat, ruhátlan, szép testükön a barna fényt, terhes asszonyainkat, akik rád várnak, hogy segítsd világra gyerekeiket, a durva ölelésnek odadobott lányainkat, kiknek parancsszóra nyílik drága viráguk, korán érő gyerekeket, és sikongjanak a boldogságtól, mert láthatják életre szentelt tested, s te magyarázod nekik, mi a szerelem, szeretkezés, a gyönyör, s ha eljön a férfikor, értsék, mit értenie kell a férfinak.”

Megszállott akarása nem volt hiábavaló. Végül elkészült, amire vágyott, de abban a percben, amikor a Cigánykrisztus arcában a maga arcára ismert, a létra megingott alatta és „zuhant át téren és időn”, életen át a halál felé.

A harmadik testvérhez, Ernőhöz nagy reményeket fűzött az apja, de csalódnia kellett, mert a fiú tehetséges hegedűs volt ugyan, de nem szerette a mulatós nótákat, ezért a fejébe vette, hogy elindul a nagyvilágba, és megkeresi a cigányok ősi muzsikáját. Rozi nagysokára kapta vissza a fiát, de öröme nemigen telt benne, mert a férfi elméje visszafordíthatatlanul megbomlott.

Ernővel együtt halálos kórság is érkezett a Cigánydombra, ami akkor szabadul el, amikor a legkisebb fiú Jenő, Tündérvölgyet odahagyva lovasszekeivel és oláh cigány asszonyával az oldalán hazatért. Gyura Rozi, a cigánnyá lett parasztszónya, nem engedte be menyét a házába, mert attól félt, hogy ezután nemcsak cigánynak, hanem egyenesen oláh cigánynak hívják majd a romungrók és a parasztok is. A család birtokba vette Jenő egykori szeretőjének üresen álló portáját, majd kis idő elteltével téglaházat építettek maguknak. Nyányi unokája Romel, egyik nap felajánlotta Jenőnek nagyanyja elrejtett kincsét. A két barát elhatározza, hogy a kincseért kapott pénzből a Cigánydomb valamennyi családjának is építenek egy-egy téglaházakat. Jenő hamar elfelejti ígéretét, és Romel figyelmeztető szavait semmibe véve, az építkezés helyett a kincseért kapott pénzből fékevesztett mulatozásba kezd, vendégül látva az egész Dombot. A dínom-dánom után tengernyi kosz és mocsok és szemét maradt hátra. Nők, gyerekek, fiatalok, öregek sorra betegedtek, testüket szempillantás alatt ellepte a fekély. Pár nap múlva megérkeztek a vastagpáncélú bogarak is, hogy csapatokba verődve lebontsák a viskók tetejét, és lerágnak az emberek csontjairól a beteg húst. Sokan meghaltak a Cigánydombon, többek között Kánya Ernő is. A téglaházat, mint a halálos kórság okozóját, lebontották a cigányok. Rozi a baj közepette megenyhül, nem ellenkezik tovább, így Jenőék beköltöznek a régi, családi házba. Rövid időre beköszönt Kányaékhoz a békesség, a nyugalom. Annak ellenére, hogy Jenő „rázózott” „hajtotta a nőket”, volt munka, étel az asztalon, és az okos kis Margit iskolába járt. Séta Fanni átka azonban újra közbeszólt...

Holdosi József huszonötévesen írta és fejezte be Kányák című regényét melyben önmaga és családja sorsát vetette papírra. „Hiába menekültem, futottam el, önmagukat követelték bennem, s én odaadtam magamat nekik, a Kányáknak” – mondta az író első regényének keletkezéséről, megírás körülményeiről és okairól. Ezt az „odaadást” azonnal megérzi az olvasó, a sorok szinte repítenek, és kendőzetlen őszinteséggel, nyersen mutatják meg az életet a Cigánydombon. Az 1979-ben megjelent regényt „költői erejű prózaként”, „eposzi áradású családregényként” szokták emlegetni, mert „gazdag meseszövegében a realizmus vegyül irracionális elemekkel”. Sűrű világ, melyben egyszerre járnak, és perlekednek élők és holtak, egyszerre történnek mesék és forradalmak, egyszerre elevenednek meg a cigányság ősi mítoszai, hiedelmei és a valóság közönye, könyörtelensége. A mindig reménykedő, jókedvű Mózes, aki egy nap alatt egy egész háznyi pénzt keresett, Tácsi, aki a felesége halála után nem tudott több dallamot elővarázsolni a hegedűjéből, Romel, akinek már gyerekkorában nyomába szegődött a halál, olajos bőrű, idegen szagú asszonyok és lányok, vágyaikat megszállottan kergető férfiak, Séta Fáni szelleme, aki kedélyesen diskurál Rozival, a négyszáz éves cigányasszony, aki szekerén őrzi a Vízfejű Babát, a cigányokat ócsároló mocskos szájú öreg Csóma – szédületes forgatag mindössze kétszázhatvan oldalon.

Mi lehet az titkos összetevő, ami ennyire összesűríti, és varázslattal tölti meg ezt a világot?

„– Fiam, higgy nekem, ha lenne Cigánykrisztus, már eljött volna. Miért nem jött eddig? Sokat láttam, átéltem vándorlás közben. Megfagytak lovaink, magunk álltunk a szekérrúd mellé, ránk

támadtak a gádzsók, nem maradt életben egy férfi sem. Gyerekeink halva születtek, évekig nem sírt anya kezében kicsi, hol volt akkor a te Cigánykrisztusod? Gyökereket ástunk elő, ropogós hátú bogarakat, kéthetes dögöket, s fuldokoltunk a gyönyörűségtől, hogy ehettünk. Asszonyaink férfiak nélkül egymást ölelték, néma volt a világ, hol volt akkor a te Cigánykrisztusod? Nem akarlak bántani, fiam, hidd el, nincs megváltás. Hurcoljuk a sorsunkat, mint ezt a szörnyeteget, örökké várunk, hogy jön szebb, jobb, elmúlik belőlünk a bűn, s közben jönnek az újabbak, s ők ugyanazt teszik, mint mi.”

Nyányi négyszáz évnyi keserű tapasztalata azt mutatja, hogy a cigányok számára a jövő nem tartogat semmiféle többletet, semmiféle jobbat és szebbet. Vágyaik, reményeik Séta Fáni átka nélkül is örökkön semmivé lesznek, mert nincs a népnek megváltója, aki a szeszélyes végzetnek parancsolni tudna, aki útjukat vigyázná, igazgatná és levenné vállukról a bűn terhét, kiigazítva annak következményeit. Nem kémlelik hát, és nem tervezik a jövőt. A múlt az, amit figyelnek, ami lezáratlanul az összes meséjével, átkával, és szereplőjével ott él a mindennapokban. Ettől olyan reménytelen, szép és szomorú, nyers és időtlen a Cigánydomb világa, és a benne tébláboló valamennyi szereplő.

A Kánya család története Margittal ér véget, aki a Kányák sírjánál szembenéz az átokkal, és nem menekül tovább sorsa elől.

„– Józsi, hallasz? – kezdte. – Józsi, én vagyok csak egyedül a Margit. Szerelmes szép uram, nem akarok nélküled élni.

A szél és a hideg odapréselte a sír mellé, a fagy a lábujjain kezdett munkálkodni:

– Jó ez fagy, a te szeretőd leszek, hogy veled maradhassak, csak siess!

Beesteledett.

– Margit! Lányom! – kiabált neki Jenő, aki kézen fogva hozta a két gyereket. – Lányom, itt az este, megfagysz, mit keresel a halottak között?

– Halott vagyok én magam is, apám, itt a helyem, hagyjatok!

Jenő meglökte a két gyereket:

– Menjetek oda hozzá!

A bokájánál járt a fagy: »Gyorsabban, gyorsabban, siess!« – biztatta.

– Anyu, gyere haza! – sírt a két gyerek. – Édes anyu, ne hagyj el minket, mi lesz velünk? Éhesek vagyunk, ki ad nekünk enni? Ki mesél nekünk? Kihez bújunk, éjszaka? Anyu, hallasz minket?

A fagy kiszaladt a bokájából: »Éhesek vagyunk« – hallotta.

A kerítés végénél a néma Péter sírja, mellette az öreg kútörző Kánya, a harmadik az ősi zenét kereső Ernő, aztán a katonaszökevény, színdarabot író Ernő, a víziókat látó Matild, Kápolnás Rozi, végül a Kányává átváltozott Józsi.

Mennyi, mennyi drága halott!

Fázott, hallotta, hogy a gyerekek is dideregnek. Magához ölelte őket, s elindult velük ki a temetőből.

– Értük vállalom csak – fordította vissza egy pillanatra a fejét a Kányák felé.

Családom, életem!”

S mintha Séta Fáni átka annyi év után Holdosit is utolérte volna. A regény megjelenését követően nagyapja és annak második felesége beperelték, amiért kitergette a család életét. A pert másodfokon megnyerte az író, de a könyvek nagyobbik részét ennek ellenére is bezúzták.

Későbbi műveiben (Glóriás. Dac – kisregények, 1982), (Cigánymózes – kisregények, 1987), (A bandita és a halál – elbeszélések, 1993) is végighúzódik a megvált(hat)atlanság, a sorssal birkozás problematikája, szereplői többre vágó, többet akaró emberek, akik végül elbuknak vagy túlon túl sokat kénytelenek feláldozni.

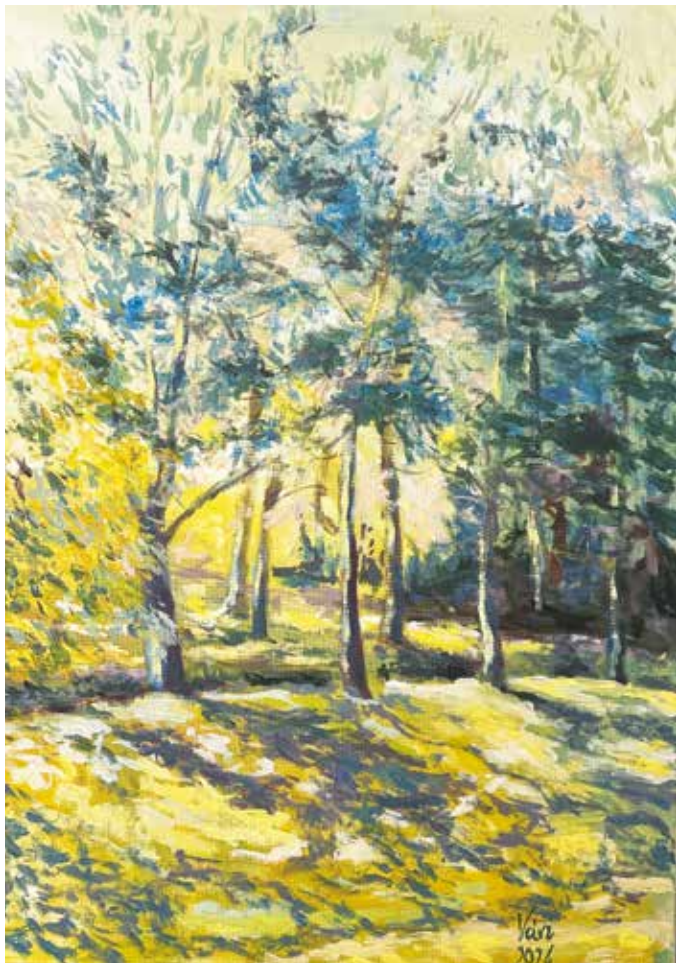
Holdosi József emlékét ma tábla őrzi szülőhelyén és a szombathelyi gimnáziumban, ahol tanított. Irodalmi hagyatéka viszont sajnos szinte teljesen feledésbe merült.

HALUSKA IBOLYA

VÁRI ZSOLT

Vári Zsolt 1974. október 15-én született Vásárosnaményban, és már három hónapos korában állami gondozásba került. Gyermekkora és ifjúsága Berkeszen és Tiszadobon telt. Az állami gondozásban töltött évek megtanították neki, hogy az önfenntartás és az önfejlesztés éppoly fontos, mint a közösségi élet. Ezek a korai évek fordították a művészet, mint egy eszköz felé, amely segített értelmet adni a körülötte lévő világnak, és az ő életének is.

Budapesten talált rá végül arra az életközösségre, amely egyszerre nyújtott számára támogatást és lehetőségeket a kibontakozásra. Az emberi kapcsolatok és az inspirációs források itt egyesültek, lehetővé téve számára, hogy mélyebbre merüljön a festészetben, és hogy felfedezze azokat a témákat, amelyek a leginkább rezonálnak vele.

Egyedi művészeti nyelvet használ, melyen keresztül a belső és külső világok közötti dialógust hoz létre. A természet, amit oly szívesen örökít meg, a tájkép számára egy univerzális nyelv, amelyen az élet minden aspektusa kifejezésre juthat. Festményei nem csak színek és formák, hanem érzelmek, gondolatok és narratívák lenyomatai. Sok képén tűnek fel a tavirózsák, ezek a finom szírmű, vizen lebegő és tükröződő növények az újjászületést, a tisztaságot és az élet mélységeit szimbolizálják

Hubay Miklós író jelentős szerepet játszott a festő életében. Több volt egy mentornál, egy életre szóló barát, tanácsadó és inspirációs forrás. Barátságuk tizenöt éve a két művész közötti mély és tartalmas párbeszédet jelentette. Olaszországi utazásaik során, ahol az európai művészet bölcsőjében jártak, mindketten merítettek az ottani kultúra gazdagságából. A táj, az építészet, a festmények és szobrok a vizuális élményeken túl, lelki táplálékot is nyújtott számukra. Hubay vezette be egy szélesebb művészi körbe, ami új kapcsolatokat és lehetőségeket hozott és nyitott meg számára, de szellemileg és érzelmileg is gazdagította. Így megismerkedett különböző művészeti ágakkal és stílusokkal, s az újonnan felfedezett különböző életutak és nézőpontok mind hozzájárultak ahhoz, hogy szélesebb látókört kapjon, és ezzel egy időben művészetében is új utakat találjon. Hubay Miklós mentorálása alapvetően formálta Vári Zsolt művészi és emberi fejlődését, az együtt töltött idő alatt az idő alatt tanulta meg, hogy a művészet az önkifejezésen túl az élet maga.

Vári Zolt művészetében meghatározóak a női portrék. Az alkotások kivételes módon képesek megragadni és továbbítani a női szépséget és az erőt. A meleg árnyalatok, mint az aranyárga, narancssárga közelebb hozzák az emberi lélek mélységeit. Nem pusztán egyetlen nő portréját mutatja meg, az arcok mögé lát, a külső megjelenés mögött; ő a női lélek mélységeit is kihozza. A szépség, amit ábrázol, nem egy felszínes vagy ideáltól vezérelt koncepció. Sokkal inkább az a fajta szépség, amely minden nőben ott lakozik, csak éppen nem mindig van lehetőség arra, hogy felszínre kerüljön. Ő ezt a szépséget találja meg a művészet nyelvén.

Az utóbbi időben Olaszország egyre inkább a alkotói tevékenységének központi helyévé vált. Az olasz kultúra, építészet és a mediterrán atmoszféra mély hatással volt művészetére. Különösen inspirálták a szállásán található mediterrán kert által nyújtott tájképek. Egy művész számára a folyamatos változás elengedhetetlen. Az olasz környezet hatása kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy a művész dinamikus, friss stílusával újraértelmezze korábbi munkáit.

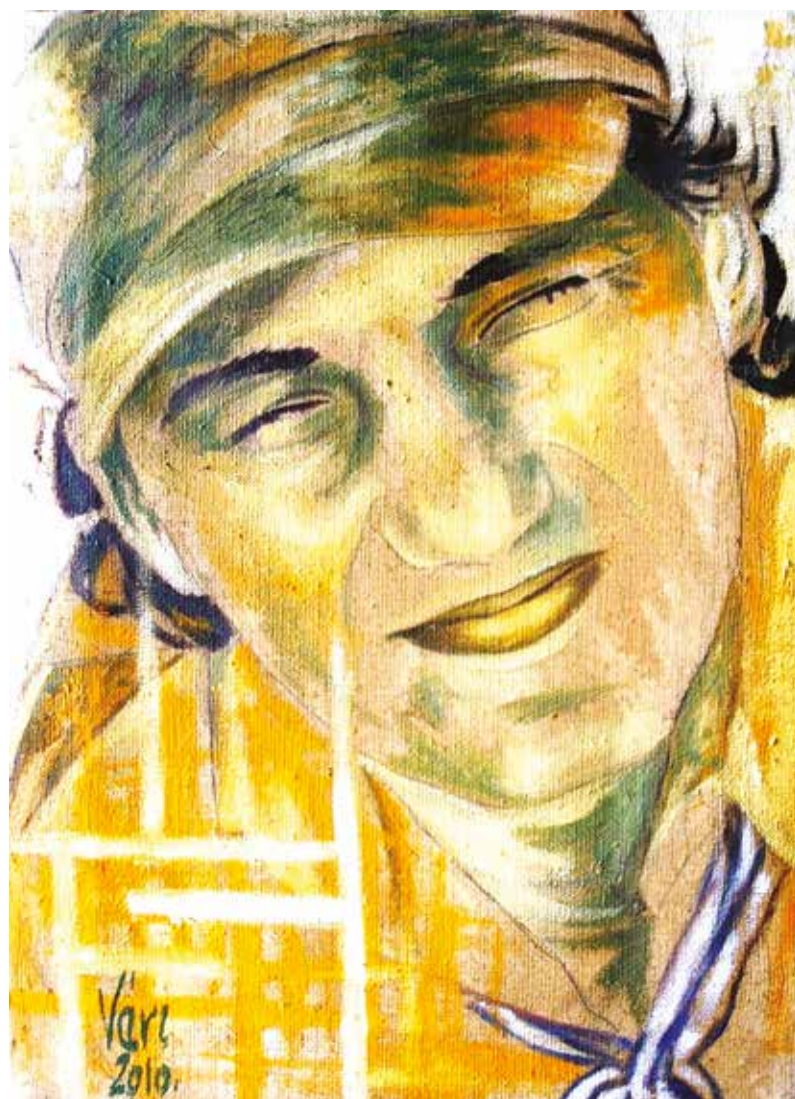

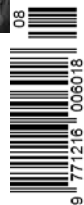
Vári Zsolt élete és művészete a szüntelen keresés története: képei a szépség, a harmónia és az emberi kapcsolatok utáni vágyakozás dokumntumai. Kezdetben egy sors által hátrányosan megjelölt gyermek volt, aki a nehéz körülmények ellenére is megtalálta azt a belső erőt és kitartást, amely végül elvezette őt a művészet világához.

Művészete a megvalósulásról szól, és arról hogy miként lehet a sötétségből fényt csiholni és a magányból közösséget teremteni egy olyan világban, ahol gyakran elveszünk a felszínesség és az elidegenedés közepette, ő emlékeztet minket arra a szépség és az emberi kapcsolatok fontosságára. És talán ez a legnagyobb ajándék, amit a képező kaphatunk: a reményt, hogy a szépség, bármilyen formájában, még mindig gyógyír lehet a lélek számára.

VÁRI-HEGEDŰS OLGA

08

9 771216 006018